

Boltayeva B.I., Eshbekova D.I., Tojiboyeva X.Q.

JAHON TA'LIM TIZIMIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNI O'QITISHGA XOS SAMARALI YONDASHUVLAR

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

BOLTAYEVA B.I., ESHBEKOVA D.I., TOJIBOYEVA X.Q.

**JAHON TA'LIM TIZIMIDA
BOSHLANG'ICH TA'LIMNI
O'QITISHGA XOS SAMARALI
YONDASHUVLAR**

O'quv qo'llanma

**Oliy o'quv yurtlarining 60110500-boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun**

**Toshkent
"NIF MSH"
2024**

UDK : 37.013

KBK: 74.0

J-11

Boltayeva B.I., Eshbekova D.I., Tojiboyeva X.Q.
Jahon ta'lim tizimida boshlang'ich ta'limni o'qitishga xos samarali yondashuvlar. O'quv qo'llanma. - Toshkent: "NIF MSH" 2024, 120 b.

Ushbu o'quv qo'llanma oliy o'quv yurtlaridagi 60110500-boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavr yo'nalishidagi "Jahon ta'lim tizimida boshlang'ich ta'limni o'qitishga xos samarali yondashuvlar" fani predmeti, maqsadi va vazifalari asosida tayyorlangan. Unda boshlang'ich ta'limga oid rivojlangan ba'zi xorijiy davlatlar ta'lim tizimi, boshlang'ich ta'limga xos xalqaro tadqiqotlar va ularning mazmun-mohiyati to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Mazkur o'quv qo'llanma oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari, talabalari va shu sohaga qiziquvchularga moslab tayyorlangan.

Ma'sul muharrir:

Mamatov A.E.

Filologiya fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

G. Jumanazarova

*Filologiya fanlari doktori (DSc), professor,
JDPU "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti"
kafedrasi mudiri*

M. Vafoyeva

*Samarqand davlat universiteti Boshlang'ich
va texnologik ta'lim kafedrasi dotsenti, f.f.d.*

**O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligining 2023-yil 22-dekabrdagi 537-sonli buyrug'iga asosan
nashr etishga ruxsat berildi.**

ISBN 978-9910-785-48-1

© Boltayeva B.I. va boshq., 2024.

© "NIF MSH", 2024.

KIRISH

Ta'lim, ta'lim maqsadi va yo'nalishi hamda ta'lim jarayoni barcha davrlarda birdek dolzarb masala bo'lib kelgan. Shuning uchun ham yurtboshimiz Sh. Mirziyoyev ta'lim sohasida boshlagan ishlarimizni davom ettirishimiz, ta'lim sifatini oshirishimiz zarurligini va "ta'lim sifatini oshirish Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'li" ekanligini ta'kidlab,¹ bejizga 2023-yilni "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim" yili deb e'lon qilmadi.

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni² da ta'lim sifatini oshirish bo'yicha belgilangan vazifalar doirasida o'rta ta'lim tizimini zamon talablariga moslashtirish va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida darsliklarni yangilash masalasiga alohida e'tibor qaratilgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoyishida o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida optimallashtirish bo'yicha ishlarni muvofiqlashtirish asosida yosh avlodni tarbiyalashning eng maqbul pedagogik shakl va metodlari tatbiq etilishini tashkillashtirish masalasi ko'ndalang qo'yilgan.³ "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni ijrolarini ta'minlash uchun ta'lim tizimimizda jahon xalqaro tadqiqotlarida munosib ishtirok etish vazifasini bajarish uchun ham rivojlangan davlatlar ta'lim tizimini o'rganish va samarador ta'lim usullarini, shaklini o'z faoliyatimizda qo'llash, xalqaro baholash dasturlariga o'quvchilarni, o'qituvchilar hamda ota-onalarni tayyorlash va bu xalqaro tadqiqotlarda munosib ishtirok etish masalasi ham mavjud.

Taqdim etilayotgan "Jahon ta'lim tizimida boshlang'ich ta'limni o'qitishga xos samarali yondashuvlar" o'quv qo'llanma yuqoridagi vazifalarni hal etishda amaliy ahamiyat kasb etadi va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda muhim qo'llanma bo'lib xizmat qiladi, deb hisoblaymiz.

Ushbu o'quv qo'llanma haqidagi fikr va mulohazalarni mualliflar mamnuniyat bilan qabul qiladilar.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parlamentga yo'llagan murojaatnomasi. Toshkent sh., 2022-yil 20 dekabr

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. Toshkent sh., 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son

³ "Xalq ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-fevraldagi F-22-son farmoyishi. Toshkent sh., 2022-yil 3-fevral, F-22-son

1-MODUL. TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA O'ZBEKISTONDA TA'LIM SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR

1-MAVZU: TA'LIM TIZIMIDAGI INNOVATSION JARAYONLAR

Reja:

1. Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari.
2. Ta'lim tizimi modernizatsiyasi.

Tayanch tushunchalar: *modernizatsiyalash, ta'lim jarayonini modernizatsiyalash, texnologiya, pedagogik texnologiya, texnologiyalashtirish, ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish, tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish, innovatsiya, novatsiya, innovatsion jarayon, ta'limiy innovatsion jarayon, ta'limiy innovatsion jarayon bosqichlari.*

Boshlang'ich ta'lim – umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim 1- 4 sinflarda bolalarga ilk ta'lim berish, ularni ma'naviy kamol toptirishning boshlang'ich davri hisoblanadi. U 1- 4-sinflarni o'z ichiga oladi va bunda o'qish 6 – 7 yoshdan boshlanadi. Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan boshlang'ich ta'lim sinflari uchun o'quv rejasi va dasturlari mavjud.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimida milliy ruhiyatning nozik jihatlariga kirib borish va boshlang'ich ta'limda savodxonlik asoslarini puxta egallash hamda hisoblash tafakkurini shakllantirishga keng imkoniyatlar yaratilgan. Shu sababli ham bugungi ta'lim tizimimiz jamiyatimiz taraqqiyotiga mos ravishda takomillashib, rivojlanib bormoqda va unga barkamol avlodni shakllantirishdek muhim vazifa qo'yilgan. Ayni paytda barcha pedagogik tadbirlarda yoshlar ta'lim – tarbiyasi jarayonning ob'ektigina emas, balki sub'ekti, ya'ni ijrochisi ham ekanligiga alohida e'tibor berilmoqda. Bu esa ta'lim oluvchilarning mustaqil hamda erkin fikrlarini ta'minlashga imkon beradi.

Mamlakatimizdagi boshlang'ich ta'lim jamiyat taraqqiyoti bilan hamohang rivojlanib, u ta'lim nazariyasiga asoslangan holda takomillashib boradi va boshlang'ich ta'lim mazmuni, shakl va metodlari davlat ta'lim standartlarida belgilab beriladi.

Boshlang'ich ta'limning maqsadi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ta'lim olishga, o'rganishga qaratilgan pedagogik faoliyatni tashkillashtirish asosida o'quvchilarni yuqori sinflarda o'qishga tayyorlashdir.

Boshlang'ich ta'limning o'z oldiga qo'ygan vazifalari:

1. O'quvchilarning o'qishga va o'rganishga bo'lgan xohish va qiziqishini ro'yobga chiqarish va ularga mos ko'nikmalarni shakllantirish.

2. O'quvchilarning savodxonlik asoslarini egallashiga erishish.

3. O'quvchilar hisoblash tafakkuriga tegishli ko'nikmalarini shakllantirish.

4. O'quvchilar intellektual salohiyatiga oid bo'lgan bilimlarini egallashga moyil bo'lgan imkoniyatlarni aniqlash va rivojlantirish.

5. O'quvchilarning o'zlashtirayotgan o'quv materiallarining hayotiyligiga erishish.

6. O'quvchilardagi shakllangan bilim va ko'nikmalarni hayot uchun va o'rta umumiy ta'limning keyingi qismidagi o'zlashtirishi lozim bo'lgan fanlardagi ahamiyatlilikini oshirish orqali, ularning bilish faoliyatiga qiziqishini muntazam ravishda oshirib borishga erishish.

Yuqorida qayd etilgan boshlang'ich ta'limga tegishli bo'lgan maqsad va vazifalarni amalga oshirish boshlang'ich ta'lim bo'yicha DTS orqali amalga oshiriladi.

DTS boshlang'ich ta'lim jarayoni oldiga qo'yilgan ijtimoiy talabga asoslangan holda o'quvchilar egallashlari taqozo qilinadigan bilim, ko'nikma va malakalarga qo'yiladigan talablarni belgilab beradi. Bu esa, o'z navbatida o'quvchilarning egallangan ko'nikma va malakalarini baholash mezonlarini belgilashga imkon beradi. Boshlang'ich ta'lim standartining asosini davlat va jamiyatning dolzarb ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ayni shu boshlang'ich sinf o'quvchilarida ko'nikma va malaka hosil qilishga

qaratilgan ta'lim sohalarining mujassamlashgan parametrlari tashkil qiladi. Boshlang'ich ta'lim standarti mazkur ta'lim bosqichining har bir ta'lim sohasi uchun belgilangan standart parametrlari, ta'lim mazmunining tarkibiy qismlari, ta'lim jarayonining vosita va metodlari hamda umumpedagogik, texnologik tizimi va darajasini belgilab berishga xizmat qiladi. Bunda boshlang'ich ta'lim berishning maqsadi yuzasidan butunlay uzviylik, tadrijiylik va to'laqonlilikni saqlab qolishga butun e'tibor qaratiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichiga davlat va jamiyat tomonidan qo'yiladigan zamonaviy talabda ta'lim sohaları bo'yicha o'zaro muvofiqlik va mutunosiblik to'la ta'minlanmog'i kerak. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim standartini belgilash jarayonining tarkibini va huddi shu tarkibiy komponentlarning mazmunini modernizatsiyalash, boshlang'ich ta'lim berish jarayonida yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyani qo'llash imkonini beradi. Quyidagi pedagogik omillar ta'lim jarayonida yangi texnologiyalarini qo'llash uchun asos yarata oladi:

- boshlang'ich ta'lim jarayoniga kiritilgan har bir ta'lim sohasi bo'yicha belgilanadigan ta'lim mazmuniga mos tarzda o'quv materialining tadrijiy tarzda berilishini ta'minlash;

- ta'lim jarayonini ta'lim sohalarining maqsadiga buysindirish va ta'lim sohalarida maqsadlar mutanosibligini ta'minlash;

- har bir ta'lim sohasi buyicha boshlang'ich sinf o'quvchilarida hosil bo'ladigan ko'nikma va malakalarning aniq darajalarini hamda ta'lim natijasini baholash mezoniga qo'yiladigan talablarni boshlang'ich ta'lim standartining asosiy parametrlari bo'yicha ishlab chiqish.

Mustaqillik munosabati bilan boshlang'ich ta'limga ham yangicha sifat talabalari qo'yildi, ya'ni milliy pedagogika mizdab boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishning pedagogik hamda psixologik asoslarini chuqurlashtirishga bag'ishlangan ilmiy va ilmiy-metodologik yo'nalishlar paydo bo'ldi. Shu ma'noda boshlang'ich ta'limning bosh yo'nalishi shaxs kamoloti va uning

barkamol shakllanishini belgilaydi, ya'ni u amaldagi ta'lim nazariyasiga tayangan holda davlat va jamiyat taraqqiyoti bilan hamohang rivojlanib, takomillashib boraveradi. Xuddi shuningdek, boshlang'ich ta'lim ham jamiyat taraqqiyotiga mos ravishda muntazam rivojlanib boradi va shu asosda shaxs intellektual salohiyatini ham jamiyat talablari asosida barkamollashtirib boradi.

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida taraqqiyotining yangi istiqbollarini ochib berdi. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib keldi. Mazkur yondashuvlarning mohiyati so'nggi yillarda umumiy tarzda "modernizatsiyalash" tushunchasi yordamida ifodalanib kelinmoqda.

Modernizatsiya (ingl. "modern" – zamonaviy, ilg'or, yangilangan) – ob'ektning yangi talablar va me'yorlar, texnik ko'rsatkichlariga mos ravishda yangilanishi sanaladi. Odatda modernizatsiya jarayonida mashinalar, dastgohlar, ishlab chiqarish qurollari hamda texnologik jarayonlar yangilanadi. Biroq, ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyalarning rivoji tufayli jamiyat ham rivojlanishning muayyan bosqichidan yanada takomillashgan bosqichga o'tadi. Falsafiy talqinda ifoda etganda miqdor o'zgarishlari tub sifat o'zgarishlariga aylanadi. M: o'rta asrlarda agrar xarakter kasb etgan jamiyat ilm-fan, texnika, sanoat va ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan industrial jamiyatga aylandi. Ijtimoiy modernizatsiya jamiyatning ijtimoiy tizimdan ochiq fuqarolik jamiyatiga aylanishini anglatadi. Ushbu turdagi modernizatsiya negizida jamiyatning ijtimoiy qatlamlarida umumiy yoki xususiy xarakterdagi yangilanishlar sodir bo'ladi. Jumladan, ta'lim sohadagi yangilanishlar ham shular jumlasidandir.

Ta'lim tizimining modernizatsiyasi – jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta'lim olish bo'lgan talabini qondirish, ta'lim

tizimini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishi.

Mazkur modernizatsiya shaxsni o'qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an'analarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, ta'lim tizimining barcha sohalarini to'la qamrab oladi va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi. Ta'lim tizimining modernizatsiyalashda quyidagi ustuvor vazifalar hal qilinadi:

- har bir shaxsning to'laqonli ta'lim olishida boshqalar bilan teng huquqliligi va ta'lim olishning ochiqligini ta'minlash;
- uzluksiz ta'lim tizimida yangi sifat ko'rsatkichlariga erishish;
- yangi ta'lim resurslarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish asosida uzluksiz ta'lim tizimida samarali me'yoriy-huquqiy va tashkiliy- iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish;
- davlat va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi negizida ta'lim tizimi xodimlarining ijtimoiy maqomi va kasbiy kompetentligini rivojlantirish;
- ta'lim tizimining davlat va jamoatchilik boshqaruviga asoslanganlik tamoyiliga muvofiq ta'lim jarayoni ishtirokchilari - talabalar, pedagoglar, ota-onalar va ta'lim muassasalarining rolini oshirish.

Barcha davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekiston sharoitida ham ta'lim tizimini modernizatsiyalashda davlat, jamiyat, mahalliy va ijtimoiy tashkilotlar, yuqori hamda quyi boshqaruv organlarining o'рни va roli, ular o'rtasidagi o'zaro birlik, hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlari quyidagilar sanaladi:

- elektron axborot-ta'lim resurslarini yaratish;
- o'qitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;
- o'quv hamda mutaxassislik fanlari asoslarining o'quvchilar tomonidan mustaqil o'zlashtirilishi uchun qulay pedagogik va texnologik shart- sharoitlarni vujudga keltirish.

Ta'limdagi innovatsion jarayonlarni tadqiq etishda innovatsiyalar va o'qituvchining ijodiy faoliyatiga tegishli

(yangilikni baholash me'zonlari, an'analar va innovatsiyalar, inovatsion sikl xususiyatlari, o'qituvchining innovatsiyalarga bo'lgan munosabati va h.k.) nazariy-metodologik xarakterdagi bir qator muammolar ilgari surilmoqda. Ko'pincha olimlar o'z tadqiqotlarida o'qituvchi (pedagog)larni innovatsion faoliyatga tayyorlashning ma'lum bir

aspekti bilan shug'ulanganlar:

Masalan:

- ta'lim sohasidagi yangiliklarni tatbiq etish muammolari;
- o'qituvchi (pedagog)ning innovatsion faoliyatidagi tadqiqot komponentlarining o'rne;
- o'qituvchining innovatsion faoliyatidagi ijtimoiy-madaniy muammolarni, ommaviy va shaxsiy madaniyatning bir-biriga o'tishini, individual va jamoa uyg'unligini yoritib berishi;
- o'qituvchining kiritilgan yangiliklarga bo'lgan munosabatlarining asosiy motivlarini, o'quv jarayonida pedagogning yangi texnologiyalarni foydalanish tayyorgarligi va motivatsion muammolari;
- o'qituvchining innovatsion faoliyati va refleksiya o'rtasidagi o'zaro aloqalari;
- ta'lim tizimiga pedagogik innovatsiyalarni tadbiq etishning psixologik muammolari;
- pedagogik innovatsiyalarning mohiyati, tarkibi va baholash mezonlarining nazariy-metodologik asoslari.

Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash bo'yicha tadqiqotlar ichida M.V. Klarinning ishlari alohida o'rinni egallaydi. U o'z ishlarida innovatsion faoliyatni ijtimoiy-madaniy loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish orqali tashkil etilgan uzluksiz ta'limning zarurligi bilan bog'laydi. Ushbu yondoshuv shaxsning erkin tanlash imkoniyatiga yo'nalganligidadir, bunda o'qish faoliyati yetakchi o'rinlardan birini egallaydi va shaxsning rivojlanishidagi muhim, yetakchi vosita va shaxsni ta'lim jarayoniga jalb etuvchi usul bo'lishi mumkin.

Ta'lim muassasalari innovatsion faoliyatini tashkil etish va uning mazmunidagi o'zgarishlar, innovatsion yo'nalishdagi pedagoglarni tayyorlash metodologik va texnologik o'zgarishlar bilan uzviy bog'liqdir. Ammo bu jarayon pedagoglarni innovatsion

faoliyatga tayyorlash, mukammallashtirish bo'yicha tavsiyalarning yo'qligi sababli stixiyali xarakterga ega bo'lib qolmoqda.

Pedagogning innovatsion faoliyatiga tayyorgarligi jarayoni quyidagicha kechadi, jumladan: mo'ljallangan yangilikni yalpi va uning alohida bosqichlari muvaffaqiyatini bashorat qilish, yangilikni boshqa innovatsiyalar bilan qiyoslash, ulardan samaradorini tanlab olish, ularning eng ahamiyatli va aniqlik darajasini belgilash, yangilikni tadbiq etishning muvaffaqiyatlilik darajasini tekshirish va yangilikni tadbiq etadigan tashkilotning innovatsiyani qabul qilish qobiliyatiga baho berish.

O'qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

- yangilikni idrok qilishga innovatsion tayyorgarlikni shakllantirish;

- yangicha harakat qila olishga o'rgatish.

T.M Davidenko har qanday pedagogik innovatsiyani egallash uchun uchta zaruriy shart ***"tushunish, refleksiya va shaxsning tayyorligi"*** bo'lishi kerakligini ta'kidlagan. Innovatsion faoliyatda pedagog ilg'or, sermahsul ijodiy shaxs, keng qamrovli qiziqish, ichki dunyosi boy, pedagogik yangilikka o'ch bo'lishi lozim. Innovatsion faoliyat motivatsion, texnologiklik va refleksiyalik qismlardan tashkil topadi. Innovatsion faoliyatni tashkil etishda o'quvchilarning bilish faoliyati va uni boshqarish alohida ahamiyatga ega.

Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash jarayonidagi muammo va to'siqlarni quyidagicha holatlarda ko'rishimiz mumkin:

1. Innovatsion faoliyat zarurligini tushunib etish, yangiliklarni ta'lim muassasasiga kiritish bo'yicha ijodiy faoliyatini joriy etishga tayyorgarligi, innovatsiyalar kiritishga qaratilgan harakatlar natija keltirishiga ishonchi.

2. Shaxsiy maqsadlarining innovatsion faoliyatlar bilan mosligi va muvofiqligi, ijodiy muvaffaqiyatsizlikni sabot bilan yenga olishi.

3. Pedagogni innovatsion faoliyatga yo'naltirish uchun yangilikni (innovatsiya) idrok qilishga tayyorlash va yangicha harakat qila olish ko'nikmasini shakllantirish.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Boshlang'ich ta'limning o'z oldiga qo'ygan vazifalariga nimalar kiradi?

2. Modernizatsiya so'zining lug'aviy ma'nosi nima?

3. Ta'lim tizimi modernizatsiyasi deganda nimani tushunasiz?

4. Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlari qaysilar?

5. T.M Davidenko tomonidan har qanday pedagogik innovatsiyani egallash uchun zarur deb bilgan 3 ta shart nimalardan iborat?

2-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIMGA QO'YILGAN MALAKA TALABLARI VA DAVLAT TA'LIM STANDARTI

Reja:

1. Boshlang'ich ta'limga qo'yilgan malaka talablari va DTS.
2. Tayanch va fanga oid kompetensiyalar.

Tayanch tushunchalar: *davlat ta'lim standarti, malaka talabi, tayanch kompetensiya, fanga oid kompetensiya, o'qitishning asosiy vazifalari, kompetensiyaviy yondashuv, adabiy-nutqiy kompetensiya, tinglab tushunish, fikrni og'zaki bayon qilish, o'qish, fikrni yozma bayon qilish, kommunikativ kompetensiya, axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, matematik savodxonlik.*

O'zbekistonda davlati siyosatining ustuvor vazifasi sifatida barkamol avlodning ta'lim-tarbiyasini rivojlantirish yotadi. Zotan, bugun o'sib kelayotgan yoshlarimiz davlatning ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy rivojlanishida hamda madaniy-ma'rifiy jihatdan o'sishini ta'minlovchi asosiy omildir. Shu nuqtai nazardan, mustaqillikning birinchi yillaridan boshlab mamlakatimizdagi yangilanish va o'zgarishlar, iqtisodiyotning barqarorlashtirish hamda jahon hamjamiyatiga integratsiyalashishning asosiy omili sifatida ta'lim tizimini isloh qilish bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni⁴ qabul qilindi. Islohotlarning asosiy maqsadi - ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda mustaqil fikrlaydigan, kelajak maqsadlarni aniq belgilaydigan va ularning yechimini topa oladigan, ijodkor, yuksak kasbiy madaniyatga ega bo'lgan yangi avlod mutaxassislarini shakllantirishga yo'naltirilgan.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. Toshkent sh, 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son

Respublikamizda ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'tarish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-aprel, 187-sonli "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash" to'g'risidagi qarori qabul qilindi. Uning ahamiyati shundaki, unda ilk bor ta'limga kompetensiyaviy yondashuv kirib keldi. Jumladan:

"Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq, umumta'lim fanlarini o'qitishning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. Quyidagilar:

- umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti 1-ildovaga muvofiq;

- umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining umumta'lim fanlari bo'yicha malaka talablari 3-ildovaga muvofiq;

- umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari uchun umumta'lim fanlaridan o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqishga qo'yiladigan umumiy talablar 5-ildovaga muvofiq tasdiqlansin.

2. Belgilab qo'yilsinki:

umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlari 2017-2018-o'quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etiladi" deb belgilab qo'yilgan.

Unda shuningdek "ikki oy muddatda umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quv dasturlarini yangidan ishlab chiqib, belgilangan tartibda tasdiqlaslar hamda umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalariga yetkazsinlar;

- O'zbekiston matbuot va axborot agentligi bilan birgalikda uch oy muddatda yaratilayotgan o'quv-metodik majmualarning o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga undaydigan, rasmlarga boy,

zamonaviy matbaa talablariga javob beradigan shakllarda chop etilishini ta'minlasinlar;

- umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarini amaliyotga samarali joriy etish yuzasidan tegishli mutaxassislar uchun 2017-2018 o'quv yilidan boshlab maqsadli o'quvlar tashkil etsinlar hamda pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari dasturlari va o'quv modullarining qayta ko'rib chiqilishini ta'minlasinlar" vazifalari belgilangan edi.

Unda o'qish fani bo'yicha umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilariga quyidagi malaka talablari qo'yilgan:

1. Adabiy-nutqiy kompetensiyalar (*tinglab tushunish, fikrni og'zaki bayon qilish, o'qish, fikrni yozma bayon qilish*).

A1

ixcham matn asosida yaratilgan audiomatn, videotasvirlarni tinglab tushuna oladi;

ertak, topishmoq, maqol, tez aytish, rivoyat, hikoyat, masal, xalq qo'shiqlari, hikoya, she'rlarni o'qib tushunadi va mazmunini qayta so'zlab bera oladi;

yozma va bosma harflarni, ular ifodalaydigan tovushlarni to'g'ri talaffuz eta oladi;

matnni gap ohangiga rioya qilgan holda aniq, ravon o'qiy oladi;

bir daqiqada 50 — 55 so'zni o'qiy oladi;

monologik va dialogik nutqda o'z fikrini aniq ifodalay oladi;

o'rganilgan mavzular doirasida 5-6 gapdan iborat kichik ijodiy matn yoza oladi;

maktab kutubxonasidan foydalana oladi;

kichik hajmdagi 8 — 10 ta she'rni yoddan aytib bera oladi.

A1+

bir daqiqada 55 — 60 so'zni o'qiy oladi;

asar qahramonlari, tabiat tasviri haqida 7-8 gapdan iborat kichik ijodiy matn yoza oladi;

kichik hajmdagi 10 — 12 ta she'rni yoddan aytib bera oladi.

2. Badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi

A1

matndagi so'z va gaplarning ma'nolarini tushuna oladi;
 asar mazmunidan ta'sirlana oladi;
 xalq og'zaki ijodi namunalarini (ertak, topishmoq, maqol, masal, tez aytishni) farqlay oladi;
 o'rganilgan asarlarning nomi, muallifi, mazmuni va qahramonlarini ajrata oladi;
 asar qahramonlariga munosabat bildiradi;
 o'qilgan asar mazmuniga doir savol va topshiriqlarga javob bera oladi.

A1+

mustaqil o'qish uchun tavsiya etilgan asarlarda tasvirlangan voqea-hodisalar mazmunini tushunib, qayta hikoya qila oladi, asar qahramonlariga munosabat bildiradi.

O'qish fani bo'yicha umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida (barcha ta'lim olish tillari bo'yicha) adabiyot fanini o'rganish bosqichlari

Ta'lim bosqichi	Bitiruvchilar	Standart darajasi	Daraja nomlanishi
Umumiy o'rta ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich 4-sinf bitiruvchilari	A1	Adabiyot fanini o'rganishning boshlang'ich darajasi
	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining Adabiyot fani chuqur o'rganiladigan sinflar va ixtisoslashtirilgan maktablarning 4-sinf bitiruvchilari	A1+	Adabiyot fanini o'rganishning kuchaytirilgan boshlang'ich darajasi

Boshlang'ich ta'limning dasturida umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida Ona tili fanini o'qitishning asosiy maqsadi — o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan — muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida Ona tili fanini o'qitishning asosiy vazifasi:

o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish;

o'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish;

ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat.

Ona tili fani bo'yicha umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari (barcha ta'lim olish tillari bo'yicha) bitiruvchilariga qo'yilgan malaka talablari:

1. Nutqiy kompetensiya (*tinglab tushunish, so'zlash, o'qish, yozish*):

A1

Berilgan topshiriq, sodda matnlarni tinglab tushuna oladi; matnni tushunib o'qiy oladi;

og'zaki nutqda so'z va gaplar talaffuziga rioya qila oladi;

65 — 70 so'zdan iborat diktantni yoza oladi;

xabar, tasvir asosida 5-6 gapdan iborat matn yarata oladi, xatboshi va husnixatga amal qiladi; imlo va tinish belgilarini ishlatish qoidalariga amal qila oladi;

do'sti, ota-onasi, ustoziga tabriknoma yoki xat yoza oladi.

A1+

sodda matnning asosiy mazmunini tushunadi va tushuntira oladi;

matn mazmunini tushunib ifodali o'qiy oladi;

70 — 75 so'zdan iborat diktantni yoza oladi;

7-8 gapdan iborat xabar yoki rasm asosida matn tuza oladi.

1. Lingvistik kompetensiya (*fonetika, grafika, orfoepiya, orfografiya, leksika, grammatika va uslubiyatga oid*):

A1

ona tilidagi nutq tovushlarini farqlay oladi, bo'g'in ko'chirish qoidalariga amal qila oladi;

mavzuga oid yangi so'zlarni og'zaki va yozma nutqda qo'llay oladi;

yozma nutqda tinish belgilarini to'g'ri qo'llay oladi.

A1+

so'zlarning tovush tarkibini orfoepik jihatdan to'g'ri shakllantira oladi;

gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini farqlay oladi va yozma nutqda o'rinli qo'llay oladi.

Ona tili fani va uni o'qitish bosqichlari

Ta'lim bosqichi	Bitiruvchilar	Standart darajasi	Daraja nomlanishi
Umumiy o'rta ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich 4-sinf bitiruvchilari	A1	Ona tili fanini o'rganishning boshlang'ich darajasi
	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili fani chuqur o'rganiladigan sinflar va ixtisoslashtirilgan maktablarning 4-sinf bitiruvchilari	A1+	Ona tili fanini o'rganishning kuchaytirilgan boshlang'ich darajasi

Tayanch va fanga oid umumiy kompetensiyalar

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi.

Kommunikativ kompetensiya — ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o'zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi — mediamanbalardan zarur ma'lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi — doimiy ravishda o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayot davomida mustaqil o'qib-o'rganish, kognitivlik ko'nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o'z xatti-harakatini muqobil baholash va mustaqil qaror qabul qila olish ko'nikmalarini egallashni nazarda tutadi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi — jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o'zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiya — vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi — aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda turli diagramma, chizma va modellarni o'qiy olish, inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan, qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Mazkur kompetensiyalar umumta'lim fanlari orqali o'quvchilarda shakllantiriladi.

Shuningdek, har bir umumta'lim fanining mazmunidan kelib chiqqan holda o'quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash" to'g'risidagi qarori haqida nimalarni bilasiz?

2. 2017-yil 6-aprelda qabul qilingan "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qaroriga asosan tasdiqlangan DTS qaysi o'quvyilidan qo'llanila boshladi?

3. Boshlang'ich ta'lim malaka talablari nimadan iborat?

4. Tayanch kompetensiya va fanga oid kompetensilarning farqli jihatlarini aytib bering.

3-MAVZU: XALQ TA'LIMI TIZIMIDA TA'LIM SIFATINI BAHOLASH BO'YICHA XALQARO TADQIQOTLARNI (PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS) JORIY ETISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI, ASOSIY MAQSADLAR VA CHORA-TADBIRLAR

Reja:

1. Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS joriy etishning me'yoriy-huquqiy asoslari, asosiy maqsadlar va chora-tadbirlar.
2. Xalqaro baholash dasturlarini joriy etishning ta'lim sifatiga va mazmuniga ta'siri.

***Tayanch tushunchalar:** xorijiy ilg'or tajribalar, konsepsiya, xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, ta'lim muammolari, xalqaro baholash dasturlari, PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, Milliy markaz, yo'l xaritasi.*

Mamlakatimizda ta'lim sohasida islohotlar o'tkazish va ta'lim tizimiga xalqaro tadqiqotlarni olib kirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori qabul qilindi. Unda maktab xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish, Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini tuzish, xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'quv dasturlari hamda o'quv adabiyotlari mazmuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish kabi bir qator vazifalar qo'yildi.

Jumladan:

"a) quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni (keyingi o'rinlarda xalqaro tadqiqotlar deb ataladi) tashkil etish:

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

The Programme for International Student Assessment (PISA) — 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) — rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun;

b) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini (keyingi o'rinlarda Milliy markaz deb ataladi) tashkil etish to'g'risidagi takliflariga rozilik berilsin."

Shuningdek qarorda Milliy markazning asosiy vazifalari etib xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish, ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib boorish, ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish, ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish, ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash, O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash, xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari

uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish va o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash kabilar belgilangan.

Ushbu qaror bilan tasdiqlangan "Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda O'zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha "Yo'l xaritasi" da 2018-yil dekabr oyidan boshlab xalqaro tadqiqotlarga munosib tayyorgarlik ko'rish maqsadida Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston Respublikasining ish tajribalarini o'rganish, Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston Respublikasiga tajriba almashish uchun xizmat safarini tashkil etish va Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston Respublikasidan ekspertlarni taklif qilish hamda ular ishtirokida seminar-treninglar o'tkazish masalasiga ham alohida urg'u berilgan Sababi bu davlatlar xalqaro baholash dasturlarida qatnashib kelmoqda va ular ma'lum tajribaga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.

Farmonga muvofiq:

"O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda – Konsepsiya) 1-ildovaga muvofiq tasdiqlansin va unda quyidagilar nazarda tutilsin:

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) O'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish;

uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;

xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va byudjetdan mablag' bilan ta'minlashning samaradorligini oshirish" vazifalari belgilangan (Toshkent shahri, 2019-yil 29-aprel).

Shuningdek, konsepsiya doirasida o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quvchilarning bilim darajasini baholashda xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining 2- "Xalq ta'limi tizimining joriy holati va mavjud muammolar" bobining "v" bandida:

"v) o'quv jarayonini tashkil etish sohasida:

- o'quvchilarda ta'lim olishga kuchli motivatsiyani shakllantirish talab etilmoqda;

- ayrim maktablarda o'quvchilar soni sinfda o'quv jarayoni sifatining keskin pasayishiga olib keladigan darajada oshib ketgan;

- pedagoglarning metodik ta'minotini yaxshilash lozim;

- davlat ta'lim standartlari kompetensiyaviy yondashuvga asoslanganligiga qaramasdan, o'qitish va baholash metodlari, shuningdek darsliklar va boshqa o'quv materiallarini asosan axborotni yodlash va bayon qilishga qaratilgan bo'lib, tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari va boshqa malakalarni rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda" holatlari ham mavjud muammo sifatida ko'tarilgan.

Konsepsiyaning 3-“Xalq ta’limi tizimining asosiy maqsad va rivojlanish yo’nalishlari” bobida uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, xalq ta’limi tizimini rivojlantirish quyidagi ustuvor yo’nalishlarga asosan amalga oshiriladi:

a) ta’lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek malakali professional pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

- pedagogika yo’nalishidagi oliy ta’lim muassasalarini ta’limning kredit tizimiga bosqichma-bosqich o’tkazish, pedagogika, didaktika, amaliy pedagogik psixologiya, metodika kabi fanlarga alohida e’tibor qaratgan holda, o’quv materiallarini va pedagogik baholashni ishlab chiqish orqali pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

- ta’lim berishning zamonaviy nazariyalarini o’zlashtirishni, pedagogik psixologiyani tushunish, ta’lim berishga kompetentlik hamda shaxsga yo’naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashni ko’zda tutgan holda pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash markazlari faoliyatini qayta ko’rib chiqish;

- bo’lajak pedagoglar uchun pedagogik faoliyatga moyillik va ijodkorlik qobiliyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini beruvchi metodlarni ishlab chiqish;

- umumta’lim muassasalarida o’qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo’lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish;

- xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish maqsadida o’quvchilarning o’qish, matematika va tabiiy yo’nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo’naltirilgan PISA (The Programme for International Student Assessment) umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish;

- 2019 — 2021-yillar davomida respublikaning har bir hududida bosqichma-bosqich STEAM (fan, texnologiya, injiniring, san’at va matematika) yo’nalishlariga ixtisoslashtirilgan “Prezident maktablarini” tashkil etish;

- zamonaviy darsliklar, o’quv-uslubiy qo’llanmalar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish;

- davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan kompetensiyalar va o'quv jarayonini interaktiv boshqarish mahorati tamoyillariga asoslangan pedagogik faoliyatni baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Konsepsiyani 4-"Konsepsiyani amalga oshirishdan kutilayotgan natijalar" bobida belgilangan vazifalarni bajarish orqali O'zbekiston Respublikasining Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirishda quyidagi ko'rsatkichlarga erishish nazarda tutiladi:

-STEAM fanlarni va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlari joriy etiladi;

- xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilim darajasini baholashda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar va izlanishlar (PISA, TIMSS, PIRLS va boshqalar)da O'zbekiston Respublikasining doimiy ishtiroki ta'minlanadi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida bittadan Prezident maktablari tashkil etiladi;

- 4 860 umumta'lim muassasasi tasdiqlangan baholash mezonlariga muvofiq "Zamonaviy maktablar"ga aylantiriladi;

- barcha ta'lim muassasalarining internet tarmog'iga to'liq ulanishi ta'minlanadi;

- barcha umumta'lim maktablarida o'zlashtirish jurnallari va kundalik yozuvlarning elektron shakllaridan foydalanish, davomatni masofadan monitoring qilish, o'quvchilarning kelish va ketish vaqtlari nazorati bilan bog'liq bo'lgan o'quv jarayonini avtomatlashtirish tizimi joriy etiladi;

- barcha umumta'lim muassasalarida o'quvchilarni qabul qilish va boshqa ta'lim muassasalariga o'tkazish uchun davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmi joriy etiladi.

Ma'lumki, Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tashkil etilgan kunlardan boshlab, tizimda sifat ko'rsatkichlarini yangi bosqichga olib chiqishga harakat qilibkelmoqda. Shu nuqtai-nazardan sohadagi muammo va yutuqlarimizni shaffof tarzda

aniqlab olish biz uchun juda muhim masala edi. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" xuddi ana shu vazifani bajardi, ya'ni u ta'lim tizimidagi mavjud holat, muammo va kamchiliklar, kelgusida bajarilishi lozim bo'lgan ishlar va undan kutilayotgan natijalarni yaqqol ko'rsatib berdi.

O'zbekistonga ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida qatnashish milliy ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim mazmunini, pedagog xodimlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishda muhim ilmiy-metodik yangiliklarni beradi. Tadqiqot ko'rsatkichlari davlatning ta'lim sifati, uning xalqaro standartlar mezonini asosida xalqaro miqyosda egallagan o'rnini to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi. Shuningdek, xalqaro tadqiqotlar davlatning milliy tadqiqotlarni o'tkazishga hamda milliy baholash tizimini yaratishga samarali ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatimizdagi ta'lim sohasidagi yetakchi mutaxassislarni jamlagan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarning monitoring tadqiqotlarini o'tkazish madaniyati rivojlanadi va bu narsa ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi. Ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan darsliklarning zamon talablari asosida qayta ishlab chiqilishiga ham ijobiy hissa qo'shadi. Shularni e'tiborga olgan holda, mamlakatimizda yuqoridagi tadqiqot dasturlarini o'tkazish va tayyorlanish bir qator muammo va vazifalarni keltirib chiqaradi. Mazkur holatda ta'lim tizimi xodimlari oldida turgan asosiy muammolar quyidagilarda ko'rinadi:

1. O'quvchilarning bilim darajasidagi nuqsonlar. Joriy yil mamlakatimizning 1035 ta maktabida o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra o'quvchilarning o'rtacha o'zlashtirish darajasi 70 foizni, sifat ko'rsatkichi 44,8 foizni tashkil etgan, xolos. Matematika fanidan esa bu ko'rsatkich yanada past ekanligi aniqlangan.

2. Mamlakatimizda ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan mavjud darsliklarda PISA topshiriqlariga o'xshash masala va misollarning kamligi. PISA topshiriqlari esa odatda uzundan-uzun matnlar yordamida tasvirlanib, ulardagi real vaziyat va

muammolarni hal qilish usulini tanlash uchun matematikaning qaysi bo'limiga murojaat qilish haqida ko'rsatmalar yo'q. PISA topshiriqlari (matnli, rasmlil, diagramma va jadvallar, real bog'lanish grafiklari) turli shakllarda taklif qilinadi. PISA topshiriqlarini matematik tilga o'girish va yechimtopilgandan so'ng uni yana real sharoit bilan bog'lab baholash hamda sharhlash talab qilinadi. Bizdagi matematika darsliklarimizda berilgan masalalar standart beriladi va ular standart usullar yordamida yechiladi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdaqi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori haqida nimalarni bilib oldingiz?

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 997-sonli qarori asosida mamlakatimizga nechta xalqaro baholash dasturlari kirib keldi?

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 997-sonli qarorida qaysi xalqaro tadqiqotlarni o'tkazish bo'yicha vazifalar belgilandi?

4. Milliy markaz faoliyati nimalardan iborat?

4-MAVZU. FANLARARO INTEGRATSIYA – STEM TA'LIM TEKNOLOGIYASI

Reja:

1. STEM / STEAM / STREAM ta'limi — davr taqozosi.
2. STEAM ta'limni joriy qilish va rivojlantirishning strategik maqsadlari.

Tayanch tushunchalar: XXI asr ko'nikmalari, ilg'or xorijiy tajribalar, fanlararo integratsiya, fan, texnologiya, muhandislik, matematika, san'at, ijodkorlik, o'qish savodxonligi, global muammolar, STEM, STEAM, STREAM.

Kundan kunga texnologiyalar rivojlangan hozirgi davrda yoshlarning texnik, madaniy savodxon bo'lishi robotatexnika fanlarni yaxshi o'zlashtirishi doimgidan ham muhimroqdir. Shunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni asosida qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida STEAM ta'limni joriy qilish yuzasidan alohida vazifalari belgilandi.

Bugun ta'limning bu - STEM / STEAM / STPEAM yangi yondashuvlari rivojlangan davlatlarda keng qo'llanilib, jahonhamjamiyati tomonidan ijobiy baholanmoqda. Fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarining birgalikda o'quvchilar qobiliyatlarini rivojlantirishi STEM deb nomlanadi.

"STEM ta'limi ilmiy usullardan, texnik qo'llanmalardan, matematik modellashtirish va muhandislik dizaynidan foydalanishga imkon beradi. Bu o'quvchining innovatsion fikrlash, XXI asrning qobiliyatlari, ko'nikmalarini shakllantirishga olib keladi.

STEM o'qitish - bu bolalarimizning mahoratini yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradigan innovatsion metod. Uning yordami bilan biz iqtisodiy jihatdan mustaqil va raqobatbardosh mamlakat bo'lishimizga imkon beradigan ilg'or kadrlar bazasini

shakllantirishimiz mumkin. (STEM) doiralarining ko'plab sonining paydo bo'lishi bilan bunday ijtimoiy talabga javob beradi. Bugungi kunda, ilmiy va texnik bilimlarning yetishmasligi haqidagi fikrlar tobora ko'proq eshitilmoqda. Kelajakda 4K deb nomlanadigan XXI asrning ko'nikmalari talabga ega bo'ladi.

Shunday qilib, kelajakdagi 4K asosiy ko'nikmalari shakllandi: aloqa, hamkorlik, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik ko'nikmalarni faqat laboratoriyalarda yoki ma'lum matematik algoritmlarni bilish orqali olish mumkin emas. Shuning uchun mutaxassislar STEAM fanlarini tobora ko'proq o'rganishlari kerak". Bu borada, rivojlangan davlatlarni kuzatadigan bo'lsak, AQSh, Singapur, Koreya, Avstraliya, Xitoy, Buyuk Britaniya kabi ko'pgina mamlakatlarda STEAM ta'limi sohasida davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Massachuset texnologik instituti (MIT) STEAM yondashuvga yorqin misol bo'ladi. Bu universitetning shiori "Mens et Manus" ("Tafakkur va qo'l") bo'lib, STEAM kurslari va bolalarning STEAM konsepsiyasi bilan oldindan tanishishlari uchun ba'zi o'quv muassasalarida STEAM mashq markazlari ochilgan bo'lib, maktab partasidayoq bu yo'nalishni chuqur o'rgatish rejalashtirilgan. Bularning barchasi AQShda paydo bo'lgan STEM atamasi bilan boshlangan. STEAM STEM-dan A-Art (art) bitta harfda farq qiladi, ammo yondashuvdagi farq juda katta. So'nggi paytlarda STEAM ta'limi AQSh va Yevropada haqiqiy tendensiyaga aylandi va ko'pgina mutaxassislar buni kelajakning ta'limi deb atashadi. STEAM – bu tanqidiy fikrlash tadqiqot qobiliyatlari va guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida bir nechta fan yo'nalishlarini birlashtirgan yangi o'quv texnologiyasi.

STEAM – bu taniqli STEM qisqartmasining rivojlanishi STEAM - bu taniqli STEM qisqartmasining rivojlanishi bo'lib, san'at bundan mustasno. S - fan. T - texnologiya, ingliz tilida muxandislikni anglatadigan elektron muxandislik. M - matematik, ya'ni matematika. STEAM o'quv rejasi o'quvchilarga fanlararo va amaliy yondashuvdan foydalangan holda o'qitish g'oyasiga asoslangan. Beshta fanning har birini alohida o'rganish o'rniga STEAM ularni yagona sxemasiga birlashtiradi.

STREAM esa, S - fan, T - texnologiya, O'qish + Yozish muhandisligi, A - art, M - matematika, yoki: fan, texnologiya, o'qish + yozish, muhandislik, san'at,

ijod, matematika. Bunday holda tadqiqot konsepsiyasi bilan mustahkamlanadi, bunda nafaqat fan bilimlari va umumiy o'qish va yozish qobiliyatlari, balki o'quvchilarni qiziqtiradigan bo'lsa global miqyosda rivojlanib borishi mumkin bo'lgan ma'lumot qidirish ko'nikmalari va mini-tadqiqotlar talab etiladi. Darhaqiqat, kelajakda yoshlarimizni hayot so'qmoqlaridagi murakkab muammolarini tushunish va hal qilish, o'zining yashash sharoitini mustaqil yarata olish, texnika, texnologiya yo'nalishida atrofida bilan ongli munosabat o'rnata olishlari uchun ham STEM / STEAM / STPEAM ta'lim yondashuvlarini joriy qilish zarurati mavjud.

Jumladan, STEAM quyidagi yo'nalishlarni chuqurlashtirib o'rgatadi:

STEAM – arxitektura va dizayn

STEAM – qishloq xo'jaligi, o'simlikshunoslik asoslari

STEAM – robototexnika, 3D-modellashtirish, radiotexnika

STEAM – kimyotexnologiya va ishlab chiqarish

STEAM – dasturlash, modellashtirish,

STEAM – biotexnologiya, ekologiya

STEAM – raketa va aviamodellashtirish

STEAM – tokarlik va chilangarlik ishi

Ma'lumki, bu borada muammolar borligi ham sir emas. Misol uchun, maktab bitiruvchilarini qiziqishi asosida o'qitish, oliy o'quv yurtlariga kirish qamrovini oshirish maqsadida (XTVning 405-s. 28.12.2019-y.) tashkil qilingan tajriba-sinov maydonlarining tanlov yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilinganda, eng kam texnologiya (matematika, fizika) yo'nalishi 10,2% va tabiiy fanlar (kimyo, biologiya) yo'nalishi 12,6% o'quvchilar tomonidan tanlanganligi bu fanlarning o'qitilish sifati pastligini isbotlaydi.

Shuning uchun, qator me'yoriy hujjatlarimizda bu muammolarga keskin ravishda aniqliklar kiritish, muammolarni bartaraf etish, o'qituvchilar malakasini oshirish, STEAM ta'limini joriy qilish ishlari rejalashtirilgan va qat'iy belgilangan. Bu yo'nalishda Prezident maktablarida ingliz tilida o'tiladigan STEAM

fanlari qo'shimcha ravishda "Khan Academy" platformasidan foydalanib, o'qitish amalga oshirilmoqda. Bunda, o'qituvchi va o'quvchilar "web-site"dan ro'yxatdan o'tib, kichik "Online sinf" tashkil etiladi. Mavzuga doir videomateriallar hamda mashqlar o'qituvchi tomonidan guruhga qo'yib boriladi va o'qituvchi har bir o'quvchining vazifani bajarganini kuzatib boradi. O'quvchilarni ro'yxatdan o'tkazish o'qituvchi tomonidan amalga oshirilishi ham mumkin. O'quvchi esa "Online sinf"ga kirib, videodarslarni o'zi mustaqil o'rganib chiqadi, tushunmagan qismini o'qituvchisidan so'rash imkoniyatiga ega. Har bir mavzu yuzasidan maxsus testlar tuzilgan bo'lib, darsdan so'ng o'quvchi ularni bajaradi. Berilgan javob natijasi shu zahoti dastur tomonidan ko'rsatiladi va yechish usuli ham taklif etiladi. Bu o'quvchi mashqni to'liq tushunishi uchun juda foydali bo'ladi. Online sinfda ham odatdagi darslardagi kabi bolaning mashqni o'zlashtirish ko'rsatkichi namoyish etiladi. Shuningdek, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yo'nalishiga oid fanlarni chuqurlashtirib o'qitishga ixtisoslashtirilgan maktabda o'tkazilayotgan robototexnika darslari orqali o'quvchilar C dasturlash tili, elektronika asoslari, sodda va murakkab sxemalar yasash, 3D dizayn va 3D modellashtirish, mikrochiplar bilan ishlash, sensorlar va qo'shimcha modullar bilan ishlash (PGB, WIFI, PIR, LSD display, PFID) kabi bilim va ko'nikmalarni egallashmoqda.

Bu kabi ishlarni boshqa ta'lim muassasalarida ham joriy qilish uchun avvalo, STEAM fanlarni va tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan, telekommunikatsiya muhitiga asoslangan yangi o'qitish tizimini bosqichma-bosqich amaliyotga kiritish va shu asosda kadrlarni tayyorlash lozim.

Hozirgi vaqtda inson hayotining turli sohalarini keng miqyosda robotlashtirish: mashinasozlik, tibbiyot, kosmik sanoat va boshqalar ishlab chiqarish sohalarining ajralmas qismiga aylandi. Birgina, tibbiyot sohasini olaylik, xorij texnik jihozlari keng qo'llanilmoqda. Bu meditsina jihozlarini ishlatish uchun

albatta kuchli mutaxassislar kerak bo'ladi. O'qituvchilar loaqal shuni ko'z oldilariga keltirishi va bugungi o'zining o'tayotgan darsini shu talabga muvofiqmi degan savol bilan qiziqib ko'rishi shart.

O'quvchilar o'z robotlarini yaratib , kompyuter dasturlari tizimi tomonidan boshqarib, robototexnika musobaqalari, ko'rik-tanlovlarda ishtirok etayotgan hamda internetda chet davlatlar bilan hamkorlik ishlarini yuritayotgan bir paytda o'qituvchilarning mas'uliyatini oshirmaslikning iloji yo'q.

STEAM yondashuvining asosiy xususiyati shundaki, bunda o'quvchilar ko'pchilik fanlarni samarali o'rganishda aqli va qo'l mehnatidan foydalanishadi, amaliy bilimlarni mustaqil egallashadi. O'quvchilar o'quv mashg'ulotlarida tajribalar o'tkazishadi, modellarni konstruksiyalaydi, robotlarni yasashadi, o'z g'oyalarini amalga oshiradilar va mahsulot yaratishadi, bundan ko'zlangan natija shuki, "texnika asri"da kasb mutaxassisliklari zaruratini hozirdan bashoratlash, jahonhamjamiyati talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, tabiiy va aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish orqali iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishga erishishdan iborat. STEAM ta'limining afzalligi shundaki, fanlarni o'qitish farqli o'laroq bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda beradi. Bola o'zida nostandart muammolarni yechish, imkoniyatlar yaratish va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantiradi va bu kelgusida uning hayotida juda qo'l keladi.

STEAM o'quvchilarning loyiha va o'quv-tadqiqot faoliyatini maktabda va maktabdan tashqarida amalga oshirish uchun, albatta, maktablarda "STEAM laboratoriya xonasi"ning bo'lishi shart.

STEAM ta'limni joriy qilish va rivojlantirishning strategik maqsadlari:

- STEAM ta'limni davlat ta'lim standarti talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan xalqaro talablarga muvofiqligini tahlil qilish, ta'lim mazmunini yangilash;

- STEAM ta'limning maqomini oshirish, uning umumta'lim fanlari bilan o'zaro integratsiyasini ta'minlash, ta'lim jarayoniga milliy va umuminsoniy hamda moddiy va ma'naviy qadriyatlar

asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakl, metod va vositalarini keng joriy etish;

- STEAM ta'lim mazmunida, texnologik savodxonlikni, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kompetensiyalarini shakllantirish, mustaqil amaliy faoliyatda qo'llash imkoniyatini yaratish;

- STEAM ta'limni tashkil etishda innovatsion yondashuv (kompetentli, tizimli, kompleks, faoliyatli, loyiha, texnologik) asosida invariant va variativ o'quv modullariga ajratib o'qitishni joriy etish;

- STEAM ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy metodlar asosida ixtirochilik, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beruvchi ilg'or metodologiyalardan foydalanishni tatbiq etish;

- STEAM ta'limi yo'nalishidagi fan (kimyo, biologiya, fizika, matematika) o'qituvchilarining mutaxassislik fanlari bo'yicha malakasini oshirish;

- STEAM ta'limini joriy etish uchun tabiiy va aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish orqali iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga erishish;

O'qituvchilarga belgilangan asosiy vazifalar:

- istiqbolli texnologik, zamonaviy standartlarga mos keluvchi, yo'nalishlarni tadqiq qilish va joriy etish;

- o'quvchilarda texnologik savodxonlik, tanqidiy, kreativ va tizimli fikrlash yuzasidan bilim, ko'nikmalarini, loyihalash, texnologik va tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirish;

- kasb tanlashda mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatish, mehnat bozorida zarur bo'ladigan tayanch kompetensiyalarni shakllantirish;

- o'quvchilar natijalarini milliy va xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etishni ta'minlashdan iborat.

STEAM ta'lim muhitida o'quvchilar egallagan bilimlaridan amalda foydalanishlari sababli ular ulg'ayib, voyaga yetgach, real hayotda uchraydigan turli muammolarga duch kelishganida, masalan, atrof-muhit ifloslanishi bo'ladimi, iqlim o'zgarishimi, yechim qila olish ko'nikmalari shakllangan bo'ladi.

Xulosa qilinganda, bu yondashuvlar o'quvchilarda yangicha fikrlash ijodiy va tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishga asoslangan.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Mamlakatimizga STEM ta'lim tizimi qachondan boshlab kirib keldi? haqida nimalarni bilasiz?

2. STEM ta'lim tizimi haqida nimalarni bilasiz?

3. STEM, STEAM, STREAM ning har birining o'ziga xosligini aytib bering.

4. Fanlararo integratsiya tushunchasini izohlang.

5. Siz XXI asr ko'nikmalariga nimalarni kiritasiz?

II-MODUL. RIVOJLANGAN DAVLATLAR TA'LIM TIZIMINIG O'ZIGA XOSLIKLARI

5-MAVZU: TA'LIM TIZIMI MODELLARI

Reja:

1. Yevropa ta'lim modeli va uning o'ziga xosligi.
2. Amerika ta'lim modelining xususiyatlari.
3. Osiyo davlatlarida ta'lim modeli.

Tayanch tushunchalar: *model, ta'lim modeli, Yevropa ta'lim modeli, Amerika ta'lim modeli, Osiyo ta'lim modeli, ta'limning ochiqligi, bepul va pulli ta'lim, milliy an'analar.*

Ta'limning ko'plab milliy modellari bor. Biroq ular orasidan tuzilishi jihatidan quyidagi asosiy mezonlarga qarab bir-biridan farq qiladigan asosiylarini ajratib ko'rsatish mumkin:

*aniq tarixiy davrda ushbu mamlakat uchun ta'lim tizimini rivojlantirishdan asosiy maqsad va kutiladigan natija;

*ta'lim tizimini moliyalashda davlat va jamiyatning iqtisodiy imkoniyatlari;

*ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun qo'llaniladigan mexanizm va vositalar.

Ushbu mezonlar nuqtai nazaridan rivojlangan va jadal sur'atda rivojlanayotgan mamlakatlarda muayyan darajadagi farq bilan foydalanilayotgan ta'limning uchta asosiy modelini ajratib ko'rsatish mumkin. Bular Yevropa, Amerika va Osiyo modelidir.

Yevropa ta'lim modeli boshlang'ich maktabdan boshlab, o'quvchilarga yuqori talablarni qo'yish va ularga puxta bilim, jumladan tabiiy va muhandislik fanlari sohasida chuqur bilim berishga qaratilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimi ham mavjud. Boshlang'ich va o'rta maktabda o'qish jami 10-12 yil davom etadi va umumiy hisoblanadi. Keyingi bosqich kasb-hunar, oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limdir. Bu modelda barcha darajada bilim olish markazlashtirilgan bo'lib, asosan davlat hisobidan bepul o'qitiladi. Ushbu modelda o'quvchilar

bilimini boshlang'ich maktabdan boshlab baholash mezonlari yuqori hisoblanadi va o'quvchilar ushbu mezonlar asosida sinfdan sinfga ko'chiriladi.

Yevropada universitetlar avtonomiyasi chuqur tarixiy ildizga ega bo'lsa-da, Amerikadagiga qaraganda ularning mustaqilligi nisbatan kamroq. O'quv yurtlarini boshqarishda akademik doiralarning roli katta, AQSHda esa bu vazifa ko'proq homiylik kengashlari zimmasiga yuklangan. Yevropa modeli doirasida ingliz, fransuz va nemis ta'lim modeli, shuningdek, Sharqiy Yevropa mamlakatlari ta'lim modeli alohida ajralib turadi. Masalan, "dual prinsip" (ya'ni, ta'limni ishlab chiqarish bilan bog'lash) nemis modelining, ta'limning barcha uchun bepulligi fransuz ta'lim modelining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Yevropa ta'lim tizimi keng ko'lamli o'qitish tizimi va ishchi mutaxassisliklarga, jumladan mehnat va aholi bandligi organlari tomonidan bepul asosda qayta o'qitish tizimini ham o'z ichiga oladi. Bundan tashqari asosan ish beruvchilar yoki o'qiydiganlar tomonidan talab etiladigan va haq to'lanadigan kadrlar malakasini oshirish bo'yicha juda keng qamrovli tizim ham mavjud.

Osiyo ta'lim modeli ta'limni moliyalashda davlatdan tashqari xususiy biznes ham muhim rol o'ynashi bilan ajralib turadi. Bu yerda maktablar munitsipal organlar tasarrufida, xususiy va davlat oliy o'quv yurtlari son jihatidan taxminan teng. Umuman olganda ta'limni moliyalashda mahalliy manbalar milliy manbalarga qaraganda ko'pchilikni tashkil etadi. Boshlang'ich va o'rta ta'lim asosan bepul, oliy ta'lim esa pullidir. Bunda talabalarga grantlar va kreditlar hisobidan ta'lim xizmatlari uchun pul to'lash bo'yicha yordam beradigan ko'p tarmoqli tizim mavjud.

Osiyo ta'lim modeliga Yevropa va Amerika modelidan farqli o'laroq quyidagilar xosdir:

- * boshlang'ich maktabning katta ahamiyatga ega ekanligi (ushbu aksariyat mamlakatlar, jumladan Yaponiya va Janubiy Koreyada boshlang'ich maktabda o'qish 4 yil emas, balki 6 yil davom etadi);

- * o'quvchilarga faqat akademik bilim berish emas, balki ularda ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratilgani (Singapurda boshlang'ich maktab bitiruvchilari

ega bo'lishi lozim bo'lgan yettita afzalliklardan biri "fikrlash va o'z fikrini ifoda etish" va "atrofdagi narsalarga qiziqish bildirish" qobiliyati hisoblanadi);

- * o'quv yurtlarining, jumladan boshlang'ich maktablarning kompyuterlar bilan jihozlangani va Internet tarmog'iga ulangani (Janubiy Koreya dunyoda Singapurdan keyin ikkinchi bo'lib, o'z maktablari, hattoki qishloqlar va orollardagi maktablarni kompyuterlar bilan to'liq jihozladi). Bu o'quv jarayoni samaradorligidan tashqari darsliklar, ko'rgazmali qo'llanmalar chop etish, kutubxonalarni saqlash va hokazolar uchun sarflanadigan harajatlarni kamaytirgan holda iqtisodiy samara berdi;

- * ta'lim tizimining jamiyatning turli qatlamlari uchun ochiqligi (Janubiy Koreyada 25-37 yoshdagi fuqarolarning 97 foizi shu tufayli oliy ma'lumotga ega va bu butun dunyoda eng yuqori ko'rsatkich hisoblanadi);

- * o'quv yurtlari turlarining moslashuvchanligi va yuqori darajada tabaqalashgani (Janubiy Koreyada birgina oliy ta'lim doirasida oddiy kollej va universitetlar bilan bir qatorda kasb-hunar-texnika kollejlari, kollej maqomiga ega boshqa o'quv yurtlari, ochiq va sirtqi universitetlar ham bor);

- * o'quvchilarga erkinlik berilgani, ularning akademik kurslarni majburiy o'rganishni rad etish imkoniyati (Yaponiyada nafaqat talabalar, balki yuqori sinf o'quvchilari uchun kurslarning 50 foizi majburiy hisoblanadi), vaholanki, o'quv yurtlari tomonidan maxsus va umumta'lim kurslarini tanlash imkoniyati berilgan;

- * ta'lim muassasalarini moliyalash va boshqarishda xususiy kapitalning yuqori darajada ishtirok etishi (Janubiy Koreyada xususiy manbalar maktabgacha ta'lim muassasalari byudjetining yarmini, oliy o'quv yurtlari byudjetining 80 foizini, Yaponiyada 50 foizini tashkil etadi. Xitoyda 1994 yildan buyon talabalarning ta'lim kreditlari va grantlarini olish imkoniyati kengaytirilishi bilan bir qatorda to'liq o'rta va oliy ta'limning pulli tizimi bosqichma-bosqich joriy etilmoqda);

- * xorijiy tillar, avvalambor, ingliz tilini o'rganishga alohida e'tibor berilayotgani (nafaqat Britaniyaning sobiq mustamlakalari

Singapur, Gonkong, Malayziya, Hindistonda, balki ingliz tiliga ikkinchi davlat tili maqomini berish to'g'risidagi masala ustida bahs-munozaralar davom etayotgan Yaponiya va Janubiy Koreyada ham ingliz tilini yaxshi bilishadi);

- iqtidorli talabalarni aniqlash, qo'llab-quvvatlash va eng yaxshi xorijiy oliy o'quv yurtlariga yuborish bo'yicha maxsus dasturning mavjudligi (masalan, Singapur va Malayziyada ushbu mamlakatlar yetakchilari tomonidan bunday dasturlarni tashkil etish tashabbusi bildirilgan va nazoratga olingan).

Albatta, mintaqaning har bir mamlakatida Osiyo ta'lim modeli o'ziga xos xususiyatga ega, ayrim davlatlarda esa uning ayrim xususiyatlari endi-endi ko'zga tashlanmoqda. Misol uchun, Hindistonda ta'limning ommabopligini ta'minlash, Hindiston diplomlarining xalqaro e'tirof etilishi, mamlakatda yetakchi xorijiy oliy o'quv yurtlarining filiallarini tashkil etish hanuzgacha dolzarb vazifa hisoblanadi. Turkiyada esa oliy o'quv yurtlardagi ta'limni Amerika va Yevropa darajasiga ko'tarish ustuvor vazifa sanaladi.

Nufuzli xalqaro tashkilotlar (xususan, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti — OESR) va ekspertlarning fikricha, Osiyo ta'lim modeli Yevropa modeliga qaraganda ancha mukammal. Jumladan, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur va Tayvan (Xitoy) dunyoda eng yaxshi milliy ta'lim tizimiga ega ko'plab mamlakatlar orasida (Finlyandiya va Kanada bilan bir qatorda) peshqadamlik qilmoqda. Mintaqaning ushbu to'rt mamlakati aynan Osiyo ta'lim modeli tufayli dunyoning ijtimoiy- iqtisodiy rivojlangan mamlakatlari qatoriga qo'shilgani ham bu model samaradorligining yana bir tasdig'idir. Ta'kidlash joizki, Gonkong (Xitoy) jon boshiga o'rtacha yalpi ichki mahsulot va xarid qobiliyati ko'rsatkichi bo'yicha o'zining sobiq mustamlakachisi Buyuk Britaniyani ortda qoldirdi (2005 yilda 34,7 ming dollar). Yarim asr ilgari mustamlaka davlat hisoblangan Singapur esa ushbu ko'rsatkich bo'yicha Germaniya va Italiyadan oldinda (29,8 ming dollar). Janubiy Koreya va Tayvanda ham (Xitoy) bu ko'rsatkichlar 22-25 ming dollar atrofida. Bundan tashqari Singapur yuqori texnologiyalar eksporti bo'yicha (sanoat eksportining 5/3) dunyoda ikkinchi, qolgan uchta "Osiyo yo'lbarlari" AQSH bilan teng darajada turibdi.

Amerika tizimida davlat va xususiy maktablar, eng yaxshi va o'rtacha universitetlarda ta'lim sifati keskin farq qiladi. Boshlang'ich maktablarda o'quvchilarning bilim darajasiga nisbatan soddalashtirilgan talablar ularning bilim olishiga qarab ortib boradi. Boshlang'ich maktablarda ko'proq turli ijtimoiy fanlar o'qitilsa, o'rta maktablarda o'qishni ixtisoslashtirish uchun keng imkoniyat yaratilgan. Amerika modelida oliy o'quv yurtlarining ta'lim mazmun-mohiyatini belgilashda mustaqillik darajasi yuqori. Bu jarayonda davlat boshqaruv organlari deyarli ishtirok etmaydi.

Har ikki asosiy tizimda tabaqalashtirish va ixtisoslashtirish ta'lim samaradorligining umumiy hamda asosiy vositasi hisoblanadi. Amerikada o'quvchilarning muayyan fan va kasbga qiziqishi, qobiliyat va iqtidori, aralash qiziqishi bo'yicha guruhlarga bo'lish sinab ko'rilmogda. Bu AQSH, Angliya, Germaniya, Fransiya, Italiya, Kanada va boshqa mamlakatlarda asosiy yondashuvga aylangan. Ushbu jarayonlarga inson va jamiyatni rivojlantirishning muhim sharti sifatida qaraladi.

Mutaxassislarni o'qitish, tayyorlashni tashkil etish va uslubiyati bo'yicha Sharq va G'arb, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning birikmasini ifoda etadi. Ushbu modelda Osiyo mamlakatlari uchun xos bo'lgan va mintaqa tashqarisidan, xususan AQSH, Buyuk Britaniya, qator Yevropa davlatlaridan olingan ta'lim tizimini boshqarishning institutsional tuzilma hamda elementlari o'z aksini topgan. Yaponiyada va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy etishda, jahon bozori va eksport ekspansiyasiga jadal kirib borishda olamshumul muvaffaqiyatlarga erishgani uchun "Osiyo yo'lbarzlari" deb nom olgan yana to'rtta mamlakatda (Janubiy Koreya, Tayvan, Singapur va Gonkongda) inson salohiyati va avvalo, ta'limni imkon qadar rivojlantirishga azaldan alohida e'tibor qaratib kelingan. Buning sababi shundaki, ushbu mamlakatlarda foydali qazilmalar va hududlar yo'q, ularning eng asosiy boyligi — bu inson. Aynan inson aqliy qobiliyati va innovatsion intilishi bilan (afsonaviy neft yoki oltin zaxiralari emas) ushbu mamlakatlarni qashshoq va texnik jihatdan qoloqlar qatoridan olib chiqdi. Keyinchalik Malayziya, Xitoy, Hindiston, Turkiya va Osiyoning turli xil tabiiy resurslarga boy boshqa

qator mamlakatlari ham ta'lim sohasini rivojlantirishda yetakchilarga aylandi. Ta'lim sohasida ulkan natijalar va u bilan bog'liq ilmiy-texnik taraqqiyotga erishishda Sharq mentalitetiga xos ma'naviy mukammallik, oliy maqom va peshqadamlikka intilish (jamiyat va jahonda), umummilliy vazifalarni hal etishda vatanparvarlik va sog'lom shuhratparastlik kabi xislatlar muhim rol o'ynadi.

Shunisi qiziqarlilik, dunyoning eng qudratli davlati ham Xitoyning nafaqat to'qimachilik va elektronika sohasidagi, balki maktab ta'limi sohasidagi ta'siriga bardosh bera olmadi. Amerikadagi yuzlab litseylar matematika fanini o'qitish jarayonida XXR va Singapurda qo'llaniladigan darsliklar hamda uslublarga o'tishga qaror qildi. Buning ustiga, bu vazifani amalga oshirgan litseylar o'quvchilari o'zlarining yuqori darajali bilimga ega ekanini namoyon etmoqda. Ta'limning muayyan bazaviy modelining o'ziga xos yoki aniq ustunligi haqida biror narsa deyish qiyin. Odatda bunday modellar, hatto, Yevropa mamlakatlari va AQSH ta'lim tizimida ham mutanosib ravishda mavjud. Bunda Yevropa va Amerika ta'lim tizimi XIX asr oxiri XX asr boshida shakllangan Angliya, Fransiya va Germaniyaning milliy tizimlari tajribasini o'zlashtirish va isloh qilish natijasida paydo bo'lganini e'tiborga olish darkor. Yuqorida qayd etilganidek, oliy ta'lim tizimini tashkil etishda Amerika modeli turli modellardan foydalanishning o'ziga xos namunasi hisoblanadi. Bu yerda Angliya, Fransiya va Germaniya modellari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. AQSHdagi birinchi ta'lim bosqichida ingliz tizimining ta'siri kuchli bo'lsa, ikkinchi bosqichi Fransiyaning kasb-hunar ta'limi tizimiga o'xshash, uchinchi bosqichda Germaniya modeliga xos tadqiqot ishlari faol rivojlantirilmoqda.

Dunyoda iqtisodiy, ilmiy va madaniy integratsiyalashuvni chuqurlashtirish hamma mamlakatlarni inson faoliyatining barcha jabhalariga tub o'zgarishlar kiritayotgan shiddatli globallashuv jarayoniga jalb qilmoqda. Dunyoda "oliy ta'limni baynalmilallashtirish" deb nomlangan tushunchaning paydo bo'lishi bunday ta'sirga yorqin misol bo'la oladi. Bu borada

dunyoning har bir mamlakatida qabul qilinayotgan ta'limning xalqaro bazaviy modeli haqida so'z bormoqda.

O'zbekistonda tub o'zgarishlar strategiyasi, nafaqat mahalliy qadriyatlar, tajriba va an'analar, balki ilg'or xorij tajribasidan foydalanishga asoslangan. O'zbekiston milliy ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida yuqorida qayd etilgan uchta ta'lim modeli, avvalambor, Osiyo ta'lim modelining elementlari muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan boshqa mamlakatlar yutuqlarini hisobga olish va ijodiy foydalanishga intilmoqda.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Ta'lim modeli deganda nimani tushunasiz?
2. Dunyoda asosan qanday ta'lim modellari mavjud?
3. Yevropa ta'lim modelini ta'riflang.
4. Amerika ta'lim modelining o'ziga xosligi nimada?
5. Osiyo ta'lim modelining o'ziga xos xususiyatlarini ayting.
6. "Osiyo yolbarslari" atamasi qaysi davlatlarga nisbatan qo'llaniladi?

6-MAVZU. RIVOJLANGAN DAVLATLAR TA'LIM TIZIMI

6.1. Yaponiya ta'lim tizimi

Yaponiya ta'limining shakllanishi 1867-1868-yillarda boshlangan. Yaponiya o'z oldiga ikki vazifani: birinchi — boyish, ikkinchi - G'arb texnologiyasini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish masalasini qo'yadi va bu ishni amalga oshirish uchun birinchi galda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish kerakligi aytiladi.

1872 yili "Ta'lim haqidagi qonun" qabul qilindi. Bunda Yapon ta'limi G'arb ta'limi bilan uyg'unlashtirildi. 1908-yilda Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirildi. 1893-yili kasb yo'nalishidagi dastlabki kollej paydo bo'ldi.

1946-yili qabul qilingan Konstitutsiya fuqarolarning ta'lim sohasidagi xuquq va burchlarini belgilab berdi. Unda barcha bolalar bepul umumiy ta'lim olishlari belgilab qo'yilgan.

Yaponiyada hozirgi zamon ta'lim tizimlarini tarkibi quyidagicha: bolalar bog'chalari, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlaridan iborat.

Bolalar bog'chalari. Ta'limning bu bosqichiga 3 - 5 yoshli bolalar qabul qilinadi. Bolalar yosh xususiyatlariga muvofiq ravishda 3, 2, 1 yillik ta'lim kurslariga jalb qilinadilar.

Majburiy ta'lim. Ta'limning bu pog'onasiga 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinib ular shu muddat ichida 6 yillik boshlang'ich maktab va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9 yillik bu ta'lim majburiy bo'lib barcha bolalar bepul o'qitiladilar va tekin darsliklardan foydalanadilar.

Yuqori bosqich o'rta maktabi. Bu maktablar ta'lim yo'nalishining 10,11,12-sinflarini o'z ichiga oladi. Yaponiyada bunday bosqich maktablarining kunduzgi kechki va sirtqi bo'limlari mavjud. Kunduzgi yuqori bosqichli maktablarida o'qish muddati 3 yil. O'quvchilarning 95 foizi kunduzgi maktablarda ta'lim oladilar. Bu tarzda maktablarda o'qish ixtiyoriydir. Unda quyi o'rta maktablarni bitirgan yuqori bosqich o'rta maktablariga kirish sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tgan 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan o'quvchi yoshlar qabul qilinadilar. Unda

umumiy ta'lim (akademik) fanlari texnik bilimlar tijorat mahalliy sanoat qishloq xo'jaligi chorvachilik, baliqchilik, kemasozlik va boshqa maktablarda umumiy va xususiy tarmoqlarni qo'shib hisoblaganda 95 foiz yosh bilim oladi.

Dorifununlar, kichik kollejlari, texnik kollejlari, maxsus ixtisoslashtirilgan kollejlari Yaponiyada oliy ta'lim tizimini tashkil etadi.

Yaponiyada boshlang'ich o'rta va oliy o'quv yurtlaridan tashqari bir — biridan farq qiluvchi "Ixtisos maktablari" va "turli" maktablar ham mavjud. Ularning ko'pchiligi xususiy bo'lib turli firma, konsern va sindikatlar uchun qisqa vaqtda kurslarda tikuvchi, oshpaz, hisobchi, mashinkada yozuvchi, avtotexnik, elektron hisoblash mashinalari uchun dastur tuzuvchilar va boshqa zaruriy kasblar o'rgatiladi. Yaponiyada ham turli xorijiy tillarni o'rgatishga ixtisoslashtirilgan maktablar mavjud.

Boshqa maktablardan farqli o'laroq Yaponiya maktablarida o'qish 1 apreldan boshlanib kelasi yilning 31 martida nihoyasiga etadi.

Boshlang'ich va kichik o'rta maktablarda o'quv yili uch semestrda bo'linadi: aprel — iyul, sentyabr — dekabr, yanvar — mart. Katta o'rta maktablarda esa o'quv yili 2 yoki 3 semestrda bo'linadi.

O'quv yili Yaponiyada 240 kun yoki Amerika Qo'shma SHtatlaridan 60 kun ko'pdir. Darslar 7 soat. Ko'pchilik maktablarda darslar ertalab soat sakkiz yarimda boshlanib uchdan keyin tugaydi.

O'quvchilar haftasiga 2-3 soat sinfdan tashqari klub ishlarida, 7 soat ixtisos bo'yicha mashg'ulotlarda yoki repetitorlar ixtiyorida bo'ladilar.

Yuqori bosqich o'rta maktablarida butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili texnik ta'lim va maxsus sinovlarga jalb etiladilar.

Yaponiya ta'limining asosiy maqsadi va mazmuni aholini zamonaviy texnik hamda texnologik jarayonlar bilan jihozlangan hozirgi zamon sanoatida samarali ishlashga moslashtirishdir. Mamlakatda maktabga muhim ijtimoiy vazifani bajaruvchi

jamiyatning olg'a siljishini ta'minlovchi dargoh deb qaraladi va xalq tomonidan e'zozlanadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki Yaponiyada ta'lim tizimi ham shaklan ham mazmunan yuksak uyg'unlik kasb etgan. Ibrat olsa o'rgansa arziydigan jihatlari ko'p. E'tiborli yana bir tomoni - Yaponiyada faqat milliy an'analar bilan cheklanib qolmay jahondagi Amerika, Fransiya Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg'or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o'zlashtirilgan.

6.2. AQSH ta'lim tizimi

Amerika Qo'shma shtatlarida ta'lim tizimining tuzilishi quyidagicha:

- bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari;

- 1- 8 - sinflargacha bo'lgan boshlang'ich maktablar (bunday maktablarda 6 yoshdan 13 yoshgacha o'qiydilar);

- 9 - 12 - sinflardan iborat o'rta maktablar (bu maktablarda 14-17 yoshgacha bo'lgan bolalar ta'lim oladilar). U quyi va yuqori bosqichdan iborat.

Amerika Qo'shma Shtatlarida navbatdagi ta'lim bosqichi oliy ta'lim bo'lib u 2 yoki 4 yil o'qitiladigan kollejlarda hamda dorilfununlar va boshqa oliy o'quv yurtlari tarkibida tashkil etilgan aspirantura yoki doktoranturalardir.

AQSHda majburiy ta'lim 16 yoshgacha amal qiladi. Bu mamlakatdagi o'quv yurtlari davlat, jamoa, xususiylar tasarrufida va diniy muassasalar ixtiyorida bo'lishi mumkin.

Amerikada 3 yoshgacha bolalar tarbiyasi bilan onalar shug'ullanadilar, lekin ularga hech qanday imtiyozlar berilmagan. Uch yoshdan 5 yoshgacha xususiy yoki davlat bog'chalaridan foydalanish mumkin, lekin bolalar bog'chalari kichik va bu tizim kam rivojlangan. Enaga yollash bir haftada 200 dollarga tushadi. Bolalarda yagona bir dastur mavjud emas. Kerak bo'luvchi hamma jihozlar va kunlik ovqatni ota-onalarning o'zi olib keladi. 5 yoshdan esa "Kinder garden" deb ataluvchi tayyorlov muassasalarida ta'lim boshlanadi. Boshlang'ich maktab 6 yoshdan

to 13- 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Bu boshlang'ich maktablarda umumiy savodxonlik va kasbga yo'naltirish vazifalari hal etiladi. Sinf-dan-sinf-ga ko'chish o'quvchining o'zlashtirganlik darajasiga bog'liq. Boshlang'ich ta'lim turli shtatlarda turlicha belgilangan (4, 5, 6, 8 yil). Maktablarda turli xil to'garaklar, uchrashuvlar, shoular va sayohatlar uyushtiriladi, ammo ularning hammasiga haq to'lash lozim. O'rta maktablar quyi va yuqori bosqichlardan iborat. 9 - sinfn-i bitirgan talabalar tanlov asosida o'rta maktabga qabul qilinadi. O'rta maktablarda to'rt yo'nalishda kasb-hunar asoslari berib boriladi.

1 - kasb-hunar ta'limi, 2 - biznes ta'limi, 3 - savdo va sanoat ta'limi hamda 4-qurilish ta'limi. Oliy ta'lim 4 asosiy bosqichda amalga oshiriladi.

1-kichik mutaxassis - 2 yillik kollejlarda amalga oshiriladi. 2-bakalavr 4 yillik kollejlarda , 4 yillik kollej yoki dorifunumni tugatgan 3-bosqichni davom ettirishi mumkin.Bu 1-2 yillik magistr maktabi. 4 -bosqich esa aspirantura, doktorantura. Maktablarda ta'lim televidiniesi, elektron til laboratoriyasi, videoapparatura kompyuter va hokazolarni qo'llash yo'lga qo'yilgan. Maktablar ta'til vaqtida ham ishlab turadi. To'garaklarda qayta tayyorlash ishlari olib boriladi. Oliy ta'limda ikki yo'nalish mavjud:

1-ta'limni individuallashtirish;

2-talabaning mustaqil ishlashini amalga oshirish.

O'qituvchi yo'naltiruvchi rol o'ynaydi. Asosiy maqsad talaba intellektini mashq qildirish mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish mumkinki AQSH o'rta maktablarida o'z o'quvchilariga uch yo'nalishda: akademik kasb-hunar, umumiy yo'nalishlarda bilim beradilar. Ayni paytda o'quvchilarga to'rt yo'nalishda: qishloq xo'jaligi biznes ta'limi savdo va sanoat qurilish bo'yicha hunar, kasb-kor asoslari o'rgatiladi.

AQSHda har bir o'quvchiga fanlar bo'yicha olgan bilimlari jamlangan attestatlar beriladi. Kollejlarda o'qish istagida hujjat topshirgan o'qituvchilar yuqori o'rta maktabning so'nggi ikki yili bilimlari hajmida kirish test sinovlaridan

o'tkaziladi. O'g'il- qizlarning tanlagan kasbiga layoqati va qobiliyati ham aniqlanadi.

Maktablarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan vositalar elektron yozuv apparatlari (kalligrafiya va yozuv qoidalarini takomillashtirishga yordam beradigan moslamalar) ta'lim televideniesi, qo'lda ko'tarib yuradigan elektron til laboratoriyasi, slaydlar, videoapparatlar, kompyuter va hokazolardan iborat.

XXI asr arafasida AQSH yangi qabul qilingan "2000-yilda Amerika ta'lim strategiyasi" dasturi e'lon qilindi.

Turli yo'nalishdagi asosiy maqsadlar belgilangan mazkur dasturda 2000-yilda barcha amerikalik kichkintoylarning maktabga tayyor holda kelishlari: aholining 90 foizi oliy ma'lumotli bo'lishi o'quvchilarning ingliz tili, matematika, tabiiy fanlar, tarix, geografiya fanlari bo'yicha jahonga o'z iqtidorlarini namoyish eta olishlari; talabalarning tabiiy va matematika fani yutuqlarini o'zlashtirishda jahonda eng oldingi o'rinlarga chiqishlari; har bir voyaga etmagan amerikalikning iqtisodiyot sohasida jahonning barcha yoshlari bilan bellasha oladigan bo'lishlari; maktablarda giyohvandlik va zo'ravonlikka barham berish o'qish uchun barcha shart-sharoitlar yaratish ko'zda tutilgan. Bu AQSH ta'lim istiqbollarini belgilab beruvchi muhim dasturdir.

Oliy o'quv yurtlarida ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha AQSH jahon mamlakatlari orasida etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Bu mamlakatda ilmiy izlanishlar uchun ajratilgan mablag'ning 48 foizini davlat tomonidan 50 foizini firma konsern sindikatlardan undiriladi, qolganlarini oliy o'quv yurtlarining manbalari tashkil qilindi.

6.3. Fransiya ta'lim tizimi

Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Uning ta'lim tizimlari ham qadimiy va boy tarixga ega. Bu mamlakatda "Ta'lim haqidagi" qonun dastlab 1955-yilda qabul qilinib 1975-yilda unga qator o'zgartirishlar kiritilgan.

Fransiya davlatining hozirgi davrda amal qilinayotgan "Ta'lim haqidagi qonun"i 1989-yil 10-iyulda qabul qilingan bo'lib, uning o'zgartirilishiga ta'lim strategiyasida ro'y bergan o'zgarishlar mamlakatning ichki tashqi siyosatida islohotlar yuzaga kelgan iqtisodiy sharoitlar chet el pedagogikasidagi ilg'or texnologiyalarning mamlakat ta'lim tizimlariga kirib kelishi o'quv predmetlarining integratsiyalari va boshqalar sabab bo'ldi.

Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish shunga yarasha kasb-korga ega qilishdan iboratdir. Bu erda:

1. Davlat maktablari;
2. Xususiy maktablar;
3. Oraliq maktablar mavjud.

O'qitiladigan predmetlar ichida fransuz tili va adabiyoti o'qish va yozuv alohida ahamiyatga molik bo'lib hisoblanadi. Ular uchun dars vaqtining 30% ajratiladi. O'rtacha haftalik soatlar 26 soatdan iborat darsning davomiyligi esa 60 minut. O'quv yili 5 chorakka bo'linadi. Fransuz maktablari boshlang'ich sinflarda o'qish ertalabki va tushdan keyin esa matematika va boshqa predmetlardan saboq oladilar.

Matematika ona tili va adabiyoti baza predmeti tarix, geografiya, mehnat, jismoniy tarbiya predmetlari esa rivojlantiruvchi predmetlar hisoblanadi.

Fransiya ta'limida bolalarning go'daklik chog'idanoq maktabda o'qitish uchun tayyor holda olib kelish g'oyat muhim masala hisoblanadi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqalashtirilgan: kichik guruh (2-4 yosh), o'rta guruh (4-5 yosh), katta guruh (5-6 yosh). Maktabga tayyorlov guruhi (5-6 yosh) bo'lib, ularga Fransiyada 100% shu yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud.

Fransiya boshlang'ich ta'lim maktablariga 6 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinadilar. Boshlang'ich maktab bepul va majburiy. Uning vazifasi o'qish, yozish hisoblash malakasini berishdir. O'quv mashg'ulotlari ertalab soat 9 dan 12

gacha hamda soat 14 dan 16 gacha 5 soat davom etadi. Maktabda ovqatlanish pullik lekin juda arzonlashtirilgan narxlarda. Boshlang'ich sinflarda o'qish uch bosqichda amalga oshiriladi:

1. Tayyorlov bosqichi;
2. Elementar kurs (bu bosqich ikki yil davom etadi);
3. Chuqurlashtirilgan bosqich.

Tayyorlov bosqichi - 1 yilga mo'ljallangan. Bunda bolalar hisoblashga o'qish va yozishga, kuylashga, o'ylashga, tabiat manzaralarini tomosha qilishga va undan bahra olishga jismoniy mashqlar bilan mashg'ul bo'lishga maktabning turli sport tadbirlarida ishtirok etishga musiqa va mehnatga o'rgatiladi.

- Navbatdagi bosqich — elementar kurs bo'lib bu bosqichda o'qish 2 yil davom etadi. Bunda o'quvchilarning tayyorlov siklida predmetlar bo'yicha olingan bilimlarni yanada takomillashtiriladi.

- Boshlang'ich maktabning 3 - bosqichi — chuqurlashtirish bosqichidir. Bunda o'quvchilarning tayyorlov va elementar bosqichdagi bilimlari yanada chuqurlashtiriladi. Fransuz maktablarining boshlang'ich bosqichida "Fuqarolik ta'limi", "Nafosat ta'limi" ham o'qitiladi. Nafosat ta'limiga musiqa tasviriy san'at sport kiritilgan. O'quvchilar bilan yakka tartibda ishlash ularni rag'batlantirish shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ta'limda uzluksiz va vorislikni ta'minlab berish boshlang'ich sinf o'quvchilariga ko'yilgan bosh talabdir.

O'quv dasturining mazmunini bevosita o'qituvchining o'zi belgilaydi. Bir so'z bilan aytganda o'qituvchi bolalar bilimiga to'la mas'ul ekan uning uslub tanlashiga mustaqil harakat qilishiga ham to'la erkinliklar beriladi.

1990-yildagi hukumat qaroriga muvofiq maktabgacha tarbiya va boshlang'ich ta'limiga modullashtirish, bolalarning bilimiga u yoki bu fanga moyilligiga qarab tabaqalashtirish, dars jadvalini ham shu asosda tuzish huquqi beriladi. Bunday dars jadvallari yillik yarim yillik choraklik asosida tuzilishi ham mumkin.

O'quvchilar 11 yoshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar. O'rta ta'lim esa kollejlarda va litseylarda amalga oshiriladi. O'rta ta'lim ikki bosqichda:

Birinchi bosqichda quyidagi predmetlar o'rgatiladi:

fransuz tili va adabiyoti, chet tili (ingliz nemis ispan. italyan tillari), tarix, Fransiya geografiyasi matematika, tibbiy fanlar.

Shunday qilib 6-5-sinflar umumiy o'rta ta'lim beradi: 4-3-sinflarda o'quvchilarga qobiliyati va moyilligiga qarab bilim beriladi. Birinchi bosqich yakunlagach o'quvchilar kasbiy yo'nalishlari bo'yicha guvohnoma oladilar.

Shundan keyin o'quvchilar 15 yoshdan 18 yoshgacha ta'lim oladilar. O'qish 3 yil davom etib 2- sinf kichik 1- sinf o'rta va yakunlovchi sinflarga bo'linadi.

O'quvchilar umumiy ta'lim va texnik litseylarni tugatganlaridan so'ng bakalavr unvoni va diplom ishi uchun imtihon topshiradilar. Ana shunday diplomga ega bo'lganlarga oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini qo'lga kiritadilar.

Fransiyada talabalar pedagogika, politexnika instituti, oliy ma'muriy maktablarga kirish uchungina imtihon topshiradilar. Bundan tashqari shu kasbga moyilligi ham alohida sinab ko'riladi. Boshqa oliygohlarga va universitetlarga esa bakalavr diplomi bo'lgan yoshlar imtihonsiz qabul qilinaveradi.

Fransiyada oliy ma'lumot va ixtisos beruvchi oliy texnologik institutlar mingdan ortiq. Ular odatda sanoat maishiy xizmat ko'rsatish informatika mutaxassisliklariga ixtisoslashgan. O'qish muddati 2 yil bo'lib sakkiz haftalik ishlab chiqarish amaliyotini ham ko'zda tutadi.

Sirtqi ta'lim shaxobchalari juda keng bo'lib u 500 turdagi o'rta oliy professional ma'lumot berishni tavsiya eta oladi.

Fransiyada maktab rahbarligi lavozimiga erishmoq uchun ta'limga rahbarlik qilishdan saboq beruvchi maxsus markazlarda o'qiydilar. Bunday markazlarda ular rahbarlik qilish, maktab iqtisodiyotini boshqarish, ta'limdagi yuridik masalalar qonunchilik ota-onalar bilan ishlash, madaniy oqartuv ishlarini tashkil etish, jamoada yaxshi psixologik muhitni barpo etish kabi jihatlarni o'rganadi o'qish yakunlangach suhbatdan test imtihonlaridan o'tadilar.

6.4. Germaniya ta'lim tizimi

Ta'kidlab o'tish joizki Germaniyaning bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'li bizning Respublikamizdagiga o'xshab ketadi. Ikki German davlati birlashgandan keyin sobiq Germaniya Demokratik Respublikasida ta'limni isloh qilish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ham bizning sharoitimizga ma'qul keladi.

Germaniyaning hozirgi davr maorifidagi asosiy muammosi sobiq GDRdagi ta'limni bir xil milliy me'yorga solishdan iboratdir.

Avvalambor shuni ta'kidlash kerakki, Germaniyada ta'lim davlat va jamiyat tomonidan ardoqlanayotgan soha bo'lib, u mamlakatning iqtisodiy jihatdan taraqqiy etgan mamlakatlar ichida kuchli oltilikka kirgan.

Germaniya ta'lim tizimlarining bayoni quyidagicha: Germaniyada ta'lim tizimi: maktabgacha tarbiya tizimi Germaniya ta'lim tizimida ham muhim bosqich hisoblanadi. Uning 100 yildan ortiq tarixi bor. Bolalar bog'chalari ta'limning quyi bosqichi hisoblansada, lekin u davlat tizimi tarkibiga kirmaydi. Bog'chalarni mablag' bilan ta'minlash turli jamoat tashkilotlari xayriya birlashmalari korxonalar xususiy shaxslar diniy muassasalar zimmasidadir. Ota-onalar bolalar bog'chalariga o'z farzandlarini tarbiyalanganliklari uchun ancha miqdorda pul to'laydilar. 3 yoshdan 6 yoshgacha bolalarning 80% bog'chalarga qatnaydi. Germaniyada odatda bolalar bog'chada tushgacha tarbiyalanadilar. Kunning yarmida esa uyda oilada bo'ladilar. Germaniyada kuni uzaytirilgan bog'chalar ham bor.

Majburiy ta'lim 6 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga tegishli. Bu jarayon 12 yil davom etadi. Bundan 9 yillik (ba'zi joylarda 10 yil) maktabda to'la haftalik o'qishni bitiradi, keyin hunar-texnika bilim yurtida to'la bo'lmagan haftalik o'qishda o'qiydi. O'qish davlat maktablarida tekin. Maktab o'quvchilariga o'quv qo'llanmasi, asosan darsliklar bepul beriladi. Xususiy maktablar ozroq. O'qish 6 yoshdan boshlanib, 4 yil davom etadi (faqat Berlinda 6 yil). Boshlang'ich maktabdan so'ng o'qituvchilar yo'nalish bosqichidagi maktabga o'tadilar. Bu erda 5-6 sinf bosqichdagi yo'nalish maktablarda maxsus dastur asosida o'qiydilar. Keyin navbatdagi maktab tipiga ko'chadilar:

Bular: asosiy maxsus maktab real bilim yurtlari. Deyarli 30% bola asosiy maktabga o'tadi. 9 yoki 10 yillik o'qish tugatilgandan keyin kasbiy tayyorgarlikka o'tiladi. Maxsus maktablarda nuqsonga ega bo'lgan bolalar o'qiydi. Real bilim yurtlar asosiy maktab va yuqori maktab o'rtasida turadi. Qoidaga ko'ra bu erda o'qish 6 yil davom etadi (5-13 sinfgacha) va to'la ma'lumot berish bilan tugallanadi. Bilim yurtini tugatganlar o'rta maxsus o'quv yurtiga yoki yuqori bosqichdagi hunar-texnika maktabiga kirib o'qish huquqiga ega bo'ladi. Germaniyada gimnaziyalar ham mavjud. Ular 5-13 sinflarni o'z ichiga oladi. 11-13 sinflar oliy o'quv yurtlariga tayyorlash vazifasini ham bajaradi.

Gimnaziyaning bitirganlik haqidagi etuklik attestati oliy o'quv yurtida o'qish imkonini beradi. Germaniya ta'limi tizimida hunar ta'limi muhim ahamiyatga ega chunki yuqori malakali ishchilarga bo'lgan talab kuchlidir. To'liqsiz o'rta maktabni bitiruvchilarning (9-10 sinflar) 79%) to'liq o'rta maktabni bitiruvchilarning esa 20% hunar ta'limi tizimida bilim olishni davom ettiradilar. Aksariyat hollarda o'qish muddati 3-3,5 yilni tashkil etadi. O'qish uch bosqichdan iborat bo'lib birinchi yili asosiy hunar ta'limi beriladi. Bunga o'qitilayotgan kasbga taaluqli maxsus fanlardan nazariy asoslash berilib yirik korxonalarda amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Ikkinchi yil davomida maxsus hunar ta'limi beriladi. O'quvchining birinchi yildan ikkinchi yilga o'tish sinov imtihonlari o'tkazilib, o'qishni davom ettiruvchi yoshlar tanlab olinadi. Uchinchi yil davomida maxsus hunar ta'limi yanada chuqurlashtirilib boriladi. Bitiruv imtihonlari maxsus komissiya tomonidan qabul qilinadi. Komissiya a'zolari korxonalarining etakchi mutaxassisleri federal erlardagi sanoat palatasi hunarmandchilik palatasi vakillaridan tashkil topadi. Hunar maktablarining diplomlari oliy o'quv yurtlariga kirish uchun huquq bermaydi. Buning uchun 1 yillik tayyorlov kurslarini tugatish talab etiladi. O'qishga qabul qilish imtihonsiz maktab ta'limi to'g'risidagi hujjatga asosan amalga oshiriladi.

Oliy maktab o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega. Oliy o'quv yurtini shtatdagi rektor yoki bir necha yilga saylangan Prezident boshqaradi. O'z-o'zini boshqarishda vazifalari aniq taqsimlab

berilgan bir necha guruhlar bosqichma-bosqich ishtiroki tamoyiliga amal qilinadi. Uning tarkibiga professor-o'qituvchilar, o'qituvchilar, ilmiy xodimlar va boshqa xodimlar kiradi. Talabalar o'qishi erkin tashkil etilgan. Ko'p sonli o'quv bosqichlari bilan birga o'quv rejalari taklif etiladi. O'qishga haq to'lanmaydi. Agar talaba yoki ularning ota-onalari oziq-ovqat xarajatlarini ko'tara olmasa o'qish uchun moliyaviy yordam ko'rsatish to'g'risidaga federal qonunga ko'ra ular moliyaviy yordam oladilar. Bu yordamning yarmi stipendiyaga qo'shib berilsa ikkinchi yarmi qarz tariqasida beriladi.

Mamlakatda ta'limni isloh qilish masalasi ko'pdan buyon muhokama qilinmoqda, bunda o'quv jarayonini qisqartirish taklif qilinmoqda. Hozir universitetlarda talabalar 7 yil o'qiydi. Ular o'qishga kirganlariga qadar korxonalarda bir necha yil ishlashlari yoki bundesverda xizmat qilishni hisobga olsak talabalar xaqiqiy mehnat faoliyatlarini ancha kech boshlayotganligini tushunamiz.

Shuni ta'kidlash lozimki Germaniya ta'limi o'ziga xos yo'nalishga juda murakkab tizimga ega.

6.5. Koreya ta'lim tizimi

Koreya Respublikasida yaxshi ma'lumotga ega bo'lish har bir koreys fuqarosining muvaffaqiyatli karerasining qaror topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Koreya davlat ma'muriy organlari bolaning ilk o'qish davridan boshlab, oliy ta'limning so'nggi yiliga bo'lgan davr davomida butun ta'lim tizimini aniq ravishda tartibga solib va boshqarib turadilar. Koreya ta'limi tizimida matematika, koreys va ingliz tillariga, aniq va ijtimoiy fanlarga alohida e'tibor qaratiladi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari mamlakatda ikkinchi darajali ahamiyatga ega. Barcha ta'lim muassasalarida yuqori tezlikdagi Internetga ulanish ta'minlangan. O'quv yili ikki semestrga bo'lingan bo'lib, birinchisi martda boshlanadi va iyul o'rtalarida tugaydi, ikkinchisi esa kech avgustda boshlanib, fevral o'rtalarida nihoyasiga etadi. O'quv yili qat'iy tarzda belgilanmagan va bir muassasada boshqasidan farq qilishi mumkin.

Umumiy ta'lim tizimining tuzilmasi

Pog'onasi	Ta'limning davomiyligi	Majburiyligi
Boshlang'ich maktab	6 yil	Ha
O'rta maktab	3 yil	Ha
Oliy maktab	3 yil	Yo'q
Kollej	2 yil	Yo'q
Universitet	4 yil	Yo'q

Koreya Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi ma'lumotlari

Koreya Respublikasida ta'lim masalalari bilan Ta'lim Vazirligi shug'ullanadi. 2001-yildan Kim De Chjun ma'muriyati fuqarolarning sifatli ta'lim olishi va umuman inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalarni boshlab berdi, natijada esa avvalgi vazirlik zimmasiga yana bir qator qo'shimcha vazifalar yuklatilib, ularning vakolatlari kengaytirildi, ular inson taraqqiyoti bo'yicha barcha masalalar bilan shug'ullana boshladilar, maorif vaziriga bosh vazir o'rinbosari lavozimi berildi.

Koreyada bolalar bog'chalari umumiy ta'lim dasturining bir qismi hisoblanmaydi, ota-onalar bolalarni xususiy muassasalarga topshiradilar. Bolalar bog'chasiga bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha qabul qilinadi. Olti yoshga to'lgan bolalar odatda maktabga boradi. 1980-yillardan boshlab bolalar bog'chalari va maktabgacha muassasalarga boradigan bolalar soni keskin o'sdi: bunday 901 ta muassasaga 1980-yilda 66 433 bola borgan bo'lsa, 1987 yilda 7 792 muassasa mavjud bo'lib, ulardagi bolalar soni 397 020 taga etdi. Ulardagi tarbiyachi va o'qituvchilar soni ham ortdi, ularning katta qismini ayollar tashkil etdi.

Boshlang'ich maktabga bolalar 8 yoshdan 14 yoshgacha (g'arb bo'yicha muvofiq ravishda 6 va 12 yosh) qatnaydilar, bu yerda ta'lim davomiyligi olti yil. Asosiy o'qitiladigan fanlar: koreys tili, matematika, aniq fanlar, jamiyatshunoslik, tillar, tasviriy san'at, musiqa. Odatda bu fanlarning barchasini bitta o'qituvchi o'qitadi, chet tillaridan tashqari. Ta'lim tizimining bosqichlari bo'yicha oliy

maktabgacha ko'tarilish turli sinov imtihonlari orqali, biroq qat'iy yosh bo'yicha amalga oshiriladi. XX asr oxirlariga qadar ingliz tili o'rta maktablardan boshlab o'qitilgan, biroq hozirda uchinchi sinfdan boshlanadi. Koreys tiliga o'qitish grammatik jihatdan murakkab bo'lgani uchun, bir qator ota-onalar fanzandlaini qo'shimcha tarzda xususiy maktablar - *xagvona* (학원) da o'qitadilar. Umumiy maktablaridan tashqari mamlakatda xususiy maktablar ham mavjud bo'lib, ularda o'quv dasturi ma'lum qadar davlat dasturiga muvofiq kelsa-da, ancha yuqori darajalarda joriy etiladi: davlat maktablaridan farqli ravishda ularda o'quvchilar soniga to'g'ri keladigan o'qituvchilar soni ko'proq miqdorni tashkil etadi, qo'shimcha fanlar ko'proq o'qitiladi va nisbatan yuqori ta'lim standartlari joriy etiladi. Shunday ekan, ota-onalar ham ko'proq xususiy maktablarni tanlaydilar, biroq ular uchun narxlar bunga to'sqinlik qiladi.

Boshlang'ich maktablar koreyscha «chxodin xakkyo» (초등학교, 初等學校) deb atalgan. 1996 yilda mamlakat hukumati bun nomni o'zgartirib, «gukmin xakkyo» (국민학교, 國民學校), ya'ni "fuqarolar maktabi" deb atay boshlandi.

Sinflar 1 dan 12 gacha o'sib boradigan AQSHdan farqli ravishda, Koreyada boshlang'ich, o'rta va oliy maktablar har safar birinchi sinfdan boshlanadi. Ularni farqlash uchun, masalan, "o'rta maktabning birinchi sinfi" - «chungxakkyo il xaknyon» (중학교 1학년) deb nomlanadi.

Koreys tilida o'rta maktab «chunxakkyo» (중학교, 中學校) deb ataladi. Koreys o'rta maktabi 3 sinfdan iborat. Ko'pchilik unda 12 yoshdan boshlab o'qiydi. Mazkur uch yil Amerikaning 7-9-sinflariga to'g'ri keladi. Boshlang'ich sinflarga nisbatan Janubiy Koreya o'rta maktabi o'quvchilarga ancha yuqori talablar qo'yadi. Har bir fan alohida o'qituvchi tomonidan o'qitiladi. O'qituvchi o'quvchi hayotida katta o'rin egallaydi va uning nufuzi ham yuqori. Oliy o'quv yurtlaridan farqli ravishda o'quv dasturi bir o'rta maktabda boshqasidan farq qilishi mumkin. O'quv dasturi negizini matematika, koreys va ingliz tillari, shuningdek, aniq

fanlar tashkil etadi. Qo'shimcha fanlar san'atshunoslik, jismoniy tarbiya, tarix, xanchcha (xitoy ieroglifikasi), etika, uy xo'jaliklari yuritish, kompyuter savodxonligi darslaridan iborat. Fanlar yildan yilga o'zgarib boradi. O'qish haftada besh kun davom etadi, oltinchi kuni o'quvchilar biror bir to'garakka qatnashishlari shart. Yaqin kunlarga qadar maktablarda o'g'il va qiz bolalar alohida o'qitilgan, biroq so'nggi yillarda har ikki jins aralash o'qitilmoqda.

O'quvchilar bahosidan qat'i nazar bir sinfdan ikkinchisiga ko'chirilaveradi. Baho faqat maktabning so'nggi yilida katta ahamiyat kasb etadi. Chunki ular o'quvchining oliy o'quv muassasasiga o'qishga kirishida katta rol o'ynaydi. Ko'pgina o'quvchilar o'rta maktab darslaridan so'ng qo'shimcha kurslarga (xagvon) qatnaydilar. Ularda ingliz tili va matematikaga alohida e'tibor qaratiladi.

Koreyscha oliy maktab «kodingakkyo» (고등학교, 高等學校) deb ataladi. Oliy maktabga 17 yoshda kirib, uni 19 yoshda tugatadilar. Maktablar u yoki bu talabaning qiziqishlariga va kelgusida uning kasbi uchun muvofiq keladigan ixtisoslashtirilgan bo'limlarga bo'linadi. Masalan, "ilmiy" oliy maktablar, xorijiy tillar va san'atshunoslik maktablari mavjud. Ularning barchasiga talaba kirish imtihonlarini muvaffaqiyatli topshirgach qabul qilinadi.

Oliy maktablar umumiy va xususiy bo'ladi. Bunday maktablar ma'lum bir mutaxassislik bermaydi, ular talabani kollejga kirishga tayyorlaydi. Ma'lum sabablarga ko'ra kollejga kirish istagi bo'lmagan talabalar uchun maxsus kasb-hunar bilim yurtlari mavjud. Ular texnologiya, agro yoki moliya sohalariga ixtisoslashgan bo'ladi. O'rta maktabdan farqli ravishda oliy maktabda o'qish majburiy hisoblanmaydi. Biroq shunga qaramay, 2006 yilda koreyc yoshlarining 97% oliy maktabni tugalladilar. Bu esa barcha mamlakatlar orasida eng yuqori ko'rsatkichdir.

Oliy maktab talabalarining katta qismi yil oxirida kollejlarga o'qishga kiradilar. Talabalar «sunin» (수능) – standart test topshiradilar. SHuni ta'kidlash joizki, ko'pgina maktab o'quv dasturlari kirish imtihonlari doirasi mazmunida bo'ladi. Mazmuniga ko'ra sunin Amerikaning SAT Reasoning test iga yaqin bo'lib, uchta asosiy seksiyadan iborat: koreys tili,

matematika va ingliz tili. Ulardan tashqari tanlov bo'yicha bir qator ijtimoiy yoki tabiiy fanlar qatoridan iborat.

Koreya Respublikasi ta'lim tizimining hozirgi holati. Janubiy Koreyada zamonaviy ta'lim tizimining qaror topishi 1945 yillardan, 'ni mamlakatning yapon hukmronligidan ozod bo'lgan vaqtidan boshlanadi. 1945-yildan 1970-yillargacha ta'lim tizimi ayniqsa jadal rivojlandi. 1950-53-yillardagi Koreya urushi natijasida yuzaga kelgan iqtisodiy yo'qotishlar va vayronagarchiliklarga qaramay Janubiy Koreya savodsizlikni tugatishga qat'iy kirishdi. 1968-yilda qabul qilingan Milliy ta'lim xartiyasi koreys xalqi mentaliteti va vatanparvarligining o'ziga xos tomonlarini ayniqsa yorqin ifoda etadi. Xartiyaga muvofiq milliy ta'lim millatni jipslashtirishga, tarix va an'analariga hurmat bilan qarashga, qadriyatlarni ulug'lashga, millatni yanada kuchliroq qaror topishiga va umuman, xalqning farovonligini ta'minlashga yaqindan yordam beradi va asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'limga bu kabi munosabatda bo'lish, koreys xalqi uchun tabiiy bir holatdir va aynan mana shu holat mamlakatning muvaffaqiyati uchun kafolat bo'lib xizmat qiladi.

Koreya Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuniga muvofiq Ta'lim va Inson resurslarini rivojlantirish vazirligi milliy ta'lim dasturini nazorat qiladi va barchaning teng huquqlarda bilim egallashi uchun barcha sharoitlarni yaratib berish mas'uliyatini oladi. Koreya ta'lim tizimi muayyan bir xillikka ega bo'lish bilan bir qatorda, alohida maktablar uchun mahalliy va milliy dasturlar doirasida davlat ta'lim standarti doirasidan chekinishga ruxsat beradi. Davlat ta'lim dasturi davriylikka ega bo'lib, ta'limga bo'lgan talabdan kelib chiqqan holda, jamiyatning dunyoqarashlari va yangi fanlarning yuzaga kelishiga bog'liq ravishda o'zgarib turadi. Ta'lim dasturi standartlari maktablar uchun o'quv mazmunini aks ettiruvchi va rahbarlarning o'quv dasturlari ishlab chiqishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Hukumat milliy va ijtimoiy talablarni qondirish maqsadlarida, shuningdek, ilmiy tadqiqot ishlanmalari bo'yicha turli ko'rsatkichlarni e'tiborga olgan holda, shu kungacha davlat dasturiga etti marotaba o'zgartishlar kiritdi. "Yettinchi dastur" 1997 yilning dekabr oyida joriy etilgan. Yangi globallashuv davri va

modernizatsiyalashuv asrida har taraflama mukammal inson resurslarini kamol toptirish maqsadida Yettinchi dastur eskicha ta'lim metodlaridan voz kechib, yangi mukammal ta'lim tizimini yaratishga intildi. Har bir fan bo'yicha talabalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, ta'lim berish metodlari ishlab chiqildi. Bunda talabalarning mustaqil bilim egallashiga, ularning dunyoqarashlarini yanada kengaytirishga katta e'tibor qaratildi.

Shunday qilib, Yettinchi dastur talabalarning individual talanti, ijodiy kuchi, mustaqillikka intilishlarini inobatga olishi bilan avvalgi dasturlardan farq qiladi. Bunda shaxsning mustaqilligiga ijodiy kuch uchun poydevor sifatida qaraladi. Ettinchi dastur ikki qism: umumiy va maxsus qismlardan iborat. Yangi dastur bo'yicha o'rta maktab o'n yillik bo'lib, keyingi 11- va 12-sinflarda o'quvchilar kelgusida egallaydigan kasblari bo'yicha ixtiyoriy tanlov asosida maxsus tayyorlov kurslarida ta'lim oladilar.

Milliy dastur doirasida o'qituvchilar uchun maxsus o'quv rejalari ham ishlab chiqilgan. O'rta maktab doirasida o'qitiladigan fanlar majburiy va qo'shimcha darslarga ajratiladi. Oliy maktab va universitetlarda maxsus fanlar o'qitiladi. Maktablarda ba'zi fan sohalari bo'yicha chuqurlashtirilgan bilimlar beriladi.

Davlatning ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirgan islohotlari natijasida Koreya Respublikasi ba'zi bir ko'rsatkichlar bo'yicha jahonda yetakchi o'rinlarni egallaydi. Quyida keltirilgan jadvallar asosida Koreyada yarim asr davomida ta'lim tizimining naqadar rivojlanganini ko'rishimiz mumkin. Maktablar, pedagog va talabalarning o'sish sur'atlari davlatning ta'lim sohasida yuritayotgan siyosatini to'liq oqlaydi.

2.4.-jadval

Boshlang'ich maktablarning kengayib borishi (1945-2009)

Yillar	1945	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2009
Tasnifi								
Maktablar	2,834	4,496	5,961	6,487	6,335	5,267	5,322	5,384
Pedagoglar	19,729	61,605	101,095	119,064	136,600	140,000	142,715	147,497
Talabalar	1,366,685	3,622,685	5,749,301	5,658,002	4,868,520	4,019,991	4,089,429	4,138,366

Bugungi kunda Janubiy Koreya ta'lim tizimining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri maktabgacha va maktab ta'limini rivojlantirish hisoblanadi. Maktabgacha ta'limni bepul qilgan holda mamlakat maktabgacha ta'lim muassasalariga qatnaydigan bolalar sonini oshirishga erishdi. Koreya Respublikasida bolalar bog'chasi ularga nazariy ta'lim berish maqsadiga intilmagan holda, o'zining muhim vazifasi – ularning har taraflama barkamol bo'lib etishishini ta'minlashga, ularning jismonan va ruhan sog'lom bo'lishiga, o'zida ishonchni tarbiyalab etishtirishga harakat qiladi.

Maktab ta'limi bo'yicha davlat bu sohada juda samarali siyosat yuritmoqda, u buning uchun katta miqdorda moliyaviy mablag'lar ajratmoqda. Balki aynan maktab ta'limiga kuch berish, bunday ijobiy natijalarga sabab bo'lgandir. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot Tashkiloti (OSER) ma'lumotlariga ko'ra, Koreyada bir yilda bitta o'quvchiga taxminan 2000 AQSH dollari sarflanar ekan.

Koreyada o'quv jarayonida axborot texnologiyalari joriy etishga katta e'tibor qaratiladi. Mazkur loyihani amalga oshirish 1998 yillardan booshlandi, uning uchun byudjet mablag'laridan 1,1 mlrd. dollar sarflandi. Natijada Koreya Respublikasi o'z maktablarini kompyuter bilan ta'minlash va Internetga ulash bo'yicha dunyoda Singapurdan keyin ikkinchi o'rinni egalladi.

6.6. Finlandiyada ta'lim tizimi

Ma'lumki, bugungi kunda Finlyandiya ta'lim tizimi butun dunyoga mashhur va xalqaro ta'lim reytinglarida yuqori o'rinlarni egallab kelmoqda. Bunday natijalarga erishishdagi omillardan biri sifatida Finlyandiya fan dasturlarida o'zaro mutanosiblikning juda yaxshi ta'minlanganligida ekan. Yana bir muhim jihati bolalarga berilayotgan har qanday bilim ularni amaliyotga qanday va qayerda qo'llashni o'rgatishga, ularni erkin va ijodiy fikrlashga undashga yo'naltirilgan. Bundan kelib chiqadiki mamlakatimizning xalqaro tadqiqot dasturlarida ishtirok etishi ta'lim tizimimizning yutuq va kamchiliklarini ko'ra olish, ularni bartaraf etish choralari ko'rish, qolaversa ilg'or tajribalarni o'rganish va qo'llash imkoniyatini beradi.

Finlandiya boshlang'ich ta'limi 7-15 yoshli o'quvchi sinflarini qamrab oladi. O'quvchilar asosan 7 yoshdan umumta'lim maktablariga qabul qilinadilar, maktabga qabul qilishda ota-onalar, o'qituvchilar, mahalliy hukumat vakillari, psixologlar hamda boshqa mutaxassislar ishtirok etadilar. Ularning xulosasi asosida bolalar 6 yoshdan yoki 8 yoshdan ham qabul qilinishi mumkin.

Finlandiya maktablarining strukturasi quyidagicha:

- Quyi umumta'lim maktablari (1-6 sinfgacha)
- O'rta umumta'lim maktablari (7-9 sinflar)
- O'rta maktab (gimnaziya) – 3 yillik

Fin maktablarida quyi, o'rta va yuqori sinflar alohida binolarda o'qitiladi, har bir bino o'rtacha 5 km uzoqlikda joylashgan. Kichik sinflar (1-6 sinfgacha) da bolalar soni 20-25 tani tashkil qiladi. Bu maktab binolari yagona boshqaruv tizimiga ega bo'lib, har birida o'rtacha 120 ta o'quvchi ta'lim oladi.

Maktablarni tashkil etishda davlat va ishlab chiqarish kompaniyalari, shuningdek ota-onalar ham faol ishtirok etadilar. Muurame umumta'lim maktabi 4 qismga bo'lingan holda turli aholi punktlarida joylashgan. Uning markazi Muurame shaharchasida bo'lib, bu binoda 1-6 sinfgacha bo'lgan 120 ta o'quvchi ta'lim oladi.

Fin maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim izchilligi quidagicha:

Majburiy predmetlar:

- Boshlang'ich matematika;
- Ona tili (fin tili) – 1-sinf dan boshlab;
- Xorijiy til (asosan ingliz tili), Tarix, ijtimoiy va tabiiy fanlar, texnologik ta'lim, jismoniy tarbiya -3 sinfdan boshlab;

Shuningdek, 6-sinf dan va undan keyingi yillarda ikkinchi xorijiy til (asosan shved tili), va mahalliy tillardan birini tanlagan holda o'qishlari mumkin. Bazaviy ta'lim 9 yil davom etadi, ya'ni 7 yoshdan 16 yoshgacha ta'lim beriladi (majburiy). Ta'lim olish, shuningdek quyidagilar tekin: kitoblar, qog'ozlar, ruchka-qalamlar, ovqatlanish, maktab sayohatlari, salomatlik va boshqalar.

Finlandiya maktablarida o'qitish tamoyillari bilan birgalikda maktablar moddiy-texnika ta'minoti va umumiy qoidalari nuqtai nazardan bir xil huquq va imtiyozlarga egadirlar. Barcha maktablarda sinflarni jihozlash darsning qiziqzrli va mazmunli o'tishiga hamda o'quvchilarning qulaylikni his qilishlariga qaratilgan.

- Bazaviy ta'lim 2 bosqichdan iborat: boshlang'ich (1-6 sinf) va yuqori (7-9 sinf). 1-bosqichda bir o'qituvchi hamma fanlardan dars beradi. 2-bosqichda har bir fan bo'yicha alohida o'qituvchi ta'lim beradi;

- Agar o'quvchilar maktabga 5 km. uzoqdan kelishsa, mahalliy hokimiyat tomonidan taksi bilan ta'minlanadi;

- Xususiy maktablar juda kam;

- Sinf o'quvchilari soni 20tadan oshmaydi;

- Baholanish 4 balldan 10 ballgacha.

Quyidagi fanlardan dars beriladi: ona tili va adabiyoti, chet tili, atrof-muhit haqidagi fanlar, din va etika, tarix, jamiyatshunoslik, matematika, fizika, kimyo, biologiya, geografiya, jismoniy tarbiya, musiqa, tasviriy san'at, iqtisodiyot;

- Shuningdek, qo'shimcha rassomchilik, musiqa, duradgorlik, tikuvchilik va temirchilik bilan shug'ullanuvchi maxsus amaliy darslar ham bor.

- Yuqori ikkinchi ta'limda 16-19 yoshli studentlar o'qitiladi;

- Ikkinchi ta'lim maktablarida hamma fanlardan chuqurroq bilim beriladi;

- Ta'lim 3 yilga mo'ljallangan, 2 yilda ham tugatish mumkin. Max 4 yil.

- O'quv yili 5-6 davrga bo'linadi va har bir kursdan(fan) o'rtacha 38ta dars (45min.) o'tiladi;

- Ta'lim majburiy, ixtisoslik va qo'shimcha o'rganish mumkin bo'lgan kurslardan iborat

Yakuniy imtihon 1 yilda 2 marta (bahor, kuz)da talabalarning yetarli bilim olganliklarini aniqlash maqsadida 4 ta fandan o'tkaziladi.

- Bazaviy ta'limni tamomlanganligi dastlabki talab;

- 50dan ortiq ta'lim muassasi mavjud;

- Kasb-hunarning deyarli har bir sohasida bilim beriladi;

- O'quv muddati 3 yil;

- 75 ta dastlabki va umumiy 116ta o'quv programmalari mavjud.

Finlandiyada juda tartibli va kuchli ijtimoiy himoya mavjudligi ta'lim sohasini mukammal darajaga olib kelgan. Finlandiyada bog'chadan tortib aspiranturagacha hamma o'qishlar mutlaqo tekin. Ushbu mamlakatda barchani teng huquqliligi uchun, hatto chet el fuqarolari ham Finlandiyada universitetlarda tekin tahsil oladi. Universitetgacha bo'lgan barcha ta'lim bosqichlarida (maktab, litsey, kollej) talabalarga tekin ovqat beriladi hamda oqishga qatnash harajatlari ham qoplanadi (proezdnoy).

Finlandiyada barcha o'qituvchilar (bog'chadan hamda amaliyotchilardan tashqari) eng kamida magistr darajasida bo'lishlari shart. Finlandiyada o'qituvchi bo'lish juda sharaflilik hisoblanadi. Finlar o'z ta'lim tizimi va sifatidan juda faxrlanadi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Yaponiya ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari nimada ko'rinadi?

2. AQSh ta'lim tizimi haqida nimalarni bilasiz?

3. Fransiya ta'limi qanday xususiyatlarga ega?

4. Germaniyada ta'limning qanday o'ziga xosligi mavjud?

5. Koreya ta'limining o'ziga xosligi.

6. Finlandiyada fan dasturlarida o'zaro mutanosiblikning ta'minlanganligini qanday izohlaysiz?

3- MODUL. TA'LIM SOHASIDAGI XALARO TADQIQOT DASTURLARI

7-MAVZU: PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI

Reja:

1. PIRLS tadqiqoti haqida umumiy ma'lumot.
2. O'qish savodxonligi.

Tayanch tushunchalar: *xalqaro baholash dasturlari, PIRLS (Progress In International Reading And Literacy Study), o'qish savodxonligi, badiiy tajriba orttirish, axborot olish va undan foydalanish, tushunish darajalari, matn, matn turlari.*

PIRLS dasturi 2001-yilda Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA-International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas'uliyat Chestnut Hill (Massachusetts, AQSh) Boston kollejiga yuklatilgan. Shuningdek, tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Germaniya (Gamburg) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi.

Xalqaro baholash dasturi PIRLS (*Progress in International Reading and Literacy Study - matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot*) dunyoning turli mamlakatlari milliy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va natijalarni qiyoslashga yo'naltirilgan. Har 5 yilda o'tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi. Mazkur dastur IEA tashkilotining 4-sinf o'quvchilarini matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholaydigan TIMSS dasturini to'ldirishga yo'naltirilgan bo'lib, Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro o'quv markazi IEA tashkilotining Gamburg va Amsterdam shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi.

PIRLS xalqaro tadqiqotining maqsadi turli xil ta'lim tizimidan iborat bo'lgan davlatlarda boshlang'ich maktab o'quvchilarining matnni o'qish va qabul qilish bo'yicha tayyorgarligi hamda o'quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo'luvchi

ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Albatta bunday tadqiqot xalq ta'limi sohasidagi ishchilar, olimlar, metodistlar, o'qituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga egadir.

Tadqiqotlar 2001, 2006, 2011, 2016-yillarda o'tkazilgan bo'lib, 2021-yil tadqiqotning beshinchi davriyligi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash joizki, 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotlar 2001-yildan boshlab uzluksiz qatnashib kelayotgan davlatlarning 20 yil davomida erishgan yutuqlarini baholash imkonini beradi. 2016-yildan boshlab qo'shimcha tanlov asosida ePIRLS (e-elektron) tizimi joriy qilingan bo'lib, u o'quvchilarning onlayn o'qish savodxonligini baholashga mo'ljallangan. Internet o'quvchilar uchun ma'lumotlar olishning boshlang'ich yo'li hamda maktab fanlari doirasida izlanishlar olib borish uchun markaziy manba hisoblanadi.

PIRLS tadqiqotlari Xalqaro ta'lim institutlari assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan muvofiqlashtiriladi. PIRLS loyihasi to'rtinchi sinf o'quvchilarining o'qish qobiliyatini rivojlantirish darajasini aniqlash bo'yicha yetakchi xalqaro tadqiqot hisoblanadi. Xalqaro ekspertlarning ta'kidlashicha, boshlang'ich maktabda maktab o'quvchilarining keyingi tarbiyasida muvaffaqiyat qozonish uchun poydevor qo'yiladi. PIRLS tadqiqotining natijalari maktab o'quvchilarining o'qish va rivojlanishidagi muvaffaqiyatlarga (maktab va oilaning ta'lim resurslari, ota-onalarning qiziqishi va bolalarning o'qish madaniyatini shakllantirishdagi ishtiroki va boshqalar) ta'sir ko'rsatadigan omillarning regressiv tahlilini ta'minlaydi. PIRLS tadqiqotida 3 ta davr (2001, 2006, 2011) uchun Gonkong (571), Rossiya Federatsiyasi (568), Finlyandiya (568) va Singapur (567) kabi davlatlar yetakchilik qilmoqda. Qozog'iston ushbu loyihada birinchi marta 2016 yilning aprelida ishtirok etdi. Ishtirokchilar soni 10256 nafarni tashkil etdi, ulardan 4-sinf o'quvchilarining 4925 nafari, 4-sinf o'quvchilarining 4925 nafar ota-onasi, 234 ta boshlang'ich maktab o'qituvchilari, 172 nafar direktor ishtirok etdi. 2017 yil 5 dekabr kuni YUNESKO Boshqarmasida (Parij, Fransiya) PIRLS-2016 qatnashadigan 50 dan ortiq mamlakat natijalari e'lon qilindi.

PIRLS-2001 tadqiqotida 35 mamlakat ishtirok etdi. Rossiyaning vakolatli namunasi mamlakatning 45 ta hududida joylashgan 206 ta maktabdan o'quvchilarni qabul qildi. Har bir maktab o'quvchilarni sinab ko'rish va so'roq qilish, shuningdek, ushbu o'quvchilarning ota-onalarini, o'qituvchilari va maktab ma'muriyatining vakillarini so'roq qilishdi. Jami 4093 ta boshlang'ich bitiruvchisi, 4050 nafar ota-onasi, 206 boshlang'ich maktab o'qituvchisi va 206 nafar ishtirokchi maktab ma'muriyati vakillari ishtirok etdi.

PIRLS-2001 natijalari

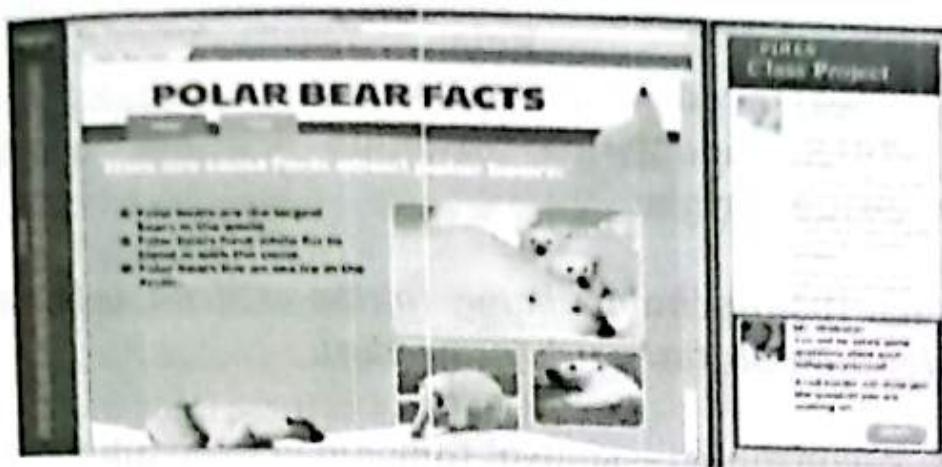
№	Davlat nomi	O'rtacha ball	Sinf	O'rtacha yosh
1.	Shvetsiya	561 (2,2)	4	10,8
2	Niderlandiy	554 (2,5)	4	10,3
3.	Angliya	553 (3,4)	5	10,2
4.	Bolgariya	550 (3,8)	4	10,9
5.	Latviya	545 (2,3)	4	11
6.	Kanada	544 (2,4)	4	10,0
7.	Litva	543 (2,6)	4	10,9
8.	Vengriya	543 (2,2)	4	10,7
9.	AQSH	542 (3,8)	4	10,2
10.	Italiya	541 (2,4)	4	9,8

PIRLS dasturida qatnashuvchi mamlakatlar soni yildan yilga ko'payib bormoqda. Masalan, dasturda 2001-yilda 35 ta mamlakat qatnashgan bo'lsa, 2006-yilda 40 ta, 2011-yilda 45 ta, 2016-yilda 50 ta mamlakat va navbatdagi 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda 60 ta mamlakatning ishtirok etishi rejalashtirilgan.

2016-yilda tadqiqotga Rossiya Federatsiyasining 42 ta hududidan 206 ta umumiy o'rta ta'lim maktabi va 4577 ta boshlang'ich sinf o'quvchilari jalb etilgan bo'lib, tadqiqot natijalariga ko'ra Rossiya Federatsiyasi dunyo bo'yicha birinchi o'rinni egallagan.

2021-yilda o'tkazilgan PIRLS tadqiqotlarida dasturning birinchi marta raqamli formatga (digital PIRLS, lekin shu bilan birga an'anaviy qog'oz format bo'ladi) o'tishi hamda ePIRLS,

2016-yilda boshlangan internet muhitida boshqariladigan onlayn o'qishni kompyuterda baholash ko'zda tutilgan.

(ePIRLS materiali)

O'qish savodxonligi o'quvchilarning ilmiy va shaxsiy muvaffaqiyatini o'sishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, PIRLS ta'lim sohasida olib borilayotgan siyosatning muvaffaqiyatga ta'sirini baholash uchun qimmatli vosita hisoblanadi.

"Xalqaro tadqiqot PIRLS-2016" XEA ensiklopediyasi eng yaxshi o'quv dasturlari va yosh o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish tajribasi haqida noyob axborot materiallarini taqdim etadi. PIRLSga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda ob'ektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. IEA tashkiloti haqida so'zlab bering.
2. IEA tashkilotining qanday xalqaro tadqiqot dasturlari mavjud?
3. PIRLS xalqaro tadqiqot dasturi nimani o'rganadi?
4. O'qish savodxonligiga ta'rif bering.

8-MAVZU: PIRLS XALQARO TADQIQOTIDA O'QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASH

Reja:

3. O'qish savodxonligining ikki muhim maqsadi.
4. PIRLS tadqiqotida tushunib o'qishni baholashga yo'naltirilgan topshiriqlar

Tayanch tushunchalar: badiiy tajriba orttirish, axborot olish va undan foydalanish, tushunish jarayonlari.

O'qish savodxonligi – jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Ushbu nuqtayi nazar o'quvchilarning o'qishdan olingan ma'lumotlardan foydalanish qobiliyatiga tobora ko'proq e'tibor qaratadigan zamonaviy jamiyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda.

PIRLSning o'qishdagi yutuqlarni baholash doiralari IEA tomonidan 1991-yilda o'qish savodxonligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlardan foydalangan holda, ilk marotaba, 2001-yildagi tadqiqotlar uchun ishlab chiqilgan. Shundan buyon PIRLSning baholash doiralari tadqiqotning har bir davri uchun, shu jumladan, 2021-yildagi tadqiqot davri uchun ham yangilandi.

Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir.

O'qish savodxonligining bu ko'rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko'plab o'qish nazariyalarini aks ettiradi. O'quvchining matn bilan ishlashi jarayonida o'quvchi va matn orasidagi muloqot orqali (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o'quvchi ma'noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon konstruktiv inglizcha «construct» – yaratmoq

deyiladi). O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

PIRLS yosh o'quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari o'qishining ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular:

- badiiy tajriba orttirish;
- axborot olish va ulardan foydalanish uchun o'qishdir.

O'QISH SAVODXONLIGINING MAQSADI	Badiiy tajriba orttirish
	Axborotni olish va undan foydalanish
TUSHUNISH JARAYONI	Diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish
	To'g'ridan to'g'ri xulosalar chiqarish
	G'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish
	Kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish

Butun dunyo bo'ylab o'qish savodxonligining rivoji odamlarning nima sababdan o'qishlari bilan bevosita bog'liq. Umuman olganda, bu sabablar zavqlanish va shaxsiy qiziqish uchun o'qishni yoki ta'lim va jamiyat hayotida munosib ishtirok etishni o'z ichiga oladi. Ko'pgina yosh o'quvchilarning dastlabki mutolaasi aksariyat hollarda hikoya (masalan, hikoya to'plamlari yoki rasmiy kitoblar) yoki o'quvchilarga atrofida dunyo haqida ma'lumot beradigan va savollarga javob beradigan ma'lumotli matnlardan iborat bo'ladi.

Yosh o'quvchi uchun o'qish savodxonligining har ikki maqsadi ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun PIRLS har bir o'qish turini baholashda matnlarni teng bo'lishni asosiy maqsad qilib olgan.

Badiiy tajriba orttirish.

Adabiyotni tushunish va baholash uchun har bir o'quvchi tilni tushunishi va badiiy shakllarni bilishi kerak. Yosh o'quvchilar uchun adabiyot hali duch kelmagan vaziyatlar va his-tuyg'ularni o'rganish imkoniyatini taqdim etishi mumkin. Badiiy adabiyotda tasvirlangan voqealar, harakatlar va oqibatlar o'quvchilarga haqiqiy hayotni yoritibgina qolmay, tasavvur qilishlari mumkin bo'lgan vaziyatlarni bilvosita his qilish va aks ettirishga imkon beradi. PIRLSda ishlatiladigan badiiy matnlarning asosiy shakli - bu badiiy to'qimaga asoslangan hikoyalardir.

Axborot olish va undan foydalanish.

Axborot matnlarining maqsad va vazifalari turli xil bo'ladi. Axborot matnining asosiy vazifasi axborotni taqdim etish bo'lsa-da, mualliflar ko'pincha o'zlari tanlagan mavzularni yoritishda turli maqsadlarni ko'zda tutadi. Ko'pgina axborot matnlarining maqsadi to'g'ridan to'g'ri ma'lumot berish, masalan, biografik ma'lumotlar yoki vazifani bajarish bosqichlarini taqdim qilishdir, shu bilan birga, ko'p hollarda matnda muallifning subyektiv qarashlari ham aks etadi. Masalan, muallif fakt yoki tushuntirishlarning qisqacha xulosasini taqdim etishi, o'z dalillariga o'quvchini ishon tirishga harakat qilishi yoki turli nuqtayi nazarlarni keltirishi mumkin.

Yosh o'quvchilar ilmiy, tarixiy, geografik yoki ijtimoiy, shu jumladan, bir qator ma'lumotlarni qamrab olgan, turli shakldagi axborot matnlarini o'qishlari mumkin.

Tushunish jarayonlari.

Bundan tashqari, PIRLS o'qish maqsadlarining har birida to'rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular:

- diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;
- to'g'ridan to'g'ri xulosalar chiqarish;
- g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish;
- kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish.

PIRLS VA ePIRLSda har bir o'qish maqsadlari va tushunish jarayonlarining ulushi

O'QISH MAQSADI	PIRLS	ePIRLS
Badiiy tajriba orttirish	50%	0%
Axborot olish va undan foydalanish	50%	100%
Tushunish jarayoni	PIRLS	ePIRLS
Diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish	20%	20%
To'g'ridan to'g'ri xulosalar chiqarish	30%	30%
G'oyalar va axborotni talqin qilish hamda uyg'unlashtirish	30%	30%
Kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish	20%	20%

PIRLS va ePIRLSda har bir matn parchasi (yoki parchalari) yoki matn yuzasidan beriladigan savollar to'rtta tushunish jarayonini baholash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar matndan ma'no hosil qilar ekan, ular aniq tushuntirilmagan g'oyalar yoki ma'lumotlarga nisbatan tushuntirishlar beradi. Xulosalash o'quvchilarga matndan tashqariga chiqishga imkon beradi. Ko'pgina hollarda muallif matnni o'quvchining aniq yoki bevosita xulosa chiqarishi uchun yaratadi.

O'quvchilar oddiy xulosalar bilan bir qatorda, matndagi g'oyalar va axborotlarni talqin qilishda va uyg'unlashtirishda konkret yoki umumiy ma'nolarga e'tibor berishlari yoki tafsilotlarni umumiy mavzular va g'oyalar bilan bog'lashlari mumkin. To'liq javob berish uchun o'quvchidan barcha matnni yoki hech bo'lmaganda uning muhim qismlarini, shuningdek, matndan tashqaridagi fikrlarni yoki axborotni tushunish talab qilinadi.

Matnni baholash va tanqidiy tahlil qilish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Matnda berilgan ma'lumotning aniq va to'liqligini baholash;
- Tasvirlangan voqeani haqiqatan sodir etilishi ehtimolini baholash;

- Insonlarning o'ylari va bajaradigan ishlarini o'zgartirishda muallifning fikrlari qanchalik aniqligini baholash;
 - Matn sarlavhasi asosiy mazmunni qanchalik yoritib berishini baholash;
 - Metafora yoki nutq ohangi kabi til xususiyatlari ta'sirini tasvirlash;
 - Muallifning asosiy mavzuga oid qarashlarini aniqlash.
- Matn va mazmunga oid birliklarni baholash va tanqidiy tahlil qilish

Matn mazmuni o'quvchining shaxsiy fikridan kelib chiqib, xolislik bilan baholanishi va tanqid qilinishi mumkin. Bu jarayon o'quvchidan xolis baho berish, rad etish, ma'qullash, matn mazmuniga nisbatan betaraflikni bildirish kabilarni talab qiladi. Masalan, o'quvchi matnda keltirilgan fikrlarni tasdiqlashi, e'tiroz bildirishi yoki boshqa manbalardan olingan ma'lumotlar bilan matnda berilgan g'oyalarni taqqoslashi mumkin.

PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlarning xususiyatlari.

O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

Matnlar PIRLS dasturida murakkabligiga qarab, o'rtacha 500 dan 800 ta gacha, o'quvchilarining o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400-500 ta, ePIRLSda esa, taxminan, 1000 ta so'zdan iborat bo'ladi. PIRLS matnlari uchun aniqlik va izchillik muhim mezon hisoblanadi.

PIRLS tadqiqotida tushunib o'qishni baholashga yo'naltirilgan topshiriqlar quyidagi foizlarda taqsimlanadi:

- Aniq ko'rinishda berilgan ma'lumotni topish 20%;
- To'g'ridan to'g'ri xulosalar chiqarish 30%;
- G'oyalar va axborotni umumlashtirish, talqin qilish va uyg'unlashtirish 30%;

- Kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish 20%.

PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlar uchun quyidagi mezonlar belgilangan.

Uzunligi: 1000 ta so'zgacha.

Mavzu: Badiiy matnlar asosiy mavzuga ega bo'lib, u berilgan matndan tashqari o'quvchi tomonidan umumlashtiriladi. Axborot matnlari o'quv materiallardan olinmagan mavzuni yoritib berishi kerak.

Til: 40 dan ortiq tillarga tarjima qilinadi, shuning uchun tarjima qulay bo'lishi muhimdir. Metafora yoki epitet kabi aniq ifodali tasvirlash so'zlari tanlanadi. Hech qanday so'zlashuvga oid so'z yoki jargon ishlatilmaydi hamda ortiqcha texnik ifodalar olib tashlanadi.

Mazmuni: matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi, ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlanishi, shuningdek, matn shu yoshdagi maktab o'quvchilari uchun qiziqarli va zavqli bo'lishi hamda o'quvchi uchun unchalik tanish bo'lmasligi lozim.

Bog'liqlik va ketma-ketlik: sujetning mantiqiy tuzilishiga rioya qilish muhimdir. Axborot matnda matnning tuzilishi va ma'lumotning mantiqiy ketma-ketligini sarlavhalar, jadvallar, grafiklar kabi vizual elementlar bilan bog'liqligini kuzatish shartdir.

"Smartfondan foydalanish", "Qaysi mashina", "Navigatsiya", "Tomchining tushish tezligi", "Daraja xossalarining go'zalligi", "Har doim, ba'zan, hech qachon", "Plitka yotqizish" kabi mavzulardagi topshiriqlarning nomlanishi ham ularning hayotiy vaziyatlarga naqadar bog'liq ekanligidan dalolat beradi. Birgina misol sifatida, "Smartfondan foydalanish" topshirig'ini keltiradigan bo'lsak, ushbu topshiriqlarni yechish orqali "Ko'p sonli aholisi bo'lgan mamlakatlarda smartfondan foydalanuvchilar kamroqmi? Yoki aksincha, kam sonli aholiga ega mamlakatlarda smartfon foydalanuvchilari ko'proqmi?" kabi qiziqarli ma'lumotlarga ham ega bo'lishi mumkin.

PIRLSda o'qish savodxonligini baholash mezonlari

PIRLS da 2 xil baholash bor:

1. Adabiy o'qish savodxonligini qay darajada egallay olish mahoratini baholash.

2. Ma'lumotlarni va tushunchalarni o'qib, anglab olishga doir savodxonlikni baholash.

Birinchi matnni o'qish va savollarga javob berish uchun 40 daqiqa vaqt ajratiladi va orada 10 daqiqalik tanaffus beriladi. So'ngra 2-matn bilan ishlash hamda savollarga javob berish uchun yana 40 daqiqa vaqt ajratiladi. Har bir matnga 12 tadan 15 tagacha savollar va topshiriqlar berilishi mumkin.

Eng yuqori daraja (625 ball va undan yuqori) – O'quvchilar matnni yaxlit o'zlashtira oladi va ayni paytda uning alohida qismlarini bir-biri bilan bog'liq holda tushunadi. Muallifning g'oyasini izohlashda o'z fikrini asoslash uchun matnga tayana oladi. Yuqori daraja (550 ball) – O'quvchilar matnning ahamiyatli xabarlarini tushunadi, matnga asoslanib o'z xulosalarini chiqaradi, matn mazmuniga ham, shakliga ham baho bera oladi, uning ayrim til xususiyatlariga e'tibor qarata oladi. O'rta daraja (475 ball) – O'quvchilar matndan axborot topa oladi, matn shakli va tilining ba'zi xususiyatlaridan foydalanib, matnga asosan o'z xulosalarini chiqaradi. Quyi daraja (400 ball) – O'quvchilar matnda aniq berilgan va cheklash oson bo'lgan xabarni ajratib oladi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. *O'qish savodxonligining ikki muhim maqsadini ayting.*
2. *Badiiy tajriba orttirish deganda nimani tushunasiz?*
3. *Axborot matnlari qanday sifatlarga ega bo'ladi?*
4. *PIRLS tadqiqotida qo'llaniladigan matnlarga qo'yilgan talablar nimalardan iborat?*
5. *Matnni tushunish jarayonlariga nimalar kiradi?*

9-MAVZU: PIRLS TADQIQOTLARIDA FOYDALANILGAN MATN VA TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH

Reja:

1. PIRLS tadqiqotlarida foydalanilgan badiiy matn ustida ishlash.
2. PIRLS tadqiqotlarida foydalanilgan axborot matni va uning topshiriqlari ustida ishlash.

Tayanch tushunchalar: *matn, badiiy matn, axborot matni, topshiriqlar ko'lam, tushunishni baholash, baholash mezonlari.*

PIRLS xalqaro tadqiqotida qo'llaniladigan matnlar badiiy va axborot matnlariga bo'linadi. Biz quyida badiiy matn va axborot matnidano namunalari va ularda berilgan topshiriqlar va ular ustida ishlash jarayonini ko'rib o'tamiz.

G'AROYIB TUN (badiiy matn)

(Franz Hohler)

Anina o'n yoshda bo'lgani uchun hatto uyqusiragan holatida ham o'z xonasidan yuvinishxonasiga bemalol bora olar edi. Xonasining eshigi, odatda, qiya ochiq turar, lampa esa telefon turadigan joydan yuvinishxonasiga boriladigan yo'lakni yetarlicha yoritib turar edi.

Bir kun kechasi Anina telefon turadigan joy oldidan yuvinishxonasiga o'tayotib, qandaydir shitirlagan tovushni eshitdi. Biroq uyqusiragani uchun bu shitirlashga unchalik ahamiyat bermadi. Xuddiki, bu tovush uzoqdan kelayotganday tuyuldi. U xonasiga qaytayotgandagina shitirlashning qayerdan kelayotganini payqadi. Telefon turgan stol tagida yotgan bir uyum eski jurnal, gazetalar siljiyotgan va bu tovush aynan o'sha joydan kelayotgan edi. Birdan gazeta va jurnallar uyumi o'ngga, chapga, to'g'riga, ortga siljib, har tomonga sochila boshladi.

Anina ko'zlariga ishona olmadi, chunki telefon stolining tagidan qichqiriqli ovoz bilan timsoh sudralib chiqib kelayotgandek ko'rindi. Anina turgan joyida qotib qoldi.

Timsohning gazeta uyumi ichidan chiqib, atrofni sekin tomosha qilishini ko'rgan Aninaning ko'zlari hayratdan katta-katta ochilib ketdi. Timsohning go'yo endigina daryodan chiqqandek shalabbo tanasidan suv tomib turardi. Timsoh gilamning qayerini bossa, o'sha joyi ho'l bo'lar edi.

Timsoh boshini orqaga burganda qattiq shitirlab ketdi. Yirtqichning dahshatli, uzun tishlarini ko'rib, Aninaning nafasi ichiga tushib ketdi. U dumi bilan sekin ortga va oldinga harakatlanar edi. Anina hayvonot olami haqidagi jurnaldan timsohning dumi bilan o'zini dushmandan qanday himoyalashi yoki unga hamla qilishini o'qigan edi.

Uning nazari gazeta va jurnallar uyumidan sochilib, oyoqlari ostida yotgan hayvonot olami haqidagi jurnalning oxirgi soniga tushdi. U yanada qo'rqib ketdi. Avval jurnalning muqovasida katta timsohning rasmi daryo bo'yida tasvirlangan edi. Endi esa muqovadagi daryo bo'yi bo'sh qolgan edi.

Anina egilib, jurnalni oldi. O'sha paytda timsoh dumi bilan qattiq urib, kungaboqar gullari turgan guldonni yerga tushirib yubordi. Guldon sinib, kungaboqar hamma joyga sochilib ketdi.

Anina bir sakrashda o'z xonasiga yetib olib, eshikni yopdi. Yotog'ini siljitib, uni eshikka tirab qo'ydi. Uni timsohdan himoya qilishi kerak bo'lgan to'siqni hosil qildi va shundan keyingina yengil nafas oldi.

Keyin u o'ylab qoldi: «Agar timsoh shunchaki och bo'lsa-chi? Balki timsohni ketishga majbur qilish uchun biror yemish berish kerakdir?»

Anina yana hayvonot olami haqidagi jurnaliga qaradi. Agar timsoh rasmdan tashqariga chiqqan bo'lsa, demak, boshqa hayvonlar ham chiqa olishi mumkin ekan-da? Anina tezda jurnalni varaqladi va changalzor botqoqligidagi flamingolarda to'xtadi. «Bu o'sha, eng keraklisi», deb o'yladi u. Flamingo timsoh uchun bayram tortining o'rnini bosa oladigandek ko'rinardi.

To'satdan nimadir taraqlab ketdi, timsoh dumi bilan eshikni urib, uni teshib qo'ygan edi.

Anina tezda flamingo rasmini eshikning teshigiga qo'ydi-da, bor ovozi bilan «Botqoqdan chiq! Kisht-kisht!» deb qichqirdi.

Shundan so'ng jurnalni teshikdan yo'lakka uloqtirdi va chapak chalib chinqirdi. U nimadir sodir bo'lishiga zo'rg'a ishongan edi. Kutilmaganda, yo'lak qanotlarini yoyib olib, uzun va ozg'in oyoqlari bilan u yoqdan bu yoqqa qiyqirib yugurayotgan flamingolarga to'lib ketdi. Anina qushlardan birining kungaboqarni cho'qiyotganligiga va boshqasi esa tumshug'i bilan onasining shlapasini tortayotganligiga ko'zi tushdi. Shuningdek, u yana bir flamingo timsohning og'ziga kirib ketganini, timsoh uni ikki yamlab yutib yuborganini va o'sha zahoti kungaboqarni tumshug'ida ushlab turgan flamingoni ham tutib olganini ko'rdi.

Ikkita flamingo timsoh uchun yetarli bo'ldi, shekilli, u xotirjam yo'lakning o'rtasiga cho'zildi. U ko'zlarini yumdi-yu, ortiqcha harakatlanmadi. Anina eshikni sekin ochib, lip etib yo'lakka chiqib oldi. U rasmsiz jurnal muqovasini timsohning burni ostiga qo'ydi.

Iltilmos, – shivirladi u, – «uyingga qaytib keta qol». Keyin u yotoqxonasiga qaytib, eshikning teshigidan timsohning yana jurnal muqovasiga kirganini ko'rdi.

Shundan so'ng Anina ehtiyotkorlik bilan flamingolar divan, kreslolar atrofida to'dalashgan, televizor ustiga chiqib olgan mehmonxonaga kirdi. Anina jurnalning bo'sh, rasmsiz sahifasini ochdi.

«Rahmat sizga, rahmat katta, o'z botqog'ingizga qaytishingiz mumkin», – dedi.

Ertalab ota-onasiga poldagi katta-katta, ho'l dog'lar qayerdan kelganini, nima uchun eshik singanini tushuntirish Aninaga juda qiyin bo'ldi. Ular onasining shlapasi izsiz yo'qolib qolgan bo'lishiga qaramay, baribir timsoh voqeasiga ishonmadilar.

MATN YUZASIDAN SAVOLLAR
G'aroyib tun

1. To'satdan sodir bo'lgan g'aroyib hodisaning ilk alomati nima edi?

- A. Jurnal va gazetalar uyumining siljishi
- B. Anina jurnal muqovasini ko'rib qolgani
- C. Uning xonasi eshiginingsinishi
- D. Aninaning shitirlagan tovushni eshitishi

2. Timsoh qayerdan paydo bo'ldi?

- A. Yuvinish xonasidan
- B. Jurnal muqovasidan
- C. Yotoq tagidan
- D. Yaqin oradagi daryodan

3. Qaysi ibora Aninaning qo'rqqanini ifodalaydi?

- A. «turgan joyida qotib qoldi»
- B. «ko'zlariga ishona olmadi»
- C. «yengil nafas oldi»
- D. «shitirlagan tovushni eshitdi»

4. Nima uchun Anina timsoh hujum qilmoqchi, deb o'yladi?

- A. U o'zining uzun tishlarini ko'rsatdi
- B. U qattiq shitirladi
- C. U qiyqirib shovqin ko'tardi
- D. U dumi bilan sekin ortga va oldinga harakatlandi.

5. Hikoyadagi voqealar ketma-ketligini raqamlar bilan ifodalang. 1 raqami qo'yilgan.

___ Anina timsohni ko'rib qoldi.

___ Timsoh ikkita flamingoni yeb qo'ydi.

1 Anina yuvinishxonasi tomon yurdi.

___ Anina bir sakrashda o'z xonasiga yetib oldi va eshikni yopib qo'ydi.

___ Anina ota-onasiga eshikni nima uchun singanini tushuntirishga harakat qildi.

6. Nima uchun Anina flamingolarni chaqirdi?

7. Qanday qilib yotoqxona eshigi sindi?

- A. Timsoh dumi bilan eshikni urgan edi
- B. Katta guldon unga urildi
- C. Flamingoning o'tkir tumshug'i kirib ketdi
- D. Yotoq eshikka urildi

8. Jurnal Aninaga qanday yordam berdi? Ikkita misol keltiring.

1. _____
2. _____

9. Voqea yakunida Aninada flamingolarga nisbatan qanday his-tuyg'u paydo bo'ldi?

- A. Aybdorlik
- B. Hushyorlik
- C. Minnatdorlik
- D. Bezovtalik

10. Aninaning ota-onasiga tushuntirib berishi qiyin bo'lgan voqea oqibatida sodir bo'gan holatlardan birini yozing.

11. Siz Aninaning harakatlaridan uning qanday xarakterga ega ekanligini bilib oldingiz? Uning fazilatlaridan birini yozing. Javobingizni asoslash uchun uning bajargan ishlaridan ikkita misol keltiring.

1. _____
2. _____

12. Muallif bizga Aninaning sarguzashtlari tushda yoki o'ngda bo'lganligini aytib o'tmadi. Bu tush ekanligiga bitta dalil keltiring.

Bu tush emasligiga bitta dalil keltiring.

JAVOBLAR TASNIFI **G'aroyib tun**

1.	D
2.	B
3.	A
4.	D
5.	Hikoyadagi voqealar ketma-ketligini raqamlar bilan ifodalang. 1 raqami qo'yilgan. To'liq tushunchaga ega bo'lish: Javobda gaplar quyida ko'rsatilganidek aniq raqamlanadi. To'liq bahoga ega bo'lish uchun har bir gap to'g'ri raqamlanishi kerak. 2. Anina timsohni ko'rib qoldi. 4. Timsoh ikkita flamingoni yeb qo'ydi. 1. Anina yuvinishxonasi tomon yurdi. 3. Anina bir sakrashda o'z xonasiga yetib oldi va eshikni yopib qo'ydi. 5. Anina ota-onasiga eshikning nima uchun singanini tushuntirishga harakat qildi. Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.
6.	Nima uchun Anina flamingolarni chaqirdi? To'liq tushunchaga ega bo'lish: Javobda flamingolarning timsoh uchun yemish ekanligini ta'kidlovchi yoki Anina o'zini timsohdan himoya qilish uchun flamingolardan foydalangan degan umumiy tushuncha ifodalanadi. Masalan: <i>Timsohni to'ydirish.</i> <i>Ular Aninani timsohdan qutqaradilar.</i>
7.	A

8.	Jurnal Aninaga qanday yordam berdi? Ikkita misol keltiring. Jarayon: Ma'lumot va fikrlarni umumlashtirish, sharhlash. To'liq tushunchaga ega bo'lish: Anina vaziyatdan chiqish uchun ikki usulni qo'llaydi: ularni uyidan chiqarib yuborish yoki timsohni to'ydirish yo'li orqali jurnalga qaytarish. Qisman tushunchaga ega bo'lish: Javobda o'quvchi jurnal yordam bergan faqat birgina yo'lni belgilaydi. Ikkinchi yo'l noto'g'ri yoki juda mavhum bo'lishi mumkin.
9.	C
10.	Aninaning ota-onasiga tushuntirib berishi qiyin bo'lgan voqea oqibatida sodir bo'lgan holatlardan birini yozing. Jarayon: Diqqatni jamlash va berilgan ma'lumotlarni batafsil ifodalash. To'liq tushunchaga ega bo'lish: Javobda uyda sodir bo'lgan voqealardan birini tushuntirib berish, jumladan, ho'l bo'lgan pol, singan eshik, onasining yo'qolgan shlapasi, singan guldon, sochilib yotgan kungaboqarlar ifodalanadi. Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.
11.	Siz Aninaning harakatlaridan uning qanday xarakterga ega ekanligini bilib oldingiz. Uning fazilatlaridan birini yozing. Javobingizni asoslash uchun uning bajargan ishlaridan ikkita misol keltiring. Jarayon: Ma'lumot va fikrlarni umumlashtirish, sharhlash. To'liq teran tushunchaga ega bo'lish (3 ball): Javobda Aninaning qandayligini ko'rsatuvchi xususiyatlar (misol uchun, aqlli, teran, ijodiy fikrli, topqir, jasur, ehtiyotkor, qo'rqmas, ajoyib) va uni asoslab beradigan aniq ikkita holat tasvirlanadi. Masalan: <i>U jasur, chunki o'z xonasidan chiqishga va jurnalni timsohning burni ostiga qo'yishga jur'at etdi.</i> Qanoatlantiruvchi tushunchaga ega bo'lish: Javobda o'quvchi tomonidan uning bajargan birgina ishi bilan faqatgina bitta aniq ishonchli tushuncha ta'minlanadi. Masalan: <i>U aqlli edi, chunki u timsohni haydash uchun reja tuza oldi.</i> Qisman tushunchaga ega bo'lish: Bu javobda Aninaning

	xususiyati mos keladi, ammo xususiyatni asoslovchi holat noaniq yoki umumiy bo'ladi. Masalan: <i>Anina aqlli edi. U jurnaldan foydalandi.</i> Yoki javobda birgina aniq tushunchani izohsiz beradi. Masalan: <i>Anina teran fikrlar edi.</i> Yoki javobda aniq bir sifatni ko'rsatmay, holatgina izohlanadi. Masalan: <i>U flamingolarni jurnaldan chiqarib yubordi va timsohni jurnalga qaytara oldi.</i>
12.	Muallif bizga Aninaning sarguzashtlari tushda yoki o'ngda bo'lganligini aytib o'tmadi. Bu tush ekanligiga bitta dalil keltiring. Bu tush emasligiga bitta dalil keltiring. Jarayon: Matn elementlari va mazmunini baholash va tadqiq qilish. To'liq tushunchaga ega bo'lish: Javobda Anina sarguzashtining ba'zi qismi tush ekanligi, ba'zi qismi esa tush emasligiga asoslanadigan dalillar ta'minlanadi. Qisman tushunchaga ega bo'lish: Javobda Anina sarguzashtining tush ekanligiga yoki tush emasligiga asoslanadigan dalillardan biri keltiriladi.

ULKAN TISH SIRI (axborot matni)

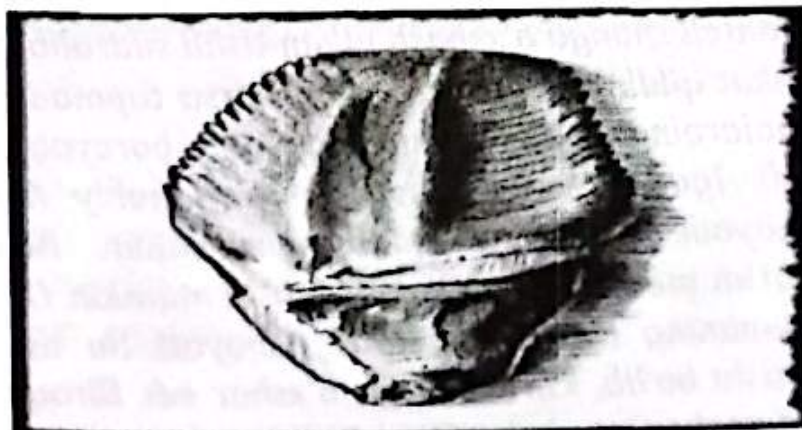
Toshga aylangan topilmalar – Yer yuzida ko'p yillar oldin yashagan mavjudot va o'simliklarning qoldiqlaridir. Odamlar asrlar davomida ko'llar, toshlar va qoyalardan mavjudot va o'simliklarning qoldiqlarini topganlar. Biz bugungi kunda bu qoldiqlarning ba'zilar dinozavrlarniki ekanligini bilamiz.

Ko'p yillar muqaddam ulkan suyaklarni topgan odamlar ular nimaning qoldig'i ekanligini bilishmagan. Ba'zilar bu katta suyaklarni o'zlari ko'rgan yoki o'qigan yirik hayvonlar, ya'ni begemot yoki fillarning suyaklari deb o'ylashgan. Lekin topilgan suyaklarning ba'zilar, hattoki eng katta begemot va filning suyagidan ham juda katta edi. Ana o'shanda ayrim odamlar bahaybat hayvonlarning mavjud bo'lganligiga ishona boshlagan.

Bir necha asr avval fransiyalik Bernard Palissida boshqacha g'oya paydo bo'ldi. Bernard mashhur kulol edi. Bir safar u ko'za yasash bilan shug'ullanayotgan paytda tuproq orasidan ko'plab mayda qotgan suyakchalarni topib oldi. U suyak qoldiqlarini o'rganib chiqib, ular tirik mavjudotlarning qoldiqlari ekanligini yozdi. Bu g'oya yangilik emas edi. Lekin yana Bernard Palissi bu mavjudotlarning ba'zilar yer yuzida ko'p yashamaganligini ham yozdi. Ular butunlay qirilib, yer yuzidan yo'qolib ketgan edi.

Bernard Palissi bu kashfiyoti uchun mukofotlandi, deb o'ylaysizmi? Yo'q! Aksincha, u bu g'oyalari uchun qamoqqa olindi.

Biroq vaqtlar o'tib, insonlarning qadim-qadimda dunyomiz qanday bo'lganligi to'g'risidagi g'oyalarni qabul qilishi osonlashdi.

Toshga aylangan tishning tabiiy ko'rinishi

1820-yilda Angliyadan ulkan toshga aylangan tish topildi. Aytishlaricha, toshga aylangan topilmalar tadqiqotchisi Gideon Mantelning rafiqasi Meri Enn Mantell sayr qilayotganida katta tishga o'xshagan narsani topib olgan. U bu ulkan tish noyob topilma ekanligini bilib, uni turmush o'rtog'iga ko'rsatish uchun uyiga olib borgan.

Gideon Mantell dastlab tishga qaraganida uni o'txo'r hayvonlarga tegishli degan qarorga keldi, chunki u tekis va qirrali edi. Tishning qirralari chaynash natijasida yemirilib qolgan, kattaligi esa deyarli filning tishidek kelardi. Lekin u mutlaqo filning tishiga o'xshamas edi.

Gideon Mantell tishga yopishib qolgan tosh bo'lakchalarining tarkibi juda qadimiyligini aniqladi. U shunga o'xshash tosh bo'lakchalari, odatda, sudralib yuruvchilarning toshga aylangan qoldiqlaridan topilganligini bilar edi. Bu tish ozuqasini chaynaydigan o'txo'r, ulkan sudraluvchilarga tegishli bo'lishi mumkinmi? Endilikda sudralib yuruvchilarning bunday turlari qirilib ketganmi?

Ulkan tish ustida Gideon Mantelning boshi qotdi. U bilgan sudralib yuruvchilarning hech biri ozuqasini chaynamasdi. Chunki sudralib yuruvchilar o'z yemishini qanday bo'lsa, shundayligicha yutib yuborishar, shuning uchun ham ularning tishlari yemirilmas edi. Bu yerda qandaydir bir jumboq bor edi.

Gideon Mantell tishni Londondagi muzeyga olib borib, uni boshqa olimlarga ham ko'rsatdi. Lekin olimlarning hech biri Gideon Mantelning bu ulkan sudralib yuruvchining tishi bo'lishi mumkinligi haqidagi fikriga qo'shilmadi.

Gideon Mantell shunga o'xshash ulkan tishli sudralib yuruvchini topishga harakat qildi. U uzoq vaqt hech narsa topmadi. Biroq bir kuni u iguanalarning ustida izlanishlar olib borayotgan olimni uchratib qoldi. Iguana – bu Markaziy va Janubiy Amerikadan topilgan bahaybat o'txo'r sudralib yuruvchidir. Ba'zilarining uzunligi bir yarim metrdan ham katta bo'lishi mumkin. Olim Gideon Mantelga iguananing tishini ko'rsatdi. Nihoyat! Bu tish sudralib yuruvchining tishi bo'lib, «sirli tish»ga o'xshar edi. Biroq ulkan tish qoldig'i undan anchagina yirik edi.

Shunda Gideon Mantell toshga aylangan tish iguanaga o'xshagan hayvonga tegishli ekanligiga ishonch hosil qildi. Biroq bu hayvon bir yarim metr bo'lishi mumkin emas edi. Gideon Mantellning taxminicha, uning uzunligi o'ttiz metr atrofida edi. U bu jonzo'ni «Iguanodon» deb nomladi, bu esa «Iguana tishi» degan ma'noni anglatardi.

Gideon Mantell Iguanodonning butun skeleti yo'q edi. U yillar davomida to'plagan suyaklar tufayli Iguanodonning qanday bo'lishi mumkinligini tasvirlashga urinib ko'rdi. U bu mavjudotni to'rt panjada yurgan deb hisoblagan. Gideon Mantell o'tkir uchli suyakni shox deb o'ylab, Iguanodonni burni ustidagi shoxi bilan tasvirlagan.

Yillar o'tib, Iguanodonning bir nechta butun skeletlari topildi. Ular atigi 9 metr uzunlikda bo'lgan. Suyaklarning ko'rinishidan hayvonlar ko'proq orqa panjalari bilan harakatlanganligini aniqlashgan. Gideon Mantell Iguanodonning burni ustidagi shox deb o'ylagan narsa, aslida, uning oldingi panjalari bosh barmog'idagi uchli bo'rtiq edi! Bukashfiyotlarga asoslanib, olimlar Iguanodonning ko'rinishi haqidagi fikrlarini o'zgartirishdi.

Gideon Mantell bir qancha xatoliklarga yo'l qo'ydi. Shuningdek, u muhim kashfiyot qildi. U toshga aylangan tishni o'txo'r sudralib yuruvchilarga tegishli deb taxmin qilib, ko'p yillarni o'z g'oyasini tasdiqlovchi dalil va isbotlarni yig'ish uchun sarfladi.

Asosli taxminlari tufayli Gideon Mantell qadimda Yer yuzida ulkan sudraluvchilar yashaganligini, ammo keyinchalik bu sudraluvchilar yer yuzidan qirilib ketganligini bildirgan birinchi tadqiqotchilardan biri bo'lib qoldi. Yuz yillar oldin Bernard Palissi xuddi shu fikrni aytgani uchun qamoqqa olingan edi. Lekin Gideon Mantell esa mashhur bo'lib ketdi. Uning bu kashfiyoti ulkan sudralib yuruvchilar haqida ko'proq bilishni xohlovchi odamlarda qiziqish uyg'otdi.

1842-yilda Richard Owen ismli olim: «Qirilib ketgan bu sudralib yuruvchilar o'z nomiga ega bo'lishlari kerak», degan fikrga keldi va ularni «dinozavrlar» deb atadi. Bu esa «bahaybat kaltakesak» degan ma'noni anglatadi. Bugungi kunda biz ularni «dinozavrlar» deb ataymiz.

MATN YUZASIDAN SAVOLLAR

Ulkan tish siri

1. Toshga aylangan topilmalar nima?

- A. Qoya yoki xarsanglarning yuzasi.
- B. Ulkan maxluqlarning suyaklari.
- C. Ko'p yillar oldin yashagan mavjudot va o'simliklarning qoldiqlari.
- D. Fillarning tishlari.

2. O'qiganlaringizga asoslanib, nima uchun o'tmishda odamlar ulkan hayvonlarning borligiga ishonishganligini tushuntirib bering?

3. Bernard Palissi suyak qoldiqlarini qayerdan topgan edi?

- A. Qoyalari ichidan.
- B. Tuproq orasidan.
- C. Daryo bo'yidan.
- D. Yo'lakdan.

4. Bernard Palissining yangi g'oyasi nima edi?

1. _____

5. Bernard Palissi nima uchun qamoqqa olindi?

- A. Odamlar yangi g'oyalarni to'g'ri qabul qilishmas edi.
- B. U Gideon Manteldan g'oyalarni ko'chirgani uchun.
- C. U kulolchilik ustaxonasida kichik suyak qoldiqlarini qoldirgani uchun.
- D. Suyak qoldiqlarini o'rganish Fransiyada taqiqlanganligi uchun.

6. Angliyada toshga aylangan tishni kim topdi?

- A. Bernard Palissi.
- B. Meri Enn Mantell.
- C. Richard Owen.
- D. Gideon Mantell.

7. Gideon Mantell sudralib yuruvchilar haqida shunday narsa bilgan ediki, topilgan tishni o'rganayotgan paytda uning bundan boshi qotdi. U nima edi?

- A. Sudralib yuruvchilarning tishlari bo'lmagan.
- B. Sudralib yuruvchilar qoyalar tagidan topilgan.
- C. Sudralib yuruvchilar ancha oldin yashagan.
- D. Sudralib yuruvchilar o'z ozuqalarini chaynamay yutishgan.

8. Gideon Mantell tish turli xil hayvonlarga tegishli bo'lishi mumkin deb o'yladi. Bunday fikrga kelishga uni nima majbur qilganini ko'rsatuvchi quyidagi jadvalni to'ldiring.

Hayvon turi	Nima uchun bunday fikrga keldi
O'txo'r hayvonlar	Tishi tekis qirrali edi
Bahaybat hayvonlar	
Sudralib yuruvchilar	

9. Gideon Mantell nima uchun tishni muzeyga olib bordi?

- A. Bu suyak qoldig'i muzeyga tegishli ekanligini so'rash uchun
- B. U suyak qoldiqlarini o'rganuvchi tadqiqotchi ekanligini isbotlash uchun.
- C. Olimlar uning g'oyasi haqida nima deb o'ylashlarini bilish uchun
- D. Muzeydagi boshqa tishlarga solishtirish uchun

10. Olim Gideon Mantelga bir iguana tishini ko'rsatdi. Nima uchun Gideon Mantelga bu juda ham muhim edi?

11. Iguanodon ko'rinishini tasvirlash uchun Gideon Mantell nimadan foydalandi?

- A. To'plagan suyaklaridan.
- B. Boshqa olimlarning fikrlaridan.
- C. Kitobdagi rasmlardan.
- D. Boshqa sudralib yuruvchilarning tishlaridan.

12. Iguanodonning ikkita tasviriga qarang. Ular sizga nimani tushunishingizga yordam beradi?

13. Keyingi topilmalar shuni isbotlaydiki, Gideon Mantell Iguanodonning ko'rinishi haqida xatoga yo'l qo'ydi. Jadvaldagi bo'sh joylarni to'ldiring.

Gideon Mantelning fikricha, Iguanodon qanday ko'rinishga ega bo'lgan?	Bugungi kun olimlarining fikricha, Iguanodon qanday ko'rinishga ega bo'lgan?
Iguanodon to'rt panjada yurgan	
	Iguanodonning «bosh barmog'i»da uchli bo'rtiq bo'lgan
Iguanodon o'ttiz metr (100 fut uzunlikda) bo'lgan	

14. Gideon Iguanodonning ko'rinishi haqida xatoga yo'l qo'yganligini qaysi topilmalar ko'rsatib berdi?

- A. Ko'plab tish suyaklari.
- B. Olimlarning chizmalari.
- C. Jonli Iguanodonlar.
- D. Butun skeletlar.

JAVOBLARTASNIFI

Ulkan tish siri

1	C
2	<i>O'qiganlaringizga asoslanib, nima uchun o'tmishda odamlar ulkan hayvonlarning borligiga ishonishganligini tushuntirib bering? Maqsad: Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish.</i> Jarayon: Matnda keltirilgan dalillarga asoslanib, to'g'ri xulosalarni shakllantirish. Javob qabul qilinadi: Javobda odamlar o'tmishda katta suyaklar, skeletlar, toshga aylangan suyaklarni topganlari uchun ulkan hayvonlarning borligiga ishonganliklari ifodalanadi. Masalan: <i>Topilgan suyaklar ular taniydigan hayvonlarga tegishli</i>

bo'lishi uchun juda ham kattalik qilar edi.
 Ular eng katta begemotga tegishli bo'lishi uchun ham kattalik qiladigan bahaybat suyaklarni topishgan.
 Ular juda yirik suyaklarni topishdi.
 Suyaklar shunday katta ediki, ular ulkan mavjudotlarga tegishli bo'lishi kerak edi.

***Eslatma:** Ba'zi o'quvchilar ulkan so'zini katta yoki gigant kabi ma'nodosh so'zlar yordamida ifodalashi mumkin. Bunday javoblar ma'no jihatidan to'g'ri kelsa qabul qilinadi.

Javob qabul qilinmaydi: Javobda odamlar o'tmishda katta suyaklar, skeletlar, toshga aylangan suyaklarni topganlari uchun ulkan mavjudotlarga ishonganliklari ifodalanmaydi.

Masalan:
Bahaybat mavjudotlar, haqiqatan ham, juda katta.

3

B

4

Bernard Palissining yangi g'oyasi nima edi?

Maqsad: Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish.

Jarayon: Fikrlar va ma'lumotlarni talqin qilish va umumlashtirish.

Javob qabul qilinadi: Javobda Palissining yangi g'oyasiga ko'ra, ba'zi toshga aylangan suyaklar yer yuzidan mutlaqo qirilib ketgan hayvonlarga tegishli bo'lgan degan tushuncha ifodalanadi.

Masalan:
Toshga aylangan suyaklar yer yuzidan qirilib ketgan hayvonlarniki bo'lishi mumkin.
Ba'zi suyaklar yer yuzida ortiq yashamayotgan mavjudotlarga tegishli bo'lgan.
Uning g'oyasiga ko'ra, ba'zi hayvonlar mutlaqo yo'qolib ketgan.

Javob qabul qilinmaydi: Javobda Palissining yangi g'oyasiga ko'ra, ba'zi toshga aylangan suyaklar yer yuzidan mutlaqo qirilib ketgan hayvonlarga tegishli bo'lgan degan tushuncha ifodalanmaydi.

Masalan:

	Toshga aylangan suyaklar hozirgi mavjudotlarning qoldiqlaridan edi. Sudralib yuruvchilar yer yuzidan qirilib ketgan. U qoldiqlarni loyning ichidan topdi. U mashhur kulol edi. U qoldiqlarni o'rgandi.																
5	A																
6	B																
7	D																
	Gideon Mantell tish turli xil hayvonlarga tegishli bo'lishi mumkin deb o'yladi. Bunday fikrga kelishga uni nima majbur qilganini ko'rsatuvchi quyidagi jadvalni to'ldiring. <table border="1"><tr><th>Hayvon turi</th><th>Nima uchun bunday fikrga keldi</th></tr><tr><td>O'txo'r hayvonlar</td><td>Tishi tekis qirrali edi</td></tr><tr><td>Bahaybat hayvonlar</td><td></td></tr><tr><td>Sudralib yuruvchilar</td><td></td></tr></table> Maqsad: Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish. Jarayon: Fikrlar va ma'lumotlarni talqin qilish va umumlashtirish. *Eslatma: Bu vazifaning har bir qismi alohida baholanadi. <table border="1"><tr><th>Hayvon turi</th><th>Nima uchun bunday fikrga keldi</th></tr><tr><td>O'txo'r hayvonlar</td><td>Tishi tekis qirrali edi</td></tr><tr><td>Bahaybat hayvonlar</td><td>Toshga aylangan tish yirik hajmda edi.</td></tr><tr><td>Sudralib yuruvchilar</td><td>1. Ulkan tishga yopishib qolgan tosh bo'lakchalarining tarkibi, odatda, sudraluvchilarning toshga aylangan suyaklari tarkibiga o'xshar edi. Toshga aylangan tish iguananing tishiga o'xshar edi; sudralib yuruvchilarning tishiga o'xshar edi.</td></tr></table>	Hayvon turi	Nima uchun bunday fikrga keldi	O'txo'r hayvonlar	Tishi tekis qirrali edi	Bahaybat hayvonlar		Sudralib yuruvchilar		Hayvon turi	Nima uchun bunday fikrga keldi	O'txo'r hayvonlar	Tishi tekis qirrali edi	Bahaybat hayvonlar	Toshga aylangan tish yirik hajmda edi.	Sudralib yuruvchilar	1. Ulkan tishga yopishib qolgan tosh bo'lakchalarining tarkibi, odatda, sudraluvchilarning toshga aylangan suyaklari tarkibiga o'xshar edi. Toshga aylangan tish iguananing tishiga o'xshar edi; sudralib yuruvchilarning tishiga o'xshar edi.
Hayvon turi	Nima uchun bunday fikrga keldi																
O'txo'r hayvonlar	Tishi tekis qirrali edi																
Bahaybat hayvonlar																	
Sudralib yuruvchilar																	
Hayvon turi	Nima uchun bunday fikrga keldi																
O'txo'r hayvonlar	Tishi tekis qirrali edi																
Bahaybat hayvonlar	Toshga aylangan tish yirik hajmda edi.																
Sudralib yuruvchilar	1. Ulkan tishga yopishib qolgan tosh bo'lakchalarining tarkibi, odatda, sudraluvchilarning toshga aylangan suyaklari tarkibiga o'xshar edi. Toshga aylangan tish iguananing tishiga o'xshar edi; sudralib yuruvchilarning tishiga o'xshar edi.																

9	C
10	Olim Gideon Mantelga bir iguana tishini ko'rsatdi. Nima uchun Gideon Mantelga bu juda ham muhim edi? Maqsad: Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish. Jarayon: Fikr va axborotni talqin etish va integratsiya qilish. Javob qabul qilinadi: Javob iguananing tishi ulkan sudralib yuruvchiga tegishli bo'lgan toshga aylangan tish ekanligi haqidagi Gideon Mantelning nazariyasini tasdiqlaydi. Masalan: <i>Iguananing tishi toshga aylangan suyak qoldiqlari sudralib yuruvchiniki bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi.</i> <i>Bu unga tish qanday turdagi hayvonga tegishli bo'lganligini bilishga yordam berdi.</i> <i>Tish uning haqligini isbotladi.</i> <i>Bu uning har doim o'ylab yurgan narsasini isbotladi.</i> Yoki javob iguana tishi qoldiq tishga o'xshagan bo'lgan degan umumiy tushunchani ifodalaydi. Masalan: <i>Iguana tishi toshga aylangan tishga o'xshardi.</i> <i>U ko'p yillar davomida unga o'xshash tishni qidirgan.</i> <i>U tekis va qirrali edi.</i> Javob qabul qilinmaydi: Javob iguana tishining ahamiyatli tushunchasini ko'rsatmaydi. Masalan: <i>U mashhur bo'lishni xohlagan edi.</i> <i>U iguananing tishini ko'rish qiziqarli bo'ladi deb o'ylagan.</i>
11	A
12	Iguanodonning ikkita tasviriga qarang. Ular sizga nimani tushunishingizga yordam beradi? Maqsad: Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish. Jarayon: Matn tili, tuzilishi va mazmunini baholash. To'liq tushunchaga ega bo'lish: Rasmlar ilmiy g'oyalardagi o'zgarishlarni ko'rsatadi yoki rasmlar Iguanodon haqida odamlarning fikrlari turli xilligini

ifodalaydi.

Masalan:

Bugungi kunda olimlar Gideon Mantell tasvirlaganidan boshqacharoq bo'lgan degan fikrda ekanligini.

Iguanodonning ko'rinishi haqidagi odamlar tasavvurining o'zgarganligini.

Iguanodon ko'rinishi haqidagi har xil odamlarning fikrlari turlichaligini.

Gideon Mantelning o'ylashicha, suyaklar Iguanodon to'rt panjada yurganini ko'rsatadi, biroq hozirgi olimlar boshqacha fikrlashini.

Ular menga Iguanodon ayrim paytlarda ikki panjada yurganligi haqidagi hozirgi olimlarning fikrlarini va Gideon Mantelning tasavvurlarini tushunishimga yordam beradi.

Yoki javobda Gideon Mantell va boshqa odamlar yo'l qo'ygan xatolar tasvirlarda ifodalanganligi keltiriladi.

Masalan:

Gideon biroz xato qilganligini ko'rsatishga.

Odamlar ba'zan xatoga yo'l qo'yishlari mumkinligiga.

Umumiy tushunchaga ega bo'lish:

Masalan:

Ular turli xil ko'rinishga ega ekanligini ko'rsatadi.

Yoki ilmiy g'oyalardagi o'zgarishlarni va turli odamlarning fikrlarini inobatga olmagan holda ikkita rasm o'rtasidagi farq ko'rsatiladi.

Masalan:

Biri to'rt oyoqli, boshqasi ikki oyoqlidir.

Gideon uning shoxi bo'lgan deb o'ylagan.

Javob qabul qilinmaydi: *Javobda bu ikkita tasvir nima bilan yordam berishi ko'rsatilmaydi.*

Masalan:

Ular qanday ko'rinishga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ular yillar o'tib Iguanodon qanday o'zgarganligini tushunishga yordam beradi.

Ular o'txo'r ekanligini ko'rsatadi.

Ularning to'rtta panjasi bo'lgan.

- 13 Keyingi topilmalar shuni isbotlaydiki, Gideon Mantell Iguanodonning ko'rinishi haqida xatoga yo'l qo'ydi. Jadvaldagi bo'sh joylarni to'ldiring.

Gideon Mantelning fikricha, Iguanodon qanday ko'rinishga ega bo'lgan?	Bugungi olimlarining fikricha, Iguanodon qanday ko'rinishga ega bo'lgan?
Iguanodon to'rt panjada yurgan	
	Iguanodonning «bosh barmog'i»da uchli bo'rtiq bo'lgan
Iguanodon o'ttiz metr (100 fut uzunlikda) bo'lgan	

Maqsad: Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish.

Jarayon: Ma'lumotlarni umumlashtirish va talqin qilish.

***Eslatma:** Bu vazifaning har bir qismi alohida baholanadi.

Gideon Mantelning fikricha, Iguanodon qanday ko'rinishga ega bo'lgan?	Bugungi olimlarining fikricha, Iguanodon qanday ko'rinishga ega bo'lgan?
Iguanodon to'rt panjada yurgan	Iguanodon ba'zan ikki panjada/orqa panjada yurgan, ikki panjada/orqa panjada turgan
Iguanodonning boshida/burnida/yuzida shoxi bo'lgan. Yoki boshida uchli bo'rtiq bo'lgan.	Iguanodonning «bosh barmog'i»da uchli bo'rtiq bo'lgan
Iguanodon o'ttiz metr (100 fut uzunlikda) bo'lgan	Iguanodonning uzunligi to'qqiz metr bo'lgan

14 D

Testlarga javobni izlashda, savol strukturasi ahamiyat berish juda muhim.

Tajribali kitobxon savolning o'zidan javobni topa olishi mumkin bo'ladi. Tajribasiz kitobxon esa bu borada qiynaladi. Har bir o'qilgan asarni nafaqat o'qib balki, uni miyada chuqur "hazm qilish" va baholay olish yaxshi samara beradi. Bolada tanqidiyva mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda kattalar tomonidan oilada, maktabda uning ham shaxs sifatida o'z fikri borligini inobatga olish juda muhim. Xato fikrlarini ota-onalar, o'qituvchilar bosiqlik bilan tinglab tushuntirishlari katta yoshlilardan tolerantlikni, sabrni talab qiladi. Ba'zan esa hayotning o'zi ham xatolarimizni tan olishga majbur etadi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

- 1. Badiiy matn bilan ishlashda maqsad nimaga qaratiladi?*
- 2. Axborot matni yoki ma'lumot matnida muallifning subektiv qarashlari ham aks etishi mumkinmi?*
- 3. Matnni baholashda tushunish jarayonlariga qanday nisbatda baholash foizlari ajratiladi?*
- 4. Topshiriqlarni bajarishda o'quvchi qaysi tushunish darajasiga oid savollarda qiyinchilikka duch kelishi mumkin?*

10-MAVZU: TIMSS BAHOLASH DASTURINING MAQSADI

Reja:

1. TIMSS xalqaro baholash dasturi haqida
2. TIMSSining dastur yo'nalishlari, mazmun sohalari, kognitiv sohalari (bilish, qo'llash, mulohaza yuritish)

Tayanch tushunchalar: *TIMSS (Trends in International mathematics and science study), tabiiy fan, matematika, IEA, tadqiqot davriyligi, o'quvchilar bilimini baholash.*

TIMSS (Trends in International mathematics and science study) 4- va 8- sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi bo'lib, bu tadqiqot har to'rt yilda bir marotaba o'tkaziladi. TIMSS tadqiqotida 4- va 8-sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar hamda matematikadan olgan bilimlarining darajasi va sifati aniqlanadi. Bundan tashqari milliy ta'lim tizimidagi o'ziga xosliklarni o'rganish bilan birga o'quv jarayoni, ta'lim muassasalarining imkoniyatlari, o'qituvchilarning salohiyati, o'quvchilarning oilalari bilan bog'liq omillar o'rganiladi.

O'zining birinchi tadqiqotini TIMSS dasturi 1995-yilda boshlagan bo'lib, 2019-yilga qadar har to'rt yilda 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 va 2019-yillarda o'tkazib kelgan. Galdagi 8-davriylik 2023-yilda amalga oshirilishi rejalashtirilgan. Dasturda qatnashayotgan davlatlar soni ham tobora oshib bormoqda, buni ishtirok etayotgan mamlakatlar sonidan ham bilish mumkin. TIMSS tadqiqotida 2015-yilda 57 ta mamlakat qatnashgan bo'lsa, 2019-yildabu ko'rsatkich ortib, 60 dan ortiq davlatni tashkil etgan.

TIMSS 2015 tadqiqot natijalariga ko'ra, AQSH, Singapur, Gonkong, Koreya Respublikasi, Yaponiya, Rossiya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning ta'lim tizimi eng yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatgan. PIRLS va TIMSSni bir-birini to'ldiruvchi dasturlar deb aytish mumkin. Sababi PIRLS tadqiqot dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini belgilasa, TIMSS 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlardan bilim va malakasini tekshiradi. Respublikamiz TIMSS va boshqa

xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini O'zbekiston ta'lim tizimiga olib kirish va qo'llash, o'z natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash imkoniyatlariga ega bo'ladi. TIMSS tadqiqotida, O'zbekistonning 4- va 8- sinf o'quvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi qay darajada ekanligini bilish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari bugun jahon ilm fanida yuqori o'rinlarni egallagan aniq va tabiiy fanlar 4- va 8-sinf o'quvchilari uchun qiziqarli fanlarmi yoki ularni qiziqarli tarzda tashkil etish lozimmi kabi savollarga ham tadqiqot natijalari orqali aniqlik kiritish mumkin. Buning uchun oila tomonidan farzandlarga matematikani va tabiiy fanlarni o'zlashtirishda qanday hissa qo'shilayotganligi, bizning mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni qanday tashkil etilganligi, O'zbekistonda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o'ziga xosligi nimalarda namoyon bo'lishi, mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha o'qituvchilar metodlari boshqa mamlakatlar o'qituvchilari metodlaridan nimasi bilan farq qilishi kabi asosiy masalalar o'rganiladi va tadqiq etiladi. Tadqiqotning har to'rt yillik davriyligida uzluksiz ravishda ishtirok etish global miqyosda mamlakatimiz ta'lim tizimining samaradorligini kuzatib borish imkonini tug'diradi. Bu dasturlar O'zbekiston Respublikasi milliy baholash tizimini takomillashtirish, kompetensiyaviy baholash tizimini joriy qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan maqsad, asosan o'quvchi-yoshlarining o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishdan, shuningdek, rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganishdan iborat.

Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi o'rtasida imzolangan kelishuvga muvofiq, 2021 yilda PISA va PIRLS xalqaro dasturlarida ishtirok

etish rejalashtirilgan. Ushbu ta'lim sifatini baholashning xalqaro dasturlarida ilk bor qatnashish, o'z bilimlarini sinab ko'rish va yaxshi natijalarga erishish uchun xalqaro tadqiqotlar talablariga mos ravishda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari hamda o'quv adabiyotlari mazmuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishni, shu bilan birga ta'lim jarayonidagi to'planib qolgan ko'plab kamchiliklarni bartaraf etishni talabetadi. Ta'lim tizimi bizning tizimga o'xshash Rossiya davlati bir necha yillardan beri ushbu tadqiqot ishtirokchisi hisoblanadi. Ushbu davlatning xalqaro tadqiqotlar sinovlarida ko'rsatgan natijalari tahlil qilinganda (Pentin P.A., Kovaleva G.S.) boshlang'ich ta'lim (TIMSS) – a'lo; 9 sinf (15 yosh) PISA qoniqarsiz natijalarni qo'lga kiritgan. Bu natijalar va ular orasidagi farqni mualliflar quyidagicha izohlashadi: TIMSS bo'yicha berilgan 2015 yilgi testlarning 60 foizi maktab darsliklaridan berilgan bo'lsada, yuqori natijaga erishilganligi sabab qilib, ota-onalar ma'lumoti darajasi bo'yicha boshqa ishtirokchi davlatlarga nisbatan yaxshi ko'rsatgichda ekanligi, maktabgacha bo'lgan davrda bolaga bo'lgan e'tiborning yuqoriligi va 72 foiz ota-onalar har kuni farzandining uy vazifasini bajarishini nazorat qilishi ko'rsatib o'tilgan. Bundan ko'rinib turibdiki, bu dasturda ishtirok etish natijalari o'quvchilarning birgina savodxonlik darajasini emas, balki ijtimoiy so'rovnoma vazifasini ham bajarmoqda. PIRLS testida yuqori o'rin olish uchun davlatimiz tomonidan barcha sharoitlar yaratib berilgan va berilmoqda, biroq bu dasturda yuqori natijani qo'lga kiritishdagi asosiy omillardan biri farzandining kichkinaligidanoq ilmiy salohiyatni egallab ulg'ayishida o'qituvchi bilan birgalikda ota-onaning ma'suliyati katta ekanligidir. PISA testlari esa o'quvchidagi, asosan, qaror qabul qiluvchi shaxs sifatini baholaydi. Bunda topshiriqlar asosan, real notanish vaziyatli muammolardan, masalaning qo'yilishi odatdagi maktab masalasidan farqli ravishda kengroq beriladi va shu shartlar asosida jarayonlarni rivojlantirishni ta'minlovchi 3dan 6tagacha savollar beriladi. Bundan tashqari grafik, jadval va diagramma ko'rinishida hamda atrof-muhit muhofazasiga oid savollar ham beriladi. Rossiya davlatining bu testda qoniqarsiz natijani qo'lga

kiritishiga sabab - tabiiy-ilmiy yo'nalishda olgan bilimlarni real hayotga tatbiq etishdagi ko'nikmalarning yo'qligi bilan izohlanadi. 6-sinf uchun fizika darsligida "Qattiq jism, suyuqlik va gazlarda issiqlik uzatilishi. Issiqlik o'tkazuvchanlik. Konveksiya." mavzusi berilgan bo'lib, uyga vazifa sifatida berilgan "Qaysi uyda yozda salqinroq, qishda issiqroq bo'lishini ayting?" savoliga o'quvchilar (Toshkent shahridagi 78-sonli umumiy o'rtata'lim maktabi) a'lo darajada javob berishib, hatto beton va g'ishtning tarkibi va sifat ko'rsatgichlari haqida ham aytib o'tishdi. Ammo TIMSS testidagi "Turli temperaturaga ega bo'lgan ikki kubik bir-birini ustiga qo'yilgan. Rasmlarning qaysi birida issiqlik o'tkazuvchanlik yo'nalishi to'g'ri ko'rsatilgan?" degan savol berilganda o'quvchilarda ikkilanish, o'z bilganlariga ishonmaslik holati kuzatildi. Shunday bo'lsada 65 foiz natijaga erishildi (Rossiya 45%). Yoki "rasmda berilgan korobkaga eng ko'pi bilan nechta kitob sig'adi?" degan savolga o'quvchilarning ijobiy javobi ko'rsatkichi 68 foizni (Rossiya 36%) tashkil qildi. O'quvchilarning bu va boshqa savollarga bergan javobidan, shuningdek, o'tgan yillar davomida maktablarda qo'llanilgan namunaviy testlarning taxliliy natijalaridan test savollarida fanlarga, xususan fizika faniga amaliy yondashuv yo'qligi, darslikdagi nazariy mavzuni hayotga tatbiq eta olish ko'nikmalarini yetishmasligini ko'rish mumkin. O'quvchilar nazariy jihatdan elektr toki bo'yicha qonunlarni ta'riflab, formulalarni keltirib chiqarishi, murakkab mashqlarni yechishi mumkin. Biroq simlarni to'g'ri ulashda yoki oddiy elektr asboblarni ishlash prinsipini tushuntirib berish da va hayotga tatbiq etishda qiynalishadi. Balki bu fizika laboratoriya xonalari kamchiliklari bilan bog'liqdir. Umuman olganda PISA testlarida, yuqorida aytib o'tilganidek, tabiiy fanlar va fizika fanidan berilgan savollar, asosan, standart (matn, grafik, diagramma, jadval va ularga bog'liq savollar) va interaktiv (kompyuter simulyasiyasi va unga bog'liq savollar) kabi topshiriqlarni qamrab olgan. Har bir topshiriq o'quvchilarning tabiiy-ilmiy salohiyatini baholab beruvchi kategoriyalar bo'yicha sinflarga ajratilgan bo'lib, bular quyidagilardan iborat. Kompetensiyalar (hodisa, jarayonlarni ilmiy jihatdan tushuntirib berish va amalda qo'llay olish hamda o'z bilimlarini nazariya va

qonunlar asosida tahlil qilish, ilmiy asoslab xulosa chiqara olish), tabiiy-ilmiy bilimlar (ilmiy bilim va ko'nikmalariga tayangan holda kuzatish va tadqiqot tajribalari qay darajada o'zlashtirganligi), kontekstlar (bilimlarni sog'liqni saqlash, tabiiy resurslar, xavf-xatar va zamonaviy texnologiyalarni shaxsiy, milliy va global tarzda qo'llay olish darajasini) va kognitiv (yuqorida ko'rsatilgan kompetensiyalar doirasida o'quvchilar bilimlarni o'z mohiyatidan kelib chiqqan holda past, o'rta va yuqori darajada baholash). Bu testlarda o'quvchilar testlarning noodatiyligidan, ma'lum bir masalaning hayotiy hodisa jarayonlari bilan uzviy bog'langanli va bularga nisbatan o'quvchining mustaqil fikri, ko'nikmasi yo'qligidan va fanlarni bir biri-bilan bog'lay olmaganliklari, bunday va bu kabi savollarga maxsus tayyorgarlik ko'rmaganliklaridan testlar qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Darsliklarga o'zgartirishlar kiritilganda mana shu talablar ham inobatga olinishi lozim. Bugungi kunda barcha sohalarda bo'lgani kabi, ta'lim sohasida ham juda katta o'zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, joylarda yetishmayotgan pedagog kadrlarga bo'lgan talabni qondirish maqsadida pedagogika oliy ta'lim maskanlari filiallarining ochilishi va pedagogik kadrlar sonini oshirishga, mavjud kadrlarning pedagogik salohiyatini oshirish uchun esa turli malaka oshirish institutlarida o'qitish va masofaviy ta'lim berish tizimini kuchaytirishga, seminar-trening va konferensiyalar tashkil qilishga, tabiiy fanlar, shu jumladan fizika va astronomiya fanini rivojlantirishga ham juda katta e'tibor berilmoqda. O'quvchilarning tadqiqotlarida yaxshi natijalarni qo'lga kiritishi, fanni rivojlantirishga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirish kerakligini anglatadi. Buning uchun quyidagi ishlarni kechiktirmasdan amalga oshirish lozim:

- pedagogika oliy o'quv yurtlarida bo'lg'usi o'qituvchilarga o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha to'liq bilim berish va malaka bilan qurollantirish;
- o'quvchilarni turli badiiy va ilmiy asarlarni o'qishga qiziqtirish;
- maktab o'quvchilari o'rtasida o'qish darslari asosida hamda sinfdan tashqari o'qish bo'yicha tanlov va olimpiadalarini tashkil qilish va rag'batlantirish

– maktablarda yozuvchi va shoirlar bilan uchrashuv, savol-javoblar, suhbatlar tashkil etish

Yuqorida sanab o'tilgan takliflarning bajarilishi yoshlarni nafaqat xalqaro ta'lim sifatini baholashdagi testlarda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlaydi, balki o'quvchilarning badiiy adabiyotga bo'lgan qiziqishlarini ortishiga, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. TIMSS qaysi fanlarga asoslangan xalqaro tadqiqot?
2. Qaysi xalqaro dasturlarni bir-birini to'ldiruvchi dasturlar deb aytish mumkin?
3. TIMSS tadqiqotida 2015-yilda nechta mamlakat qatnashdi?
4. TIMSS tadqiqoti necha yilda bir marta o'tkaziladi?

11-MAVZU: PISA XALQARO TADQIQOTI MAQSADI VA DASTURI

Reja

1. PISA tadqiqoti haqida umumiy ma'lumot.
2. PISA xalqaro tadqiqoti talablari.

Tayanch tushunchalar: PISA, "mustaqil hayotga tayyorlik" darajasi, "Global kompetentlik", "Moliyaviy savodxonlik", mantiqiy fikrlash, hayotiy vaziyat, hayotiy tajriba, kutilmagan vaziyat.

PISA - o'quvchilarning o'qish (matnni tushunish), matematika va tabiiy fanlardan savodxonlik darajalarini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo'lib, o'quvchilarning maktab davrida o'rttirgan bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qay darajada qo'llay olishlarini aniqlashga mo'ljallangandir. Shuningdek, PISA dasturi o'quvchilarning ta'lim olishga bo'lgan munosabati va motivatsiyasi haqida qimmatli ma'lumotlarni to'plash bilan birga, ularda muammoni hal qila olish kabi ko'nikmalarni ham baholaydi. Masalan, global ahamiyatga ega bo'lgan masalalarni hal etishda o'quvchi-yoshlarning fikr-mulohazalari va ular bergan taklif va yechimlarni baholaydi.

Dunyo mamlakatlarida PISA dasturining natijalari asosida o'quv dasturlarida mavjud bo'lgan talablar doirasida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlariga baho beriladi.

PISAning asosiy vazifasi - mamlakatlarni ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlar bilan ta'minlash va qarorlar qabul qilishda ularni qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

Xalqaro ekspertlar va iqtisodchilar o'quvchilarda o'qish, matematika, tabiiy fanlardan o'zlashtirilgan bilim va ko'nikma darajalari shakllanishi va mustahkamlanishi davlatning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim dastlabki qadam deb hisoblanishini e'tirof etadilar.

PISA Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD) tomonidan amalga oshiriladigan dastur hisoblanadi.

PISA 2000-yildan buyon har uch yilda bir marta o'tkazib kelinadi. Navbatdagi tadqiqotlar 2021-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan bo'lib, unda O'zbekiston ham qatnashishi ko'zda tutilgan. Tadqiqotning har uch yilda o'tkazilishi esa mam

PISA mamlakatlarga siyosiy qarorlarni va tegishli dasturlarning ta'sirini hisobga olish uchun ma'lumot va tahlillarni o'z ichiga olgan holda o'z vaqtida axborot berish imkoniyatini yaratib beradi. Tadqiqotni aynan har uch yilda o'tkazilishining o'ziga xosligi shundaki, ta'lim sohasidagi islohotlar, o'zgarishlar va yangilanishlarni kuzatish yo'lida zaruriy ma'lumotlar to'plash uchun qulay davriylik hisoblanadi. Shuningdek, bu davriylik davlatlarga o'z ta'lim tizimida kelajakda erishishi ko'zda tutilgan asosiy maqsadlarini aniqlab olish imkoniyatini yaratib beradi.

PISA tadqiqoti quyidagi xususiyatlarga ega:

- u butun dunyoda keng qamrovli va muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan dastur;
- ta'lim sohasidagi yirik, keng ko'lamli xalqaro monitoring tadqiqotlaridan biri;
- tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan 15 yoshli (15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lgan) o'quvchilar ishtirok etadi;
- o'quvchilarning "mustaqil hayotga tayyorlik" darajasi, ya'ni ularning maktabda egallagan bilim va ko'nikmalaridan hayotda uchrashi mumkin bo'lgan muammolarni hal etishda qay darajada foydalana olishlari baholanadi;
- o'quvchilarning funksional (*funksional savodxonlik* - insonlarning tashqi muhit va jamiyat bilan munosabatga kirishishi va tez o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish qobiliyati) savodxonligi, jumladan, o'qish (matnni tushunish), tabiiy va matematik savodxonligi, shuningdek ushbu yo'nalishlardagi hayotiy muammolarni hal eta olish ko'nikmalari baholanadi;
- tadqiqotda ishtirokchi mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xosligi bo'yicha ma'lumot olish imkonini beradigan axborot to'planadi.

Bundan tashqari, PISA - 15 yoshdagi o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash bo'yicha yagona xalqaro tadqiqot dasturi hisoblanadi. Tadqiqotning 15 yoshli o'quvchi-yoshlar orasida

o'tkazilishiga asosiy sabab, OECDga a'zo bo'lgan aksariyat davlatlarda ushbu yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi.

Shu o'rinda, "O'zbekistonning ushbu tadqiqotlarda ishtirok etishi nima beradi?" degan savol tug'ilishi tabiiy. PISA tadqiqotida ishtirok etish quyidagilarga imkon yaratib beradi:

- umumta'lim maktablari o'quvchilarining ta'limning keyingi bosqichini davom ettirishga, shuningdek mustaqil hayotga qay darajada tayyor ekanligini aniqlash;

- umumiy o'rta ta'limni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash;

- o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlari, shuningdek, turli mamlakatlarning ta'lim tizimlari haqidagi qiyosiy ma'lumotlarni olish.

Uchta yo'nalish bo'yicha tuzilgan maxsus PISA topshiriqlari asosida o'quvchilarning savodxonligi tekshirilibgina qolmasdan, yana qo'shimcha ravishda turli ijtimoiy so'rovnomalar orqali ularning o'qish shart-sharoitlari, muammo va yutuqlari ham o'rganiladi. Shuningdek, mazkur dasturda, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, uchta yo'nalish bilan cheklanib qolmasdan, qo'shimcha yo'nalishlar, ya'ni "Global kompetentlik", "Moliyaviy savodxonlik", "Muammoni hamkorlikda yechish" kabi yo'nalishlar bo'yicha ham tadqiqotlar o'tkazib kelinmoqda. Bu yo'nalishlar bo'yicha tadqiqotlar davlatlarning tanlovi asosida amalga oshiriladi.

Shunday bo'lsa-da, dasturning har davrdagi tadqiqotlarida bitta asosiy yo'nalishga alohida urg'u, ustuvorlik beriladi. Ya'ni, ustuvor yo'nalish bo'yicha sinov topshiriqlari soni taklif etilgan barcha topshiriqlarga nisbatan ko'proqni tashkil qiladi. 2021-yilgi PISA tadqiqotlarida "Matematik savodxonlik" yo'nalishi ustuvor etib belgilangan.

PISA tadqiqotlarining nufuzi va unda qatnashuvchi davlatlar soni borgan sari oshib bormoqda. 2018-yildagi tadqiqotlarda 78 ta davlatlar qatnashgan bo'lsa, 2021-yildagi tadqiqotlarda ishtirokchi davlatlar soni 85 taga yetishi kutilmoqda. Ular qatorida, O'zbekiston Respublikasi ham ilk marotaba ishtirok etishi rejalashtirilgan.

Xalqaro baholash dasturi doirasida asosan quyidagi muammolar tadqiq etiladi:

- yoshlar kelajak hayotlarida duch kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni yengib o'tishga qay darajada tayyor?

- o'quvchilar ziddiyatlar sabablarini tahlil qilish, izlash va aniqlash hamda o'z g'oyalarini taqdim etishga qodirmi?

- o'quvchilar qay darajada o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlariga ega?

Ushbu tadqiqotda "Maktablar o'quvchi yoshlarni katta hayotga o'tishiga munosib ravishda tayyorlay olyaptimi", "Ayrim turdagi o'quv dasturlari boshqalariga nisbatan samaraliroqmi?" kabi savollar o'rin oladi.

PISA muayyan maktab o'quv dasturlarining ustunligini emas, balki o'quvchilarning asosiy mavzularda bilim va ko'nikmalarini qo'llay olish qobiliyati, muammolarni tahlil qilish, sharhlash va samarali hal qilish, fikrlash va muloqot qilish imkoniyatlarini o'rganadi.

O'quvchilar maktabda o'rganishi lozim bo'lgan hamma narsani to'liq o'zlashtira olmaydilar. Samarali o'rganuvchi bo'lish uchun nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki ular qanday va nima uchun o'rganilishi haqida xabardor bo'lishi lozim.

PISA tadqiqotida topshiriqlar savollarning murakkablik darajasidan kelib chiqqan holda, o'quvchilar tomonidan berilgan javoblarning to'liqligiga qarab, "javob to'liq qabul qilinadi", "javob qisman qabul qilinadi", "javob qabul qilinmaydi" mezonlari bo'yicha baholanadi. O'qish va o'qish savodxonligi tushunchalari yillar davomida o'zgarib, jamiyat, iqtisodiyot, madaniyat va texnologiya sohalarida o'z aksini topdi. O'qish faqatgina ta'limning dastlabki bosqichlarida, bolalikda o'zlashtiriladigan qobiliyat, deb hisoblanmay qo'ydi.

Bugungi kunda bu qobiliyat shaxs butun umri davomida turli xil kontekstlarda o'z tengdoshlari va keng jamoatchilik bilan muloqot qilish asosida rivojlantirib boradigan bilim, ko'nikma va malakalar, usullar jamlanmasi sifatida ta'riflanadi. Jamiyat hayotida to'liq ishtirok etish maqsadida inson uchun bilim olish,

barcha ma'lumotlarni aniqlash, tushunish va aks ettirish qobiliyati juda muhimdir.

O'qish savodxonligi nafaqat ta'lim tizimida, balki boshqa sohalarda ham yutuqlarga erishish uchun asos, zaruriyat hisoblanadi. O'quvchining kitob o'qish qobiliyatiga e'tibor qaratish, jumladan, uning ma'lumotni tanlash, tushunish, talqin qilish va baholash tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biridir.

O'qish savodxonligi – shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rnini topish maqsadiga erishishi yo'lida matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati demakdir.

O'qish savodxonligining quyidagi ta'rifida uning har bir qismiga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, PISA'dagi dalillar va boshqa amaliy tadqiqotlardan foydalangan holda, ushbu soha (domen) ta'rifiga ba'zi muhim o'zgartirishlar kiritildi va puxta ishlab chiqildi. Bu nazariyadagi o'zgarishlar va dunyoda bo'layotgan o'zgarishlarni inobatga olib amalga oshirildi.

O'qish savodxonligi. Oldingi ta'riflarga qaraganda, farqini solishtirar ekanmiz, "O'qish" atamasi o'rnida "O'qish savodxonligi" atamasi foydalanilganligini ko'rish mumkin, chunki ushbu jumla mazkur dasturning tadqiqot doirasi, o'rganish obyektlari haqida, hattoki ayni fan mutaxassisi bo'lmaganlarga ham aniqroq tasavvurlarga ega bo'lishga yordam beradi. "O'qish" ko'p hollarda shunchaki so'zlardan harf yasash yoki bir shakldan ikkinchisiga (masalan, yozmadan og'zakiga) o'chirish, yoki hatto ovoz chiqarib o'qish, deb tushunilardi, vaholanki, bu baholashning maqsadi keng qamrovli bo'lib, puxta tekshirishlar asosida amalga oshiriladi.

O'qish savodxonligi bir qator aqliy faoliyat va til kompetensiyalarini qamrab oladi. Jumladan, alohida olingan so'zning ma'nosini tushunishdan tortib, matnning grammatik va lingvistik qurilishini anglash hamda matndan olingan ma'noni o'zining olam haqidagi tasavvurlari bilan bog'lashni o'z ichiga oladi.

U metakognitiv kompetensiyalarni, ya'ni matn bilan ishlashda kerak bo'ladigan turli strategiyalarni bilish va ularni to'g'ri qo'llay olishni ham o'z ichiga oladi. Metakognitiv kompetensiyalar

o'quvchi fikrlaganda, kuzatganda va o'zining o'qish mashg'ulotini ma'lum maqsadga yo'naltirganda faollashadi.

Garchi "savodxonlik" atamasi biror shaxsning o'rganish, foydalanish, yozilgan va nashr etilgan ma'lumotni yetkazish kabi salohiyati bilan uzviy bog'liq bo'lsa-da, bu atama, odatda, shaxsning ma'lum bir fan yoki sohaga oid bilimini anglatadi. Mazkur ta'rif "O'qish savodxonligi" atamasini yoritib berish uchun mo'ljallangan bo'lib, ko'plab vaziyatlarda va turli maqsadlar uchun o'qishning faol, maqsadli va qulay shaklini ifodalash fikriga mos keladi.

PISA ko'p sonli o'quvchilarni baholaydi. Bu o'quvchilarning ba'zilar ilmiy yoki kasbiy sohani egallash uchun universitetga borishadi, boshqalari ishga joylashish uchun zarur tayyorgarlik ko'nikmalarini egallaydilar, ba'zilar esa umumiy o'rta ta'limni tamomlashi bilanoq oddiy ishga joylashadilar. Ularning ilm yoki mehnat faoliyatini tanlashidan qat'i nazar, o'quvchilarning fuqarolik jamiyatida hamda shaxsiy hayotdagi faol ishtiroklarida o'qish savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tushunish, foydalanish, mulohaza yuritish hamda munosabat bildirish. "Tushunish" so'zi "o'qib tushunish" atamasining ko'pchilik tomonidan qabul qilingan tushunchasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, bunda o'qish orqali o'quvchining avvaldan mavjud bilimi hamda matndan olingan ma'lumotning ma'lum darajada integratsiyasi talab etiladi.

Hatto o'qishning dastlabki bosqichlarida o'quvchi belgilarga oid bilimi (masalan, harflarni tanishi) orqali harflardan so'z yasashi va so'zlarning ma'nosiga tayangan holda matndan ma'no keltirib chiqarishi zarur bo'ladi. "Foydalanish" so'zi vazifasi va amalda qo'llanishiga ko'ra ma'lum bir o'qigan narsamizdan biror maqsadda foydalanishni anglatadi.

PISA - 2018 da "baholash" atamasidan: "O'qish aksariyat hollarda maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi", degan fikrni ifodalash uchun foydalanilgan. Shundan kelib chiqib, o'quvchi matndagi fikrlar va muallif nuqtayi nazarining aniqligini hamda matnning o'quvchi maqsadiga mos kelishini shu kabi omillar asosida baholashi kerak bo'ladi.

“Mulohaza yuritish” shuni anglatadiki, bunda o’quvchilar matn bilan ishlayotgan vaqtda o’zlarining shaxsiy fikrlari va tajribalaridan foydalanishadi. Har bir o’qish harakati mulohazani talab qiladi, ya’ni o’quvchilar matndagi ma’lumotlarni tashqi ma’lumotlar bilan bog’laydi va tahlil qiladi.

Ayni vaqtda aniq bosqichlarda va asta-sekinlik bilan o’quvchining matn bo’yicha mulohazalari dunyo haqidagi tushunchalarini o’zgartirishi mumkin. Mulohaza yuritish o’quvchilardan matn mazmunini tushunish, o’zlarining mavjud bilimi va tushunchalarini amalda tatbiq qilish yoki matn shakli va tuzilishi xususida fikr yuritishni talab etadi.

Ta’rifdagi mana shu “tushunish”, “foydalanish”, “baholash” va “mulohaza yuritish” ko’nikmalarining har biri muhim hisoblanadi, ammo ularning hech biri o’qish savodxonligi ta’rifini to’liq tavsiflash uchun yetarli emas.

Matnlar. “Matn” jumlasini yozilish shakliga ko’ra qo’lyozma, nashr etilgan yoki elektron shaklda bo’ladi. Matnlar, shuningdek, ko’rgazma vositalari, jumladan, diagrammalar, rasmlar, xaritalar, jadvallar, grafiklar va komikslarni ham qamrab oladi.

Chop etilgan matnlardan farqli ravishda, dinamik matnlar boshqacharoq yondashuvlarni talab qiladi va bunday matnlar bilan ishlash uchun o’quvchilar o’zlarining shaxsiy yondashuvlarini yaratishlari lozim bo’ladi.

“Matnlar” atamasi o’zining yozuv tili bilan bog’liqligi, adabiy va ma’lumot olishga doir o’qish bilan osongina bog’lana olganligi sababli “ma’lumot” atamasi o’rniga tanlangan.

“Shaxs o’zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o’z o’rnini topish maqsadiga erishish yo’lida”. Ushbu jumla o’qish savodxonligi muhim o’rin tutadigan, xususiyan jamoatchilikka, maktabdan to’liq ishga, rasmiy ta’limdan to’liq hayot davomida o’rganishga, faol fuqarolik holatlarining to’liq g’oyasini qamrab olish uchun tanlangan. Misol uchun, savodli kishilarda ishga joylashishga imkoniyatlari yuqori bo’ladi va bunday shaxslar jamiyat institutlari haqida ijobiy fikrda bo’ladilar. O’qish savodxonligining yuqoriroq darajada rivojlanishi, jamiyatda jinoyatchilikning kamayishi va sog’liqqa ko’proq e’tibor berishga olib kelishi bilan aloqador deb topilgan.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida PISA dasturi bo'yicha qanday vazifalar belgilangan?
2. PISA dasturi nimani aniqlaydi?
3. PISA xalqaro baholash dasturi qachon ishlab chiqilgan va ilk bor qachon o'tkazilgan?
4. PISA dasturi har necha yilda o'tkaziladi?
5. PISAning o'rganish yo'nalishlari haqida aytib bering.

12-MAVZU: TALIS XALQARO TADQIQOTI MAQSADI VA VAZIFALARI

Reja:

1. TALIS tadqiqoti haqida umumiy ma'lumot.
2. TALIS xalqaro tadqiqoti talablari.

Tayanch tushunchalar: TALIS xalqaro tadqiqoti, IEA tashkiloti, ta'lim muhitini baholash, ish sharoiti, mehnatga haq to'lash, moddiy-texnik baza, malaka oshirish, o'qituvchilar faoliyati.

TALIS o'qituvchilar faoliyati, ish sharoiti va maktabdagi ta'lim muhitini baholashga qaratilgan eng yirik xalqaro tadqiqot hisoblanadi. Tadqiqot maqsadi – ishtirokchi mamlakatlarga samarali o'qitish va o'rganish uchun shart-sharoitlar yaratish qaratilgan ta'lim siyosatini ishlab chiqishda yangi ustuvor yo'nalishlarni ko'rib chiqish va aniqlash imkonini beradigan ishonchli, dolzarb va qiyosiy ma'lumotlar taqdim etishdan iborat. Tadqiqotlar maktab o'qituvchilari va direktorlariga nafaqat milliy, balkim xalqaro daraja o'z fikrini bildirish imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotda 200 ta maktab, 4000 nafar o'qituvchi va 200 nafar maktab direktori ishtirok etadi. Ularni tanlash ham PISA tadqiqotlariga o'xshash bo'lib, qaysi bosqich o'qituvchilarini tanlash, nechta tilda so'rovnomalar bo'lishini belgilash OECD va davlat o'rtasida tuziladigan shartnomaga asosan ko'zda tutiladi.

Ilgari TALIS tadqiqotlari har 5 yilda o'tkazilgan bo'lsa, endi 6 yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan. 2018-yilda o'tkazilgan TALIS xalqaro baholash tadqiqotlarida 48 ta davlat qatnashgan bo'lib, natijalari 2020-yilda mart-aprel oylarida e'lon qilinadi.

TALIS tadqiqotlari aynan PISA o'tkazilgan maktabda bo'lishi shart emas, ularning natijalari alohida chiqariladi, TALIS o'tkazishdan maqsad ta'lim muassasalaridagi ahvolni, o'qituvchilar kompetensiyalarini va muammolarini aniqlash, lekin uning natijalari ham personal muhokama qilinmaydi, natijalariga ko'ra reyting chiqarilmaydi.

Shuningdek, navbatdagi TALIS tadqiqoti 2024-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgani va unda ishtirok etish uchun

O'zbekiston hukumati rasman murojaat qilishi lozim. 2018-yilda 1-marta TALIS tadqiqotlarida Qozog'iston ishtirok etgan va O'zbekiston uning tajribasini o'rganishi mumkin.

Ma'lumot uchun, Shanxayda TALIS-2013 natijalariga ko'ra o'qituvchilar oylik maoshi 10 % oshirilgan. Avstraliyada o'qituvchilarni oliy ta'limdan keyingi tayyorgarligi bo'yicha yangi dasturlar joriy etilgan, professional standartlar yangilangan. Italiyada "Yaxshi maktab" loyihasi doirasida o'qituvchilar malakasini oshirish uchun qo'shimcha mablag' ajratilib, o'qituvchilarga haq to'lash tizimiga o'zgartirish kiritgan bunda asosiy e'tibor o'qituvchilar faoliyat samaradorligiga qaratildi. Angliyada maktablar uchun 1 kun (yiliga 3-marta) davom etadigan "qisqa tekshiruvlar" joriy etilib, ushbu holat navbatdagi tadqiqotlarda pedagoglar tomonidan "yaxshi" deb baholangan.

Bundan maqsad, asosan o'quvchi-yoshlarining o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishdan, shuningdek, rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganishdan iborat.

Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi o'rtasida imzolangan kelishuvga muvofiq, 2021 yilda PISA va PIRLS xalqaro dasturlarida ishtirok etish rejalashtirilgan. Ushbu ta'lim sifatini baholashning xalqaro dasturlarida ilk bor qatnashish, o'z bilimlarini sinab ko'rish va yaxshi natijalarga erishish uchun xalqaro tadqiqotlar talablariga mos ravishda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari hamda o'quv adabiyotlari mazmuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishni, shu bilan birga ta'lim jarayonidagi to'planib qolgan ko'plab kamchiliklarni bartaraf etishni talab etadi. Ta'lim tizimi bizning tizimga o'xshash Rossiya davlati bir necha yillardan beri ushbu tadqiqot ishtirokchisi hisoblanadi. Ushbu davlatning xalqaro tadqiqotlar sinovlarida ko'rsatgan natijalari tahlil qilinganda (Pentin P.A., Kovaleva G.S.) boshlang'ich ta'lim (TIMSS) - a'lo; 9

sinf (15 yosh) PISA qoniqarsiz natijalarni qo'lga kiritgan. Bu natijalar va ular orasidagi farqni mualliflar quyidagicha izohlashadi: TIMSS bo'yicha berilgan 2015 yilgi testlarning 60 foizi maktab darsliklaridan berilgan bo'lsa-da, yuqori natijaga erishilganligiga sabab qilib, ota-onalar ma'lumoti darajasi bo'yicha boshqa ishtirokchi davlatlarga nisbatan yaxshi ko'rsatgichda ekanligi, maktabgacha bo'lgan davrda bolaga bo'lgan e'tiborning yuqoriligi va 72 foiz ota-onalar har kuni farzandining uy vazifasini bajarishini nazorat qilishi ko'rsatib o'tilgan. Bundan ko'rinib turibdiki, bu dasturda ishtirok etish natijalari o'quvchilarning birgina savodxonlik darajasini emas, balki ijtimoiy so'rovnomasini ham bajarmoqda.

Bugungi kunda barcha sohalarda bo'lgani kabi, ta'lim sohasida ham juda katta o'zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, joylarda yetishmayotgan pedagog kadrlarga bo'lgan talabni qondirish maqsadida pedagogika oliy ta'lim maskanlari filiallarining ochilishi va pedagogik kadrlar sonini oshirishga, mavjud kadrlarning pedagogik salohiyatini oshirish uchun esa turli malaka oshirish institutlarida o'qitish va masofaviy ta'lim berish tizimini kuchaytirishga, seminar-trening va konferensiyalar tashkil qilishga, tabiiy fanlar, shu jumladan fizika va astronomiya fanini rivojlantirishga ham juda katta e'tibor berilmoqda. O'quvchilarning tadqiqotlarida yaxshi natijalarni qo'lga kiritishi, fanni rivojlantirishga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirish kerakligini anglatadi. Buning uchun quyidagi ishlarni kechiktirmasdan amalga oshirish lozim:

- pedagogika oliy o'quv yurtlarida bo'lg'usi o'qituvchilarga o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha to'liq bilim berish va malaka bilan qurollantirish;
- o'quvchilarni turli badiiy va ilmiy asarlarni o'qishga qiziqtirish;
- maktab o'quvchilari o'rtasida o'qish darslari asosida hamda sinfdan tashqari o'qish bo'yicha tanlov va olimpiadalarini tashkil qilish va rag'batlantirish
- maktablarda yozuvchi va shoirlar bilan uchrashuv, savol-javoblar, suhbatlar tashkil etish

Yuqorida sanab o'tilgan takliflarning bajarilishi yoshlarni nafaqat xalqaro ta'lim sifatini baholashdagi testlarda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlaydi, balki o'quvchilarning badiiy adabiyotga bo'lgan qiziqishlarini ortishiga, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. Qaysi tadqiqot dasturi natijasida Italiyada "Yaxshi maktab" loyihasi doirasida o'qituvchilar malakasini oshirish uchun qo'shimcha mablag' ajratilib, o'qituvchilarga haq to'lash tizimiga o'zgartirish kiritgan?

2. Qaysi tadqiqot dasturi natijasida Angliyada maktablar uchun 1 kun (yiliga 3-marta) davom etadigan "qisqa tekshiruvlar" joriy etilib, ushbu holat navbatdagi tadqiqotlarda pedagoglar tomonidan "yaxshi" deb baholangan?

3. TALIS xalqaro tadqiqotining maqsadi nima?

4. TALIS tadqiqot dasturining o'tkazilish davriyligi qancha?

13-MAVZU: EGRA VA EGMA — UMUMTA'LIM MAK'TABLARI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SAVODXONLIK VA HISOBLASH KO'NIKMALARINI BAHOLASH DASTURLARI

Reja:

1. EGRA va EGMA baholash tadqiqoti.
2. O'zbekistonda EGRA va EGMA baholash tadqiqoti borasida olib borilgan tashkiliy ishlar.

Tayanch so'z va tushunchalar: xalqaro dasturlar, mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish.

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.

AQSh xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) Xalq ta'limi vazirligi bilan hamkorlikda 2021 yilning 15 noyabrdan 7 dekabrgacha boshlang'ich sinflarda o'qish (EGRA) va matematika ko'nikmalarini baholash (EGMA) bo'yicha mamlakat bo'ylab tadqiqot olib boradi. EGRA va EGMA — umumta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini baholashga mo'ljallangan ilmiy asoslangan modellarga tayanadi.

Mazkur loyiha 2019 yil 28 sentyabrda Xalq ta'limi vazirligi va USAID o'rtasida 50 million dollarga imzolangan besh yillik rivojlanish maqsadlari to'g'risidagi bitimning birinchi tarkibiy qismidir. AQShning O'zbekistondagi elchisi Deniyel Rozenblyumning ta'kidlashicha, EGRA va EGMA boshlang'ich sinf o'qivchilarning savodxonligi va matematika bo'yicha

ko'nikmalarini baholovchi oddiy, arzon va kuchli vositadir. Bu vosita bolaning bilimi, o'qituvchining dars berishi yoki direktorning maktabni boshqaruv ko'nikmalarini tekshirmaydi. Shuningdek, jarayonda o'tish yoki yomon baho bo'lmaydi. Tibbiyot xodimlari bemorga muolaja belgilash, ko'rikdan o'tkazishdan avval uni tekshiradi. EGRA va EGMA esa boshlang'ich sinflarda o'qish hamda matematika bo'yicha ko'nikmalariga baho beradi. AQShning O'zbekistondagi elchixonasi bergan ma'lumotlarga ko'ra, EGRA va EGMA tadqiqoti 937 ta davlat umumta'lim maktabidagi 11 ming nafar o'quvchining o'zbek, rus, qoraqalpoq, qozoq, tojik, qirg'iz va turkman tillari, shuningdek, ikkinchi til sifatida o'zbek tiliga oid ko'nikmalarini baholaydi. Bugungi kunga qadar USAID EGRA va EGMA baholash tadqiqotini 40 dan ortiq mamlakatda o'tkazib, to'plangan ma'lumotlar ushbu mamlakatlarga o'z o'quvchilarining o'qish va matematika bo'yicha asosiy ko'nikmalarini yaxshilashga yordam bergan.

Hozirgi kunda o'quvchilarning o'qish (EGRA) va matematika (EGMA) bo'yicha qobiliyatlarni baholash tadqiqotlarini tizimga tatbiq etish bo'yicha tayyorgarlik ishlari olib borilyapti. Mazkur tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirishini yaxshilash hamda ta'lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi. Ushbu baholash tizimi dunyoning 70 dan ortiq mamlakatlarida qo'llaniladi. Shuningdek, PISA, TIMSS, PIRLS kabi o'quvchilar bilimi darajasini baholash uchun xalqaro tadqiqotlar hamda dasturlar tayyorlash uchun yaxshi vosita hisoblanadi.

EGRA va EGMA esa boshlang'ich sinflarda o'qish hamda matematika bo'yicha ko'nikmalariga baho beradi. Baholash natijalariga ko'ra yangi o'quv dasturlari, o'qitish uslubi va yondoshuvlar O'zbekiston yoshlarining yaxshi natija ko'rsatishi uchun moslashtiriladi.

EGRA (The Early Grade Reading Assessment) baholash modelining maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq malakalarini rivojlantirish, nutqiy ko'nikma va malakalarini hamda o'qish savodxonligini oshirishdan iborat.

EGMA (The Early Grade Mathematical Assessment) baholash modelining maqsadi 2-4 sinf o'quvchilarining og'zaki

hisoblash malakalarini rivojlantirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stirish, matematik savodxonligini oshirishdan iborat. Boshlang'ich sinflar davomida matematikadan olingan mustahkam poydevor kelajakdagi muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi. Shuningdek, matematika kelajakda ish joyidagi ko'nikmalar va bilimlarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan fandır. EGMA bolalarning asosiy ko'nikmalarini rivojlantirayotganligini aniqlash imkonini beradi, boshqa matematik ko'nikmalar hosil qiladi va harakatlarni eng yaxshi tomonga yo'naltiradi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishda juda muhim. EGMA quyidagi: raqamni identifikatsiya qilish (raqamni aniqlash); kattalik haqida mulohaza yuritish (raqamlarni kamsitish); raqamlarni tan olish (yo'qolgan raqam); qo'shish va ayirish; birinchi va ikkinchi darajalar va so'z muammolarini o'z ichiga oladi. Mamlakatimiz buyuk kelajak sari intilib taraqqiy etgan mamlakatlar atoridan munosib o'rin egallab bormoqda. O'sib kelayotgan avlodning ta'lim tarbiyasini takomillashtirish va samaradorligini oshirish, shuningdek o'quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga o'rgatish maqsadida turli dastur va texnologiyalardan foydalanish zamon talabiga aylanib qolmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda har xil zamonaviy, xalqaro dasturlardan foydalanish maqsadga muvofiq. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, ularga fan asoslaridan chuqur bilim berish hozirgi zamon boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun esa boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning ijodiy ishlarini tashkil qilishda ta'lim texnologiyalari, turli xil metod, usullar va tarqatma materiallaridan foydalanish bilan bir qatorda EGMA va EGMA dasturlari haqida ma'lumotlar berib, ularni dars jarayonida qo'llash ham boshlang'ich sinf o'quvchisining rivojlanishi va kamol topishi, mustaqil fikrlash ko'nikmalarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu vaqtgacha ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, endilikda EGMA va EGMA dasturlari orqali ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, tahlil

qilishlari, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. Buning natijasida o'quvchilar o'z fikrlarini mustaqil va tezda bayon etishga o'rganadilar, o'z ustida ishlash qobiliyati shakllanadi. Xulosa qilib aytganda yuqoridagi vazifalarning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi mamlakatimiz ta'lim tizimining xalqaro ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvini ta'minlaydi, sohadagi bo'shliqlarni aniqlashga, yangi vazifalarni belgilab olishga xizmat qiladi. Eng muhimi, o'quvchilar bilimini adolatli va shaffof baholashga erishamiz. Shu bilan bir qatorda endigina shakllanib kelayotgan boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini mustaqil fikrlashga, o'z g'oyalarini erkin bayon etishga o'rgatib kelajagimiz uchun mustahkam poydevor yaratamiz.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

1. *EGRA dasturi nimani aniqlaydi?*
2. *EGMA dasturi nimani aniqlaydi va u qaysi tashkilot tomonidan tuzilgan?*
3. *USAID tashkiloti faoliyati haqida nimalarni bilasiz?*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmon. T. 2016 yil 7 fevral.

2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. T. 2019 yil 29 aprel.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 2017 yil 6-apreldagi 187-son Qarori. 1-81 b.

4. O'zbekiston Respublika Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida"gi 997-son qarori.

5. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi - T.: Yangiyo'l

poligraf service, 2017. - 1-160. b.

6. Ahmedova T.N. Ona tili o'qitish metodikasi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv-qo'llanma. Toshkent. 2018. 204-208-b.

7. Boltayeva B., Eshmirzayev Yu. Boshlang'ich sinflarda tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish. Uslubiy qo'llanma. Toshkent: "Navro'z", 2021.

8. Boltayeva B. PIRLS xalqaro tadqiqotiga o'quvchilarni tayyorlashda yaxshi o'qish malakasining o'рни. "Xalq ta'limi" jurnali, 2021. №3, 15

9. Ismailov A.A. va b. O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan axborotnomalar (Matematika fani, tabiiy yo'nalishidagi fanlar, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlari va mazkur sohalar mutaxassislari uchun mo'ljallangan axborotnoma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. - Toshkent, 2020-yil

10. Mavlyanova R., Raxmankulova N. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent-2013. "Voris-nashriyot". 240 b.

11. Maxmudova D. eEGRA VA EGMA xalqaro baholash dasturlari va ular orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatish. Uzbek Scholar Journal Volume-11, Dec., 2022 www.uzbekscholar.com 248| Page

12. Mirxalilova N.A. "O'qish savodxonligini oshirishda PIRLS xalqaro tadqiqotining o'rni" // Maktabgacha va boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. 18-noyabr 2022-yil. 175-178-b.

13. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (Eds.). (2017). TIMSS 2019 Assessment Frameworks. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center

14. Муталипова М., Имомов М. "Таълимда илғор хорижий тажрибалар" модули бўйича ўқув –услубий мажмуа, ТДПУ. Тошкент – 2017

15. Narimbetova Z.A. Matematika darslarida o'quvchilar ijodkorligini rivojlantirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning o'rni. Xalq ta'limi, 131-134 No2, 2021 й.

16. Nuriddinov B., Haydarov B. va boshq. Baholash metodlari. –T.: UZB-1737 OTB loyihasi, 2018. -156 b.

17. OECD (2013), PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy, OECD Publishing.

18. OECD&UNESCO. Literacy skills for the world of tomorrow. Further results from PISA 2000. OESD, UNESCO, 2003.

19. OECD. Measuring student knowledge and skills. A new Framework for Assessment. OECD, 1999.

20. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (3) III/2020; Assessing Reading, Mathematics and Scientific Literacy: A framework for PISA 2009. OECD, 2009

21. Pardayeva M.D., Abdullayev F.R., Musurmonqulova O.Y., Olimova F.K. Maktabda o'qitish va baholash metodologiyasi (metodist kitobi). Toshkent: 2020. 6-12 bet.

22. Пентин П.А., Ковалева Г.С "Состояние естественно-научного образования в российской школе по результатам международных исследований TIMSS и PISA", –М.: 2018.

23. Radjiev A.B.va boshq. O'quvchilarning savodxonligining baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi. Qo'llanma. Toshkent, Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi -2019.

24. Safarova R.G., Yusupova F.I., Sabirova N.S., To'qsonova Z. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida modulli o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalar bankidan foydalanish mexanizmlari. Qo'llanma. Toshkent. "Tafakkur qanoti", 2017. 148 b.

24. Shukurjonov B.B. Koreya Respublikasi ta'lim tizimida islohotlar. Bitiruv malakaviy ishi. Toshkent – 2012.

25. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya. O'quv qo'llanma. Nizomiy nomidagi TDPU, 2016 y. – 116 b.

26. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (*Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma* «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. T. 2019. 92 bet.

27. Xusanboyeva M., Hazratqulov Sh.J. Adabiyot o'qitish metodikasi (Mant) /o'quv qo'llanma. Toshkent-2018. "Barkamol fayz media" 2018, 24-29-b.

Axborot manbalari

1. <https://www.gazeta.uz/oz/2021/11/17/egra-egma/>

2. <https://www.youtube.com/channel/UC-1vwenEymZlFxlWyEsGyTA>

MUNDARIJA

1. KIRISH	3
1-MODUL. TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA O'ZBEKISTONDA TA'LIM SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR	
1-mavzu: Ta'lim tizimidagi innovatsion jarayonlar.....	4
2-mavzu: Boshlang'ich ta'limga qo'yilgan malaka talablari va davlat ta'lim standarti.....	12
3-mavzu: Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni (PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS) joriy etishning me'yoriy-huquqiy asoslari, asosiy maqsadlar va chora-tadbirlar.....	20
4-mavzu: Fanlararo integratsiya – STEM ta'lim texnologiyasi.....	28
2-MODUL. RIVOJLANGAN DAVLATLAR TA'LIM TIZIMINIG O'ZIGA XOSLIKLARI	
5-mavzu: Ta'lim tizimi modellari.....	35
6-mavzu. Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimi:	
6.1. Yaponiya ta'lim tizimi.....	42
6.2. AQSH ta'lim tizimi.....	44
6.3. Fransiya ta'lim tizimi.....	46
6.4. Germaniya ta'lim tizimi.....	50
6.5. Kopeya ta'lim tizimi.....	52
6.6. Finlandiyada ta'lim tizimi.....	58
3- MODUL. TA'LIM SOHASIDAGI XALARO TADQIQOT DASTURLARI	
7-mavzu: PIRLS xalqaro baholash dasturi.....	62
8-mavzu: PIRLS xalqaro tadqiqotida o'qish savodxonligini baholash	66
9-mavzu: PIRLS tadqiqotlarida foydalanilgan matn va topshiriqlar ustida ishlash.....	73
10-mavzu: TIMSS baholash dasturining maqsadi.....	93
11-mavzu: PISA xalqaro tadqiqoti maqsadi va dasturi.....	99
12-mavzu: TALIS xalqaro tadqiqoti maqsadi va vazifalari..	107
13-mavzu: EGRA va EGMA — umumta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini baholash dasturi.....	111
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	115

BOLTAYEVA B.I., ESHBEKOVA D.I., TOJIBOYEVA X.Q.

JAHON TA'LIM TIZIMIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNI O'QITISHGA XOS SAMARALI YONDASHUVLAR

O'quv qo'llanma

**Oliy o'quv yurtlarining 60110500-boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun**

Toshkent - "NIF MSH" – 2024

Muharrir: Xolsaidov F.B.
Bosishga 01.02.2024. da ruxsat etildi.
Bichimi 60x90. "Cambria" garnituras.
Shartli bosma tabog'i 8. Nashr bosma tabog'i 7,5.
Adadi 200 nusxa.

"METODIST NASHRIYOTI" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Shota Rustaveli 2-vagon tor ko'chasi, 1-uy.

+99893 552-11-21

Nashriyot rozilligisiz chop etish ta'qiqlanadi.

ISBN978-9910-785-48-1

